

n

Vikingarnas

egna ord

LARS MAGNAR ENOKSEN

Historiska Media

I *Vikingarnas egna ord* tolkar författaren Lars Magnar Enoksen utvalda runstenar. Vi får veta mer om bland annat vikingarnas ideal, arvsrätt, giftermål, hämndbegär, ärofyllda bedrifter, företagsverksamhet, jämlikhetssyn och namngivning. Runtexterna avbildas och översätts till modern svenska och innehållet i texterna analyseras.

Runorna var sin tids officiella minnesurkunder, köpehandlingar och arvsdokument. Genom att tyda texten på runstenarna kan vi lära oss mer om vikingarnas språk, deras namnskick och hur de använde runorna.

Lars Magnar Enoksen visar vad som ligger dolt i de tusenåriga texterna från vikingatiden. Tidigare har fornforskare och historiker använt sig av medeltida källor, till exempel isländska sagor, för att förklara runstenarnas innehåll, men här går författaren direkt till källorna, till vikingarnas egna ord.

Av runtexterna kan man till exempel dra följande slutsatser:

- Ett vikingatida "bolag" kunde bestå av ett antal personer som köpte eller hyrde andelar i ett skepp och därefter drog gemensam nytta av den inkomst som skeppet gav dem.
- Kvinnor hade lika stor arvsrätt som män, och kunde vara ensamma ägare till stora landområden.
- De runurkunder som kan knytas till förmögna vikingar är oftast tillverkade av framstående konstnärer som har prytt inskriptionen med utsökt ornamentik eller bildkonst.
- Det finns inga nämnvärda skillnader mellan en kristen och en hednisk vikings sedvänjor.

WWW.HISTORISKAMEDIA.SE

ISBN 91-89442-77-6

9 789189 442771

”Författaren har lagt ned herkuliska mödor på att lära sig sitt svåra ämne till grunden genom att brottas med mängder av vetenskaplig speciallitteratur. [...]

Författaren nöjer sig alltså inte – som så många andra läroboksförfattare – med att presentera färdigtuggad kunskap i form av transkriberade runinskrifter och mer eller mindre ’auktoriserade’ tolkningar. Han ger sin läsare möjlighet att själv tyda inskrifterna och därmed leva sig in i de tolkningsproblem som forskarna ställs inför”. Lars Lönnroth i *Svenska Dagbladet* om Lars Magnar Enoksens bok *Runor – historia, tydning, tolkning*.

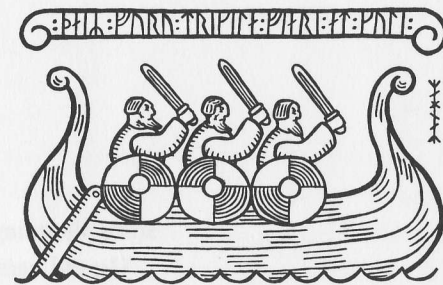
Omslagsbilden föreställer den sörmäländska Aspöristningen och är tecknad av Lars Magnar Enoksen.

Lars Magnar Enoksen är runolog, serietecknare och glimabrottare. Han har tidigare bland annat utkommit med böckerna *Runor – historia, tydning, tolkning*, *Fornnordisk mytologi enligt Eddans lärdomsdikter*, *Skånska runstenar* och *Skånska fornminnen*. Han har även skrivit en roman om vikingar.

"Fä
mö
gru
av
Fä
mä
att
for
me
ni
sjä
sig
ka
Se
Er
tol

Vikingarnas

egna ord

LARS MAGNAR ENOKSEN

Historiska Media

C
li
a

Vikingarnas

en epok

Historiska Media

Box 1206, 221 05 Lund

Tel: 046-33 34 50

Fax: 046-18 96 85

e-post: info@historiskamedia.se

www.historiskamedia.se

© Text och bild: Lars Magnar Enoksen
och Historiska Media 2003

Grafisk form och omslag: Johan Laserna

Tryck: Preses Nams, Riga 2003

ISBN 91-89442-77-6

Innehåll

Förord	13
Inledning	15
Ett kärt gammalt ämne	15
Vad kan man lita på?	15
Låt auktoriteterna komma till tals	16
I runorna finns mycken vetskap att hämta	17
Låt vikingarna själva föra sin talan!	17
Vikingatiden – en epok och ett begrepp	18
Bakgrund	18
Geografisk utbredning	18
Språklig påverkan	19
Det nordiska språkets spridning	20
Vikingarnas tidsepok	21
Den självsäkre sjöfararen	22
Skeppstyper	23
Att färdas till havs	24
Vikingarnas vapen	25
Svärdet	26
Yxan	27

Spjutet	28
Pilbågen	29
Skölden	30
Hjälmen	31
Brynjan	31
Vikingarnas konst	32
Ornamenterade mönster	33
Bildkonst	34
Runstenskonst	35
En komprimerad vikingahistoria	35
Vikingarnas språk	39
Bakgrund – språket och runorna förändras	39
Förändringarnas tidevarv	39
Språkliga omdaningar	40
Släktskapet med vikingarnas språk	40
Olikheter i målföret	41
X Runornas utseende	42
Bakgrund – ett enhetligt system	42
Långkvistrunor	42
Kortkvistrunor	43
Stavlösa runor	44
Likheter och skillnader	44
Slutkommentar angående runornas utseende	45
Runlära	47
X Viktig information	47
Bakgrund – runornas flerdubbla ljudvärden	47
En praktisk stavningsreform	48
Nordborna och deras runor	49

(42-72)

Vikingarna och deras runor slår följe	50
Runlära	50
Stavningsregler	51
Språkliga förändringar som påverkar runristarnas stavning	53
Runornas ljudvärden	54
De stungna runornas ljudvärden	68
Hur man återger en runinskrift med bokstäver	71
Bakgrund	71
Translitterering	71
Normalisering	72
Översättning	72
Hur en translitterering, normalisering och översättning tar sig ut i praktiken	72
Ytterligare förtydligande	74
Slutkommentar angående hur man återger en runinskrift med bokstäver	74
Att datera monumentala runurkunder	76
Bakgrund – seden att resa runstenar	76
Vikingatidens runstenar	77
Runristarformeln	77
Runstenar utan ornamentik	78
Ornamentik	78
Tidsbestämning av en runurkund	79
Runologiska hjälpmedel	79
Religiösa symboler	80
Estetisk utsmyckning	80
Textmässig framställning	81
Sammanfattning av alla de hjälpmedel som används vid härledningsförsök	81

Vikingarnas egna ord – en kort introduktion	82	Vad runtexten berättar	101
Bakgrund – urvalsprincipen	82	Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	104
Vikingarnas kultur	83	<i>Kämpen Spjut, som betvingat mången borg i västerled –</i>	
Vad utmärkte vikingarna?	83	<i>Kjulastenen</i> (Södermanland, Sö 106)	105
Upplägg	84	Runologisk kommentar	105
Illustrerade scener	85	Bildmässig analys	107
Slutkommentar	86	Datering av runstenen	108
Runurkunder som berättar om vikingaaktiviteter i		Vad runtexten berättar	108
när och fjärran	87	Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	110
Bakgrund – vad var en viking?	87	<i>Moderns hyllning åt likfåglarnas gödare – Gripsbolmsstenen</i>	
Den historiske vikingens olika skepnader	87	(Södermanland, Sö 179)	111
Vikingarnas egen uppfattning	88	Runologisk kommentar	111
<i>En vikings minnesstod – Västra Ströstenen 1</i> (Skåne, DR 334)	88	Bildmässig analys	113
Runologisk kommentar	89	Datering av runstenen	113
Bildmässig analys	90	Vad runtexten berättar	114
Datering av runstenen	90	Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	117
Vad runtexten berättar	91	Slutkommentar angående runurkunder som berättar	
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	92	om vikingaaktiviteter i när och fjärran	117
<i>Gäldtagarnas minnesmärke över en sjuk kämpe –</i>		Runurkunder som berättar om hederligt förvärvad rikedom	119
<i>Torsättrastenen</i> (Uppland, U 614)	93	Bakgrund – inkomstbringande företag	119
Runologisk kommentar	94	Hur förvaltade en viking sin förmögenhet?	119
Bildmässig analys	94	<i>Vikingatida kompanjoner bedrar sin företagsledare –</i>	
Datering av runstenen	95	<i>Årbusstenen 6</i> (Nørrejylland, DR 68)	120
Vad runtexten berättar	95	Runologisk kommentar	120
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	98	Bildmässig analys	122
<i>En vikingafärds plötsliga slut – Husby-Lybhundrastenen</i>		Datering av runstenen	123
(Uppland, U 539)	98	Vad runtexten berättar	123
Runologisk kommentar	98	Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	126
Bildmässig analys	100		
Datering av runstenen	101		

<i>Förmögenheten som räckte till att köpa en by –</i>			
<i>Vedabällen</i> (Uppland, U 209)	127		
Runologisk kommentar	127		
Bildmässig analys	129		
Datering av runstenen	129		
Vad runtexten berättar	130		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	132		
<i>Ättens odal och släktens arvejord – Norabällen</i>			
(Uppland, U 130)	132		
Runologisk kommentar	134		
Bildmässig analys	134		
Datering av runstenen	135		
Vad runtexten berättar	136		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	139		
<i>Hustrun som överlevde alla sina män – Hillersjöbällen</i>			
(Uppland, U 29)	139		
Runologisk kommentar	141		
Bildmässig analys	142		
Datering av runstenen	143		
Vad runtexten berättar	143		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	147		
Slutkommentar angående runurkunder som berättar om hederligt förvärvad rikedom	147		
Runurkunder som berättar om jämlika vapenbröder	149		
Bakgrund – vikingarnas rättvisepatos	149		
Myt eller sanning?	149		
<i>De som gick hövdingen närmast, reste stenen –</i>			
<i>Hällestadsstenen 1</i> (Skåne, DR 295)	150		
Runologisk kommentar	152		
Bildmässig analys	153		
Datering av runstenen	153		
Vad runtexten berättar	153		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	158		
<i>Konungens hyllningstext åt den harmynte kämpe –</i>			
<i>Haddebystenen 3</i> (Sønderjylland, DR 3)	158		
Runologisk kommentar	158		
Bildmässig analys	160		
Datering av runstenen	160		
Vad runtexten berättar	161		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	163		
<i>Vapenbrödernas hyllningssten åt sin jämlike –</i>			
<i>Turingestenen</i> (Södermanland, Sö 338)	164		
Runologisk kommentar	164		
Bildmässig analys	167		
Datering av runstenen	168		
Vad runtexten berättar	169		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	171		
Slutkommentar angående runurkunder som berättar om jämlika vapenbröder	171		
Runurkunder som berättar om hedniska budskap	173		
Bakgrund – spåren efter nordisk hedendom	173		
Myten om vikingarnas huvudgud	173		
<i>Den Torsdyrkande drottningen – Læborgsstenen</i>			
(Nørrejylland, DR 26)	174		
Runologisk kommentar	174		
Bildmässig analys	176		
Datering av runstenen	176		
Vad runtexten berättar	177		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	179		

<i>Tor beskyddar stenen! – Velandastenen</i>			
(Västergötland, Vg 150)	180		
Runologisk kommentar	180		
Bildmässig analys	182		
Datering av runstenen	182		
Vad runtexten berättar	183		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	185		
<i>Njut av Vinjuts kluriga text! – Landshammarstenen</i>			
(Södermanland, Sö 167)	186		
Runologisk kommentar	186		
Exkurs: Hur man tyder lönnrunor	188		
Bildmässig analys	189		
Datering av runstenen	190		
Vad runtexten berättar	191		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	193		
<i>En spåmans minnesstod – Baldringestenen</i>			
(Skåne, DR 294)	194		
Runologisk kommentar	194		
Bildmässig analys	196		
Datering av runstenen	196		
Vad runtexten berättar	197		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	199		
Slutkommentar angående runurkunder som berättar om hedniska budskap	199		
Runurkunder som berättar om vikingarnas kristendom	201		
Bakgrund – den nya religionen	201		
Vad var en kristen viking?	201		
<i>Må Gud svika dem som svek Rodfos! – Sjonhemsstenen 1</i>			
(Gotland, G 134)	202		
Runologisk kommentar	202		
Bildmässig analys	204		
Datering av runstenen	205		
Vad runtexten berättar	206		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	208		
<i>Han kämpade och dog i kyrkan – Sjustaristningen</i>			
(Uppland, U 687)	208		
Runologisk kommentar	209		
Bildmässig analys	210		
Datering av runstenen	211		
Vad runtexten berättar	212		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	215		
Slutkommentar angående runurkunder som berättar om vikingarnas kristendom	215		
Runurkunder som berättar om matglada vikingar	217		
Bakgrund – vikingen hemmavid	217		
Myten om den fredlige vikingen	217		
<i>Hustrun bedrar sin matglade make – Sövestadsstenen 2</i>			
(Skåne, DR 291)	218		
Runologisk kommentar	218		
Bildmässig analys	220		
Datering av runstenen	220		
Vad runtexten berättar	221		
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	223		
Slutkommentar angående runurkunder som berättar om matglada vikingar	224		
Runurkunder som förmedlar esoteriska meddelanden	225		
Bakgrund – att förstå innehållet i våra runurkunder	225		
Runinskrifter som är lätta att tyda – men svåra att tolka	225		

”Det är sant, såsom det var sagt!” – Aspöristningen (Södermanland, Sö 175)	226
Runologisk kommentar	226
Bildmässig analys	228
Datering av runstenen	230
Vad runtexten berättar	230
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven	233
Slutkommentar angående runurkunder som förmedlar esoteriska meddelanden	233
Avslutande kommentarer angående <i>Vikingarnas egna ord</i>	235
Bakgrund – det subjektiva berättandet	235
Urvalsprincipen	235
Den grafiska återgivningen	237
Den sista utgallringen	237
Slutkommentar	238
Kommenterad litteraturlista i urval	239
Bakgrund – vem läser litteraturlistor?	239
Nationella runverk	239
Skandinaviska runverk	242
Populärhistoriska runöversikter	243
Register	245

Förord

Sedan ett drygt decennium har intresset för den inhemska historien ökat bland människorna i de nordiska länderna. Bland allmänheten märks det tydligt att det är vikingatid och medeltid som det största intresset kretsar kring. Att vikingatidens historia verkar så fascinerande för nutidsmänniskan är kanske inte så konstigt om man begrundar att denna epok är den äldsta tid som det existerar skrivna källor ifrån.

Om man skärskådar de flesta böcker som behandlar vikingatiden märker man dock att de källskrifter som de flesta författare bygger sina historiska beskrivningar på härstammar från medeltiden. Detta är i högsta grad underligt eftersom det existerar en stor mängd originalurkunder från vikingatiden – nämligen våra runstenar.

Om man verkligen vill veta hur vikingarna uppfattade sig själva och sin samtid finns det ingenting som kan mäta sig med det budskap som runmonumenten förmedlar, och därför är tonvikten i denna bok lagd på vikingarnas egna ord.

Jag vill för övrigt tacka Marie Stoklund på Runologiskt Laboratorium vid Köpenhamns Nationalmuseum, James Knirk på Runarkivet vid Oldsaksamlingen, Universitetet i Oslo och Peter Springborg på Det arnamagnæanske Institut vid Köpenhamns Universitet för all den hjälp och det tålamod som de visat mig under mina runologiska förstudier. Alla eventuella fel är dock helt och hållet mina egna.

Malmö i mars 2003
Lars Magnar Enoksen

Inledning

Ett kärt gammalt ämne

Den kraftfulle (och något gåtfulle) vikingen är en sinnebild som inte tycks upphöra att fascinera forskare och allmänhet. Länges har det spekulerats om vilken kultur och samhällsform som vikingen kallade sin egen. Inom lärda kretsar har man i drygt 400 år skrivit en mängd avhandlingar och böcker om allsköns aspekter rörande vikingatiden.

För dem som vill förkovra sig i denna fascinerande tidsepok finns det alltså en hel del litteratur att tillgå. Därför kan man fråga sig om det finns behov för ännu en bok i detta ämne; ty om ett forskningsämne har stötts och blötts under åtskilliga århundraden är risken givetvis stor att alla infallsvinklar som rör vikingatiden redan har använts och att varje ny bok som berör denna historiska period är dömd att endast vara en upprepning av tidigare publikationer.

Vad kan man lita på?

Om man samlar alla de böcker i detta ämne som finns på bibliotek, antikvariat och i bokhandeln skulle de fylla tusentals hyllmeter, och det omfångsrika materialet gör att de intresserade kan få svårt att se skogen för alla träd.

Tyvärre verkar det ibland som om de publikationer som behandlar vikingatiden är författade av en och samma person, eller åtminstone efter samma mall. I bok efter bok upprepas samma gamla skåpmat. Skärskådar man innehållet i dessa böcker, visar det sig dessutom att faktamaterialet sällan grundar sig på förstahandsuppgifter.

Vart skall man då vända sig om man vill veta mer om människorna som levde på vikingatiden? Var finner man vederhäftig information som på ett trovärdigt sätt berättar om hur de vikingatida nordborna uppfattade sin omgivning och sig själva? Är det en fåfång önskan att vilja hörsamma de berättelser som vikingarna själva har förmedlat till sin samtid och åt eftervärlden?

Var dåtidens skandinaver medvetna om att de var vikingar, eller är detta uttryck ett modernare påfund? Finns det överhuvudtaget några konkreta bevis för att vikingarna hade sin egen tro, eller är alla fakta rörande den fornnordiska religionen endast boklärd fantasier från medeltiden? Är det sant att nordborna hade kulturella sedvänjor och högt utvecklade lagar, eller är dessa antaganden falska och har sitt ursprung i gotisk romantik från 1800-talet, då man i poetisk inspiration svärmade om fornstora dagar?

Är det ett vedertaget faktum att vikingarna var vilda barbarer som fick sin kulturella skolning först då de kristnades, eller hade de möjligtvis sitt eget skriftspråk långt innan Vite Krists förkunnare klampade in på nordisk mark?

Låt auktoriteterna komma till tals

Frågorna är många och förvirringen blir ännu större om man lystrar till alla de olika rösterna inom historieforskningen. Även om man enbart läser akademisk facklitteratur i ämnet blir man strax varse att det florerar en hel del motsägelsefulla åsikter inom den lärda världen, och många forskare har velat forma vikingarna och deras miljö efter sin egen smak eller så har de låtit sig styras av den rådande livsåskådningen.

Så mycket bättre då att alla vi vetgiriga fortfarande kan rådfråga auktoriteterna på detta område – nämligen vikingarna själva! För det finns faktiskt en stor mängd originalurkunder som har författats av vikingatidens nordbor. Runt om i Skandinavien och i forna nordiska vikingakolonier finner man runinskriptioner på sten och metall eller, mer sällan, på förgängligare material som trä, bark och näver. Drygt 3 000 runinskriptioner går med säkerhet att härleda till den tidsepok som vi kallar för vikingatiden.

I runorna finns mycken vetskap att hämta

Om man får lyssna till de berättelser våra runstenar förmedlar, uppenbarar sig en enorm källa till information om vikingatiden. En källa som dessutom alltid är äkta vara. Runstenarnas texter har givetvis redovisats tidigare under historiens gång, men i dessa fall har man oftast till varje pris försökt att härleda dem till en historisk händelse som beskrivits i utländska eller inhemska medeltida källor. Man har alltså använt andrahandskällor för att förklara en originalurkund.

Men varför ta en omväg om det finns en utmärkt genväg till vikingamänniskan – helt fri från sentida litterärt dödkött? I runinskrifternas kortfattiga meddelanden får vi unika tillfällen att utröna vad dåtidens nordbor ansåg vara viktigt att förmedla åt eftervärlden. Runstenarnas textinnehåll ger oss nämligen den mest tillförlitliga bilden av hur vikingatidens människor uppfattade sig själva och den värld de levde i.

Låt vikingarna själva föra sin talan!

Huvudsyftet med denna bok är alltså att väcka till liv de ord som funnits tillgängliga i drygt tusen år, bara man förstår sig på att tyda skrivtecknen som vikingarna använde och någorlunda bemästrar det språk de talade. Avsikten med denna bok är med andra ord att göra vikingatida originaltexter tillgängliga för dem som inte nöjer sig med annat än vikingarnas oförfälskade målföre.

Samtliga runtexter som tas upp här kommer att avbildas och översättas till modern svenska. Dessutom analyseras innehållet i texterna. För att ge en så ärlig bild som möjligt av de vikingatida texter som redovisas, inleds boken med en historisk presentation av vikingatiden och nordbornas inverkan på sin omgivning under denna spännande tidsepok. Vikingarnas språk, deras namnskick och hur de använde sina runor avhandlas också ingående för att underlätta förståelsen av runinskrifterna.

Däremot kommer denna bok att vara helt fri från medeltida texter (det vill säga isländska sagor, skandinaviska konungakrönikor eller medeltida landskapslagar) som både slentrianmässigt och okritiskt brukar användas i böcker som berör vikingarnas förmenta handlingar eller synsätt.

Ty i denna bok har vikingarna själva ordet, och tro mig – de saknar ej mål i mun!

Vikingatiden – en epok och ett begrepp

Bakgrund

Historiska tidsperioder kan kännas avlägsna för vissa, men påtagligt nära för andra. När man tänker sig bort till svunna tider måste man kunna skapa sig en inre bild av den tidsepok som till det yttre kan te sig olik den värld man lever i idag. Denna skillnad är dock bara ett utanpåverk, eftersom forntidens människor var som vi och hade samma behov.

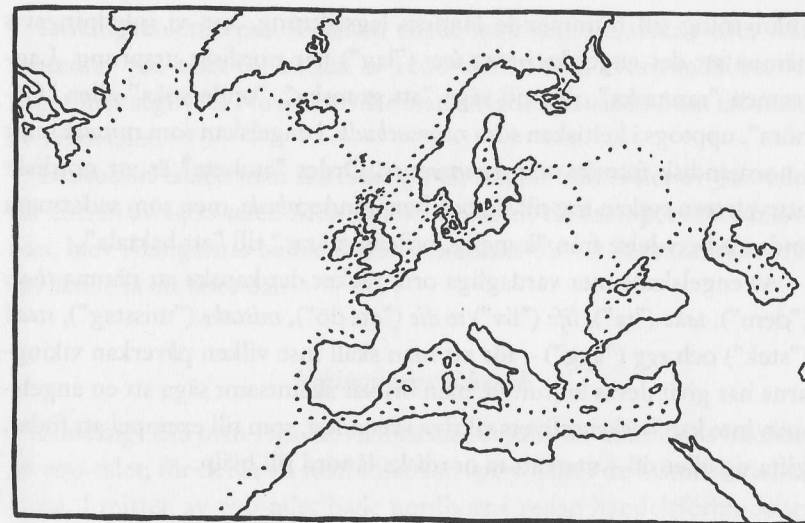
Vid ett studium av vikingarna och den tidsperiod som har namngivits efter dem, är det upp till läsaren själv om han eller hon vill känna samhörighet eller ta avstånd från de bedrifter och de kulturella särdrag som gjorde att nordborna blev så omtalade i den dåtida omvärlden.

Geografisk utbredning

För att överhuvudtaget kunna förstå vikingarnas betydelse för sin omgivning, är det kanske bäst att inleda med en geografisk uppräknning över alla de platser som nordborna besökte under vikingatiden.

I österled färdades vikingarna längs med de vidsträckta flodsystemen i Ryssland och nådde ända fram till Konstantinopel vid Svarta havet och vidare till kalifatets städer vid Kaspiska havet. Västerut färdades vikingarna så långt att de till slut nådde Nordamerika. Söderöver styrde nordborna sina skepp genom Europas floder eller tog omvägen runt om Gibraltar för att tränga in i Medelhavet och besöka Afrika eller den grekiska övärlden.

Det var inte heller några tillfälliga besök eller strandhugg som vikingarna företog sig i avlägsna områden. Vikingarnas närvaro påverkade de

*Karta över vikingarnas värld och deras färdvägar.
Illustration: L. M. Enoksen.*

främmande kulturer de hamnade i. Idag finner man spåren av dem främst i andra länders språk eller lagstiftning.

Språklig påverkan

Vikingarnas lagar och sedvänjor väckte ofta ganska stort intresse hos folkslag som besöktes, ett intresse som ibland övergick till ren och skär beundran för nordbornas kultur. Kanske verkar det osannolikt att vikingarna kunde påverka de nationer som de härjade i, eftersom de allt som oftast brukar beskrivas som ociviliserade barbarer som häpnar inför utlänningarnas högt stående kulturella bildning då de konfronteras med den.

Sanningen är dock den att många utländska nationer ganska flitigt anammade nordbornas ord för saker och ting som de fram till dess hade saknat benämning på – eller helt enkelt hade lärt sig genom personligt umgänge med vikingarna.

Det kulturella utbytet med nordborna ledde till att nordiska lånord upptogs i ett otal språk. Om vi koncentrerar oss på ord som har direkt

anknytning till främmande länders lagstiftning, kan vi inledningsvis nämna att det engelska ordet *law* ("lag") har nordiskt ursprung. Lagtermen "rannsaka", det vill säga "att granska", "undersöka" eller "förhöra", upptogs i keltiskan som *rannsachadh*, i engelskan som *ransack* samt i normandisk franska som *rannsaquer*. Ordet "ämbete" är ett nordiskt uttryck som ryskan tog till sig och benämnde *jabeda*, men som sedermera ändrade betydelse från "kunglig, officiell tjänst" till "att baktala".

Av engelskans mer vardagliga ord, räcker det kanske att nämna *them* ("dem"), *take* ("ta"), *life* ("liv") *to die* ("att dö"), *mistake* ("misstag"), *steak* ("stek") och *egg* ("ägg") – för att man skall inse vilken påverkan vikingarna har givit deras kultur. Ja, man brukar skämtsamt säga att en engelsman inte kan beskriva livets viktiga skeenden, som till exempel att födas, gifta sig eller dö – utan att ta nordiska lånord till hjälp.

Det nordiska språkets spridning

Det är inte svårt att förstå det bestående avtryck som det nordiska språket gjorde i ett antal länder om man betraktar att det skandinaviska tungomålet talades på en mängd platser under vikingatiden och århundradena därefter.

Utänför Skandinavien fördes den "danska tungan", vilket var grannfolkens benämning på det nordiska språket, till Färöarna i början av 800-talet och Island i slutet av 800-talet – för att sedermera stanna på dessa öar.

På Shetlandsöarna talades det ett nordiskt språk från slutet av 700-talet till mitten av 1700-talet. Från 800-talets början ända fram till omkring år 1700 talades det skandinaviska på Orkneyöarna. Det nordiska tungomålet höll sig kvar på Hebriderna, som vikingarna benämnde "Söderöarna", från 800-talet till 1400-talet.

På Irland talades "norrönt mål", det vill säga nordiskt språk, från 800-talets början till mitten av 1200-talet och i nordöstra England varade den nordiska språkdominansen från mitten av 800-talet till slutet av 1000-talet. Ön Man, som ligger i Irländska sjön mellan Irland och England, vidhöll sin nordiska tunga något längre – ty där föredrog delar av invånarna detta språk ända fram till mitten av 1400-talet.

I vikingakolonierna i Ryssland talade man skandinaviska i Kiev från mitten av 700-talet till mitten av 1000-talet. Det norröna målföret var något mer seglivat i Novgorod där man använde det ända fram till slutet av 1200-talet.

Dessutom talade man nordiska på Grönland från slutet av 900-talet till mitten av 1400-talet. Men på andra platser, till exempel i Nordamerika, blev vikingarnas besök alltför sporadiska för att det nordiska språket skulle få ett fäste där.

Vikingarnas tidsepok

Tidsmässigt kan man säga att vikingarnas expansion utomlands inleddes på 700-talet, för det är då man först kan spåra dem i de historiska annalerna. I mitten av 700-talet hade nordborna redan handelsförbindelser med Ryssland – vars nationsnamn för övrigt kan härledas från slavernas benämning på nordbor, det vill säga "rus". Den urgamla benämningen "rus" för nordbo, finns även bevarad i finskans namn på Sverige – *Ruotsi*.

I slutet av 700-talet dök dessutom den krigiske vikingen upp, då de norra delarna av den brittiska övärlden fick vidkännas nordbornas ogina strandhugg. Under 800-talet härjade vikingarna i England, Frankrike och på Irland – och upprättade dessutom fristående riken som lydde under nordisk lag i dessa länder.

Under 800-talet koloniserade nordborna dessutom mycket framgångsrikt den nordatlantiska övärlden och tog stora landområden i anspråk på Hebriderna, Shetlandsöarna, Orkneyöarna, Färöarna samt Island.

Århundradet därefter avmattades härjningarna avsevärt och vikingarnas stridskraft togs i bruk av bland annat kejsaren av Konstantinopel – där de tjänade som härskares betrodda och omutbara livgarde. Under 900-talet förlänades nordborna dessutom ett omfattande stycke mark i det frankiska riket. Detta landområde döptes till Normandie, det vill säga "Nordmännens rike".

I slutet av 900-talet tog vikingarna dock återigen upp sin gamla favoritsyssla och inledde en ny våg av härjningar i den engelska övärlden. Denna anstormning ledde slutligen till att engelsmännen erkände sig besegrade

och i början av 1000-talet insattes en nordisk konung som härskare över riket.

I slutet av 1000-talet eller i början av 1100-talet tog vikingatiden slut som historisk epok, men det fanns vikingar bland de normander som erövrade England och Sicilien i slutet av 1000-talet och i de nordiska fristyrkor som anlätades av den bysantinske kejsaren långt in på medeltiden.

Med andra ord så kan man säga att vikingatiden inryms i tidsepoken från mitten av 700-talet till slutet av 1000-talet (eller möjligtvis till början av 1100-talet).

Den självsäkre sjöfararen

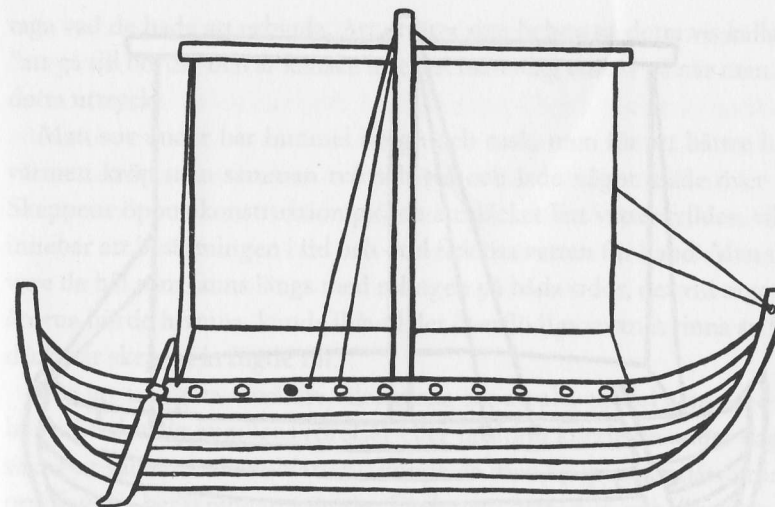
Det var under vikingatiden nordborna lämnade ett bestående avtryck i världshistorien, och varken förr eller senare har folk från Nordanlanden varit inblandade i så många avgörande historiska händelser i utlandet som under denna period.

Vad låg egentligen bakom vikingarnas självsäkra beteende då de respektlöst gjorde sig gällande på den historiska arenan i den övriga världen och med eftertryck blandade sig i den politiska maktkampen vart de än kom?

Givetvis utgjorde nordbornas högt utvecklade skeppskonst en av förutsättningarna för vikingarnas styrka, ty utan sina aerodynamiskt utformade farkoster hade de knappast kunnat färdas till så många geografiskt utspridda platser som de faktiskt gjorde. Vikingaskeppens sjösäkra och perfekt designade konstruktion är höjdpunkten i en tusenårig båtbyggartradition.

Nordbornas skepp brukar med rätta uppfattas som ett av de mest framstående uttrycken för dåtidens moderna teknologi, vilket säger en hel del om vikingarnas ingenjörskunnande.

Tack vare att vikingatidens nordbor var vana sjöfarare och litade helt och fullt på sina farkoster fanns det ingenting som hindrade dem att fara dit vindarna förde dem. Men även om deras segelfartyg var beroende av vindens riktning, var skeppen dessutom bestyckade med mängder av årpar. Detta innebar att vikingarna handgripligen kunde ändra kursen och självmant söka upp fördelaktiga vindar när de ville.

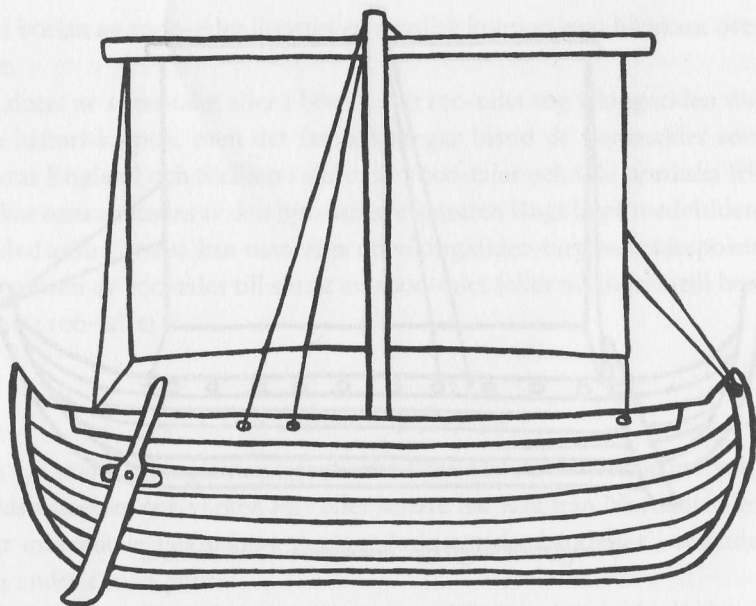
Vikingatida långskepp. Illustration: L. M. Enoksen.

Skeppstyper

Under vikingatiden fanns det flera olika skeppstyper och dessa kan i stora drag delas in i två huvudgrupper: långskepp och handelsskepp. Långskeppen är kanske den skeppstyp som främst förknippas med vikingarna, och sällan har en teknologisk uppfinning som det skandinaviska långsmala och smäckert buktande krigsskeppet fått symbolisera en hel tidsepok. Men man får ändå inte glömma att vikingarna även använde en bredare och kortare typ av handelsskepp som var högre och hade mycket större lastkapacitet än långskeppen.

Trots att vikingarnas krigsskepp och handelsskepp hade olika utformning var de ändå samma andas barn. I båda skeppstyperna bestod grunden – det vill säga kölen – av kraftiga ekstockar. Eftersom nordborna föredrog den överlappande klinkmetoden vid sammanfogningen av farkostens övriga träplankor blev skeppet förvånansvärt elastiskt och smidigt under vattenlinjen.

Tack vare kölens bärande förmåga kunde en mast med segel resas i dess mitt. Längst bak på höger sida om aktern fanns skeppets styråra –

Vikingatida handels skepp. Illustration: L. M. Enoksen.

vilket är orsaken till att man kallar denna sida "styrbord" i de flesta länder där invånarna kommit i kontakt med vikingarnas skeppskonst.

Skeppens buktande konstruktion gav farkosterna en utmärkt sjöduglighet, samtidigt som dess grunda sjögång gav dem ett välförtjänt rykte som synnerligen snabbgående. Men trots all sin fullkomlighet i uppbyggnaden skulle vikingarnas skepp knappast ha varit till någon nytta om inte folk med den rätta inställningen hade bemannat dem.

Att färdas till havs

Det var knappast någon sinekur att färdas på det öppna havet utan något som helst skydd mot vädrets makter. Skeppen hade nämligen inga bekvämligheter att erbjuda sin besättning – vare sig det gällde tak över huvudet eller en bekväm sittplats. När de sjöfarande vikingarna ville förätta sitt tarv, gick de nödiga helt sonika till relingen och lät havet mot-

taga vad de hade att erbjuda. Att uträtta sina behov på detta vis kallades "att gå till bords" och är kanske inte det man idag tänker på när man hör detta uttryck.

Man sov under bar himmel i regn och rusk, men för att bättre hålla värmen kröp man samman två och två och lade något kläde över sig. Skeppens öppna konstruktion gjorde att däckets vattenfylldes, vilket innebar att besättningen i tid och otid fick ösa vatten för hand. Men tack vare de hål som fanns längs med relingen på båda sidor, det vill säga där årorna hörde hemma, kunde ibland det överflödiga vattnet rinna av från däck när skeppet krängde till.

För att navigera använde vikingarna sig av alla medel som stod till buds. Med hjälp av solens rörelser eller position kunde de under dagtid räkna ut väderstrecken. Nattetid kunde de med hjälp av fixstjärnorna se om dagens beräkningar stämde. Fåglarnas beteende och flygriktning kunde också ge viktiga ledtrådar när det gällde i vilken riktning land kunde väntas, men kända landmärken var givetvis också till stor hjälp då vikingarna bestämde kursen.

Vid en genomgång av de omständigheter som omgärdade nordbornas färder till sjöss, märker man att vikingarna hade lätt att förlika sig med sin karga och hårdföra omgivning. Men avsaknaden av förklenande komfort, förstärker bilden av det orubbliga och målinriktade sinnelag som drev dåtidens nordbor vidare mot kända eller okända mål.

Vikingarnas vapen

Vikingarna for givetvis inte ut på sina långfärder tomhänta, och de saknade inte heller redskap för att försvara livet i ogästvänliga trakter. Det fanns nämligen andra saker än skepp som nordborna ansåg vara outhärliga.

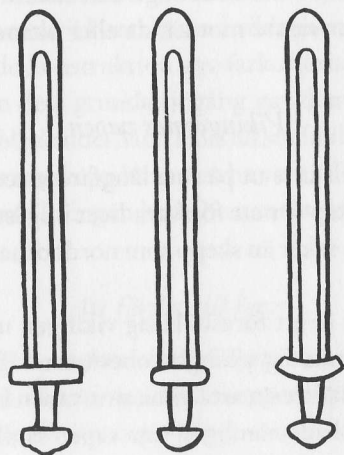
Lika svårt som det är att föreställa sig vikingen utan sitt skepp – lika vanskligt är det att tänka sig vikingen obevärpad. Ty vikingarna var ett krigarfolk som visste bättre än att lämna sina vapen hemma när de var på utfärd. Nordborna älskade nämligen sina vapen så till den milda grad att de gav dem namn, eftersom de ansåg att deras stridsredskap var besjälade med en självständig kraft.

Vikingarna hade en stor förkärlek för närstridsvapen. Svärd, yxa och spjut var några av de vapen som ingick i nordbornas arsenal. De visste också hur man skulle utnyttja den kraftiga långbågens vida räckvidd. Som kroppsskydd använde de skinnbeklädnad som härdat och gjorts tålig mot slag. Deras huvuden skyddades av en konformad hjälm av metall eller en stridsmössa av härdat lädertyg. Dessutom gav vikingarnas cirkelrunda sköld ytterligare skydd åt krigarna.

Svärdet

Vikingarnas svärd hade en tveggad klinga, det vill säga svärdseggen var vass på båda sidor. Klingan hade en genomsnittslängd på cirka 80 cm, och eftersom handtaget var mycket kort översteg den totala svärdslängden sällan en meter. Handtaget var nämligen så snävt att handen precis fick plats i den.

Längst ned på handtaget satt en trekantig eller halvcirkelformad svärdsnapp och dess tyngd var så perfekt avvägd att den harmoniserade utmärkt med svärds klingans tyngd, vilket gjorde svärdet ganska lätthanterligt. Det snäva greppet ökade givetvis stridsredskapets duglighet som huggvapen.

Vikingatida svärd. Illustration: L. M. Enoksen.

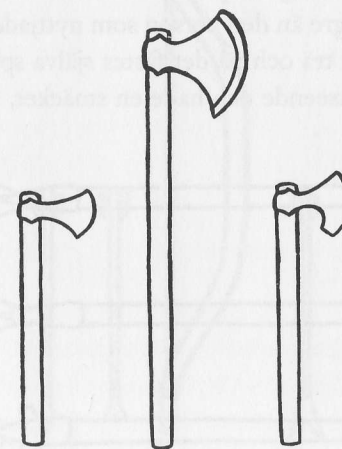
Även om nordborna hade skickliga vapensmeder kunde de också uppskatta smideskonsten hos andra folkslag. Frankerriket producerade tidsperiodens bästa svärd och vikingarna var ej sena att införskaffa frankiska svärds klingor av yppersta kvalitet.

Men nordborna uppskattade de frankiska svärderna så mycket att Frankerrikets konung förbjöd exporten till de nordiska länderna eftersom han ogillade att se inhemska svärd i vikingarnas händer. Detta förbud hade dock ingen nämnvärd inverkan på nordbornas möjligheter att förse sig med ypperliga svärd, vilket omvärlden fick all anledning att beklaga.

Yxan

Även om svärdet var ett uppskattat vapen och det fanns en hel del typer att välja mellan förknippar man mest yxan med vikingarna. Nordborna skilde sig från andra folkslag eftersom de så gärna använde yxa i strid.

Vikingarnas flitiga nyttjande av yxan medförde att vissa nationer till och med namngav nordborna efter detta bruk. I de arabdominerade områdena kring Svarta havet kallades vikingarna nämligen för "de yxbärande barbarerna från norr", och på den europeiska kontinenten benämndes nordborna stundtals för *ascomanni* – det vill säga "yxmän".

Vikingatida yxor. Illustration: L. M. Enoksen.

På de platser där vikingarna anlätades som livgarde hos kejsare eller konungar var de alltid beväpnade med yxor. De nordiska krigare som utgjorde "väringagardet" i Miklagård, det vill säga Konstantinopel, kunde enkelt urskiljas från de övriga styrkorna eftersom de bar yxor. I den engelske härskarens nordiska elitstyrka "Tingalidet" var samtliga medlemmar beväpnade med en väldig bredyxa, och det krävdes båda händernas armkraft för att svinga den.

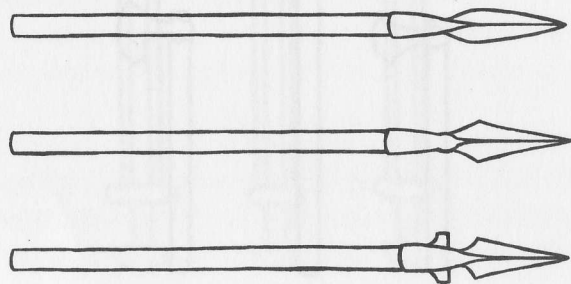
Vikingarna hade en hel del olika yxtyper att välja mellan och ibland är det svårt att fastställa var gränsen gick mellan stridsyxans och hantverksyxans arbetsområde. Eftersom yxor var mycket omtyckta arbetsredskap under vikingatiden var det snarare den enskilde personens intentioner än yxans utseende som bestämde dess användningsområde.

Givetvis indikerar storleken på yxan till en viss del dess användningsområde; ju bredare och mer skarpslipad dess egg är desto troligare är det att den har använts som en stridsyxa. Men även en mindre yxa kunde vara ett fruktansvärt vapen i rätt (eller fel) händer.

Spjutet

Förutom yxa och svärd använde vikingarna ännu ett vapen i närstrid – det långsmala spjutet. Längden på detta stick- och stötvapen varierade, men det var oftast längre än den person som nyttjade det.

Skaftet var gjort av trä och på det fästes själva spjutet, som hade ett synnerligen elegant utseende och hade en smäcker, avsmalnande form.

Vikingatida spjut. Illustration: L. M. Enoksen.

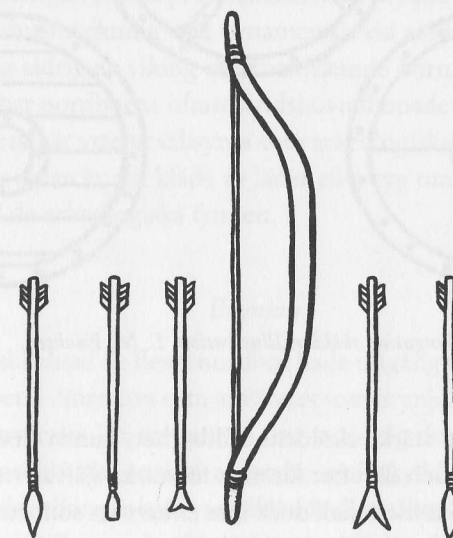
Spjuthuvudet var ibland så stort att det upptog en tredjedel av spjutets totala längd. De vikingatida spjuten tillverkades främst av järn.

Om spjutet hade en lång räckvidd, vilket det oftast hade, hanterade nordborna det med båda händerna i strid. Spjutet var ett mycket omtyckt vapen och man kan med fog säga att det var vikingarnas tredje huvudvapen.

Pilbågen

Även om vikingarna föredrog närstrider var de väl medvetna om avståndsvapnens fördelar. Nordborna hade sedan urminnes tider använt pil och båge i jakt eller strid, vilket innebar att de mycket väl visste hur man nyttjade den kraftiga och långskjutande långbågen.

Även om själva pilbågen hade en ganska homogen konstruktion tidsepoken igenom var uddtyperna på vikingarnas pilspetsar mycket varierande. Men all sin variation till trots var det främst järnpilspetsarnas tyngd och dess kraftiga uppbyggnad som gjorde dem till dödsbringande projektiler.

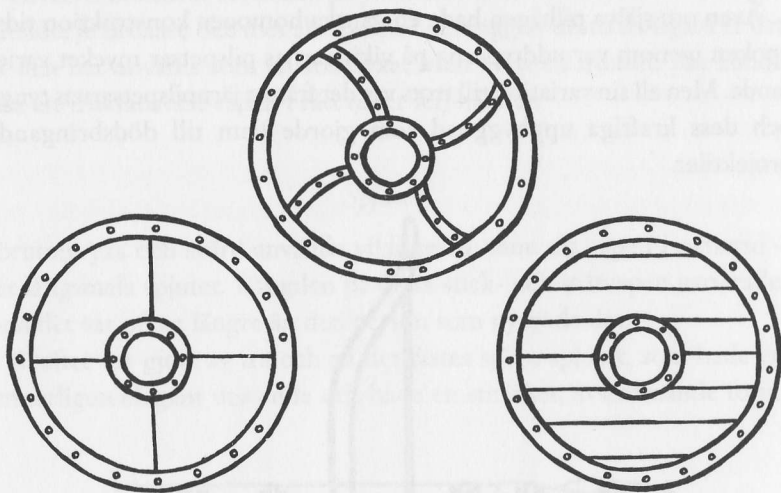

Vikingatida långbåge och tillhörande pilar. Illustration: L. M. Enoksen.

Det krävdes en avsevärd armstyrka för att kunna hantera de kraftiga långbågarna som vikingarna föredrog. För att tåla den enorma anspänning som behövdes för att ge detta vapen dess genomslagskraft tillverkade nordborna oftast både båge och pilskäft av idegranens tåliga virke.

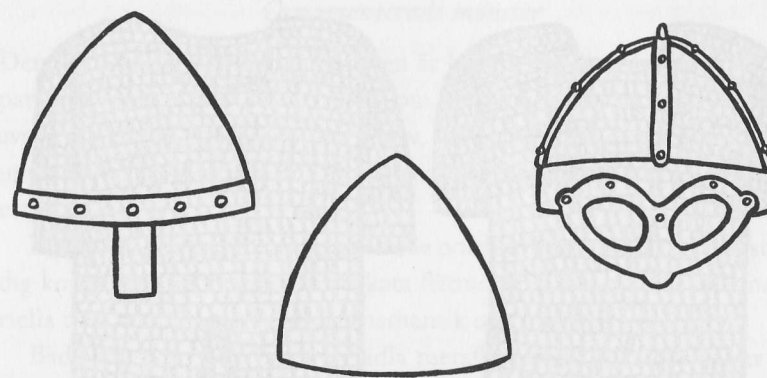
Skölden

Vikingarnas främsta försvarsredskap i strid var skölden. Den var cirkelrund till formen och konstruerad av olika trästycken som fogats ihop och hölls samman av metallbeslag. I sköldens mitt fanns en buktande sköldbuckla som utgjorde ett extra skydd för handen och som dessutom kunde stå emot de flesta vapenhugg.

Vikingatida sköldar. Illustration: L. M. Enoksen.

För att ytterligare stärka sköldens hållbarhet, kunde dess virke täckas med härdat skinn och därefter lät man förstärka själva ytterranden med nitar och beslag. Skölden skall dock inte enbart ses som ett skyddsvapen, eftersom vikingarna också lät sköldtekniker vara en aktiv del av stridskonsten.

Vikingatida hjälmar. Illustration: L. M. Enoksen.

Hjälmen

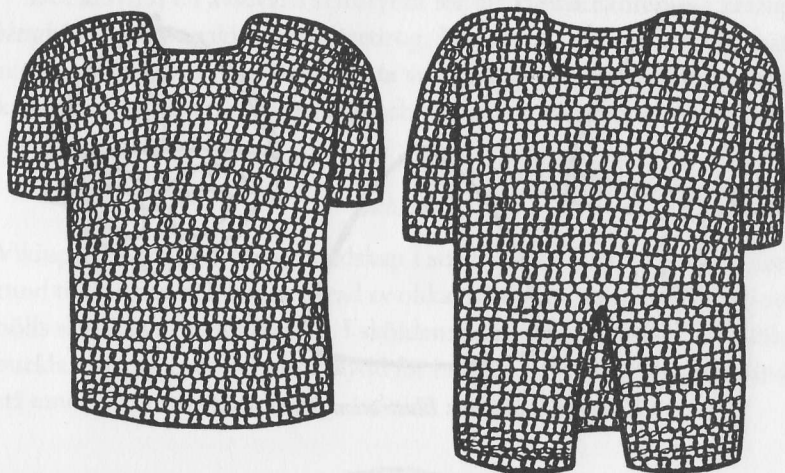
De flesta vet väl idag att vikingarna inte hade horn på sina hjälmar. De huvudbonader som nordborna hade i strid, var släta och följde huvudets konturer. Visserligen kunde prakthjälmar vara prydda med galtar på dess topp eller bildutsmyckning och ornamentik vid sidorna, men dåtidens människor såg aldrig en viking med utstickande horn på sin hjälm.

Troligtvis bar nordborna oftast stridshuvudbonader av läder eftersom hjälmar av metall är ytterst sällsynta som arkeologiska fynd från vikingatiden. Å andra sidan är allt kläde av läder eller tyg om möjligt ännu sällsyntare bland de arkeologiska fynden.

Brynjan

Den skyddsbeklädnad de flesta nordbor hade tillgång till var ett mer eller mindre bearbetat djurskinn som användes som brynja. Men denna typ av härklädnad användes kanske mer för att ta till sig det rovdjurets styrka, vars hud de var iklädda, än som en traditionell skyddsbeklädnad.

Kanske är det vikingar som varit iklädda djurpälisar av björnskinn som har givit upphov till uttrycket bärsärkar, det vill säga "björnskjortor" eller närmare bestämt "krigare som har björn(skin) som sina särkar".

Senvikingatida ringbrynjor. Illustration: L. M. Enoksen.

Ringbrynjor tillverkade av myriader av järnringar var givetvis det bästa skydd dåtidens krigare kunde få. Ringbrynjor är dock nästan lika sällsynta som hjälmar bland de arkeologiska fynden. Förutom att ringbrynjorna måste ha varit mycket dyrbara hör de dessutom främst till slutet av vikingatiden.

Vikingarnas konst

Det kan vara på sin plats att redogöra för de konstyttringar och ornamentik som nordborna utvecklade under vikingatiden för att bilden av vikingen inte skall bli ensidigt krigisk. Den skandinaviska vikingatida konsten var nämligen högt utvecklad och visar en förvånansvärd variation då det gäller valet av motiv och stilformer.

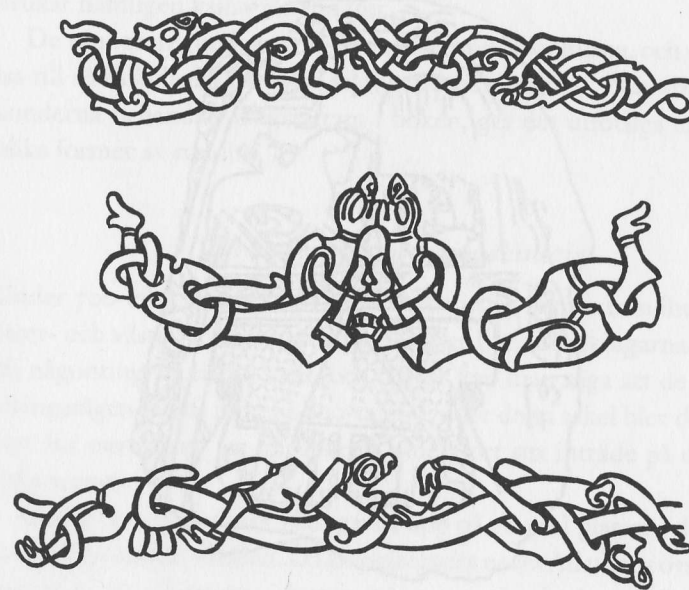
Under vikingatiden frodades ett flertal konstyttringar inom Skandinavien och nordbornas stolta självkänsla märks även i deras unika konststilar. Inom dåtidens konst finns det ett stort antal stilar, men grovt kan man dela in dem i två huvudgrupper – nämligen den mer eller mindre abstrakt ornamenterade konsten och den rena bildkonsten.

Ornamenterade mönster

Den konstnärliga djurornamentiken är kanske det man främst förknippar med vikingarnas kultur. Även om denna konstform ursprungligen avsåg att återge stiliserade djurmotiv, tenderade den dessutom att lösa upp de olika beståndsdelarna så att ornamentiken nästan tog sig abstrakta uttryck.

Redan vid vikingatidens början hade nordborna utvecklat en självständig konstform uppbyggd av intrikata flättnöster. De prydde sina materiella ting med dramatisk djurornamentik och inhemska mönster.

Både smycken och vapen av ädla metaller samt bruksföremål av trä och ben utsmyckades med utsökta flättnöster och vacker ornamentik. Det var inte heller några hastverk som de vikingatida konstnärerna lämnade ifrån sig, det behövs bara en hastig blick för att inse vilket tidsödande arbete som har lagts ned på de små konstverken.

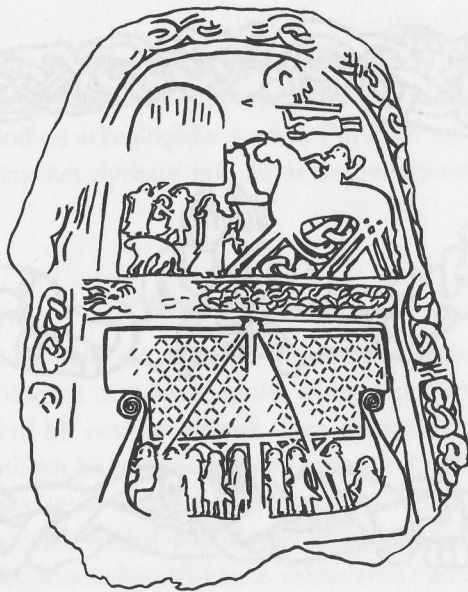
Vikingatida djurornamentik. Illustration: L. M. Enoksen.

Om man verkligen tar sig tid och skärskådar vikingarnas abstrakta kompositioner för att förstå dess uppbyggnad är det svårt att inte låta sig hänföras av den dramatiska dynamiken i nordbornas konst.

Ett studium av vikingarnas konst är ett måste för alla dem som vill komma vikingen närmare in på livet och dessutom vill förstå det kulturliv som frodades i Norden under denna dramatiska tidsepok.

Bildkonst

Om vikingarnas abstrakta djuornamentik är känd för att vara svårbegriplig så gäller det motsatta förhållandet deras bildkonst. Nordbornas figurativa avbildningar är förvånansvärt realistiska i sitt utförande, och ger oss därför ovärderlig information om hur vikingen uppfattade sig själv och sin omgivning.

*Religiösa och dramatiska scener från en gotländsk bildsten.
Illustration: L. M. Enoksen.*

Den figurativa bildkonsten skapades och utfördes främst av träsnidare och bildhuggare – det vanligaste materialet var givetvis trä, ben och sten. Dessa konstnärer tycks främst ha föredragit motiv från den fornnordiska gudaläran och dramatiska krigshändelser ur vikingarnas vardag eller en blandning av båda.

De bästa exemplen på vikingarnas figurativa bildkonst finner man på de gotländska bildstenarna. Nordbornas skeppstyper, klädedräkter och vapen samt de fyrfota djur och fjäderfän som de omgav sig med är noggrant avbildade på bildstenarna. Dessutom ger själva motiven oss en god inblick i vikingarnas föreställningsvärld.

Runstenskonst

Utöver den mer eller mindre realistiskt figurativa bildkonsten, fanns det ytterligare en populär konstform som pryder vissa av runstenarna. De fantasidjur, vars kroppar oftast brukar tjäna som runtextens budbärare – brukar nämligen kallas för rundjur.

De vanligaste rundjuret är de ormliknande varelserna, och de utvecklas till så kallade drakormar i vikingatidens slutskede. När själva runurkunderna behandlas längre fram i boken, ges det utförliga exempel på olika former av rundjur.

En komprimerad vikingahistoria

Under 700-talet företog sig nordborna ett och annat strandhugg i både öster- och västerled. Århundradet därefter började vikingarna verkligen bli någonting att räkna med, och därför kan man säga att de egentliga vikingatågen inleds först på 800-talet. Under detta sekel blev det uppenbart för omvärlden att nordborna hade gjort sitt inträde på den historiska scenen.

Under 800-talet dyker vikingarna upp på ett otal platser i den kända, och delvis okända, världen. Då koloniserades norra Atlantens övärld framgångsrikt av vikingarna. Innan seklet var slut hade nordborna tagit Orkneyöarna, Hebriderna, Shetlandsöarna, Färöarna samt Island i besittning.

Vikingatida drakormar på en uppländsk runsten. Illustration: L. M. Enoksen.

På Irland härskade nordiska konungar över stora delar av ön, och de grundlade också den viktiga handelsstaden Dublin. I England erövrade vikingarna stora landområden i det norra inlandet och bestämde att nordisk lag skulle gälla där.

Frankerriket fick också känna av vikingarnas besök och trots frankernas mäktiga krigsmakt kunde ingenting stoppa nordbornas intrång i landets vidsträckta flodsystem. Österut i Ryssland hade vikingarna dessutom grundlagt en nordisk konungadynasti, och både i Kiev och Novgorod ansåg man denna vara rikets rättmätiga härskare.

Århundradet därefter kapitulerade Frankerriket slutligen inför vikingarnas anstormning. De insåg att de enda som kunde förmå nordborna att upphöra med härjningarna i deras land var att förläna vikingarna ett eget landområde i frankernas rike. På så sätt skapades Normandie, det vill säga "nordmännens rike", och blev en fristående del i Frankerriket i början av 900-talet. Grundandet av Normandie innebar att vikingaräderna upphörde i Frankerriket, eftersom kusterna därmed fick ett effektivt försvar mot "utländska" invasionsstyrkor.

Under 900-talet fick vikingarna i Gårdarrike, i Ryssland, för sig att angripa Konstantinopel, som de kallade Miklagård – "den stora befästa staden" – och gjorde det med en dödsföraktande iver. Trots att de inte lyckades med sitt uppsåt, blev den bysantinske kejsaren så imponerad av nordbornas stridslust att han anlitade dem för att bilda hans livgarde, vilket benämndes "Väringagardet". Ordet "väring" eller "varjag", som var den österländska benämningen på en nordisk vikingakrigare, betyder för övrigt "en person som har avlagt trohetslöfte åt en hövding" eller helt enkelt var "en trofast man att lita på".

Vikingarnas upptäckarglädje tycktes aldrig ta slut. Under 900-talets andra hälft koloniserades delar av Grönland. Några decennier senare fick även Nordamerika, som nordborna döpte till "Vinland", besök av nyfikna vikingar. Ett försök till kolonisation av Nordamerika gick dock om intet – men bosättningen på Grönland fanns kvar i åtskilliga århundraden.

I slutet av 900-talet samlades återigen stora vikingaflottor i Skandinavien, för att i samlad trupp en gång för alla erövra herraväldet över England. Dessa koncentrerade krigsföretag ledde till att en nordisk konung kröntes till härskare över det engelska öriket i början av 1000-talet.

De flesta vikingarna sändes sedan hem till Skandinavien, medan en begränsad men manstark elitstyrka bildade den kärntrupp som skyddade engelsmännen mot illasinnade angrepp. Detta livgarde fick namnet "Tingalid", eftersom krigarna i denna styrka följde sina högt utvecklade jämlikhetslagar (ting betyder "lagstämman" och lid är en fornnordisk benämning på "en krigarstyrka").

Vid mitten av 1000-talet utvecklade de normandiska vikingaättlingarna den beridna krigskonsten, som århundradet därefter tog form i riddarväsendet. Med hjälp av härklädda ryttare erövrade normanderna England, och på så sätt fick öriket ännu en härskarklass av nordisk härstamning.

Mot slutet av 1000-talet blir vikingafärderna allt sällsyntare, och man kan säga att den tidsepok som vi brukar benämna vikingatiden upphör ungefär då 1100-talet inleds.

Vikingarnas språk

Bakgrund – språket och runorna förändras

Strax före vikingatiden talade nordborna en ålderdomlig form av urgermanska som runologer och språkforskare brukar kalla urnordiska. Men århundradena före vikingatiden förändrades språket drastiskt i Skandinavien och blev mer likt det språk vi idag talar i de nordiska länderna.

Under den urnordiska tidsperioden (c:a 150–550 e.Kr.) användes det 24-typiga runalfabetet. Under den senurnordiska epoken (c:a 550–750 e.Kr.) förändrades utseendet på runtecknen, liksom antalet, och detta ledde slutligen fram till den vikingatida 16-typiga futharken (se s. 42f.).

Förändringarnas tidevarv

Ett gemensamt språk är en utmärkt förutsättning för all kommunikation och ökar dessutom möjligheterna för att förmedla kunskap människor emellan, vilket i sin tur leder till social och kulturell utveckling. Om ett folkslag dessutom kan använda skrivtecken, som är skapade för det inhemska språket, är det uppenbart att dessa människor lever och befinner sig i ett dynamiskt tidevarv.

Att språkets och skrivtecknens förändringar sammanfaller med inledningen av den dramatiska tidsepok vi kallar för vikingatiden tycks vara mer än ett sammanträffande. Vikingaandans framåtskridande kynne och behovet av en effektivare nyhetsförmedling syns i det faktum att språket övergår från ett ganska tungrott målalande till ett smidigare målföre och att det dessutom blir lättare att skriva runorna.

Språkliga omdaningar

Det är inte min avsikt att trötta ut läsarna med en alltför vidlyftig presentation av de språkliga förändringarna från urnordisk och senurnordisk tid till vikingatiden. Men jag vill trots det ge några förtydligande exempel så att de viktigaste utvecklingsdragen blir någorlunda klara.

Under perioden 550–750 e.Kr. genomgick det urnordiska språket påtagliga förändringar. Kort kan man beskriva det som att ordens längd förkortades i stavelserna och framförallt i ändelserna – men även i ordets inledning. Dessutom bildar vokalerna stundtals omljud inuti orden.

Här följer några exempel på denna språkliga utveckling: *gastiR* → *gestr* ("gäst"), *stainaR* → *stein* ("sten"), *wulfaR* → *ulfr* ("ulv"), *jara* → *ar* ("år").

Släktskapet med vikingarnas språk

Om man skärskådar vikingarnas tungomål är likheterna med dagens nordiska språk ganska uppenbar. Många av de ord som kan tyckas grundläggande i vårt språk, användes även av nordborna för drygt tusen år sedan.

Ord som "fader", "moder", "broder", "syster", "dotter", "son" lät ungefär som nu. Om en viking talade om sitt "svärd", "yxa", "kniv", "spjut", "båge", "sköld" eller "hjälm" skulle vi idag ha ganska lätt att hänga med i samtalet.

Vid ett vikingatida gille hade det knappast varit svårt att förstå vad som väntade gästerna om matmor erbjöd "mat", "fläsk", "kött", "fisk", "ägg", "öl", "mjöd", "vin" eller "vatten".

En dåtida skandinav som ville kommunicera med nutidsmänniskan, hade bland annat kunnat tala om "livet", "döden", "fränder", "barn", "lekar", "idrotter", "byxor", "skor", "boskap", "hästar", "hem", "hus", "byar", "städer", "länder", "jorden", "månen", "solen", "höger", "vänster", "öster", "väster", "norr", "söder", "skepp", "hav", "bragder", "vapen", "hövdingar", "konungar", "drottningar", "runor", "gudar", "gammalt" och "nytt" – utan att dessa ord hade behövt bytas ut eller krävt en närmare förklaring.

Olikheter i målföret

Även om det bevisligen finns många likheter mellan dåtidens och nutidens språk, bör det påpekas att en viking med all sannolikhet skulle ha ansett att vi idag använder en underlig dialekt. Dessutom skulle dagens språk – med dess förenklade grammatik, ha tolkats som att nutidsmänniskan hade ett vårdslöst språkbruk. Vikingatidens grammatik var nämligen betydligt mer avancerad än dagens.

Slutligen vill jag tillägga, att alla de som anser att nutida isländska är ett fullständigt obegripligt språk troligtvis varken hade förstått en vikingstal eller språkmelodi.

Runornas utseende

Bakgrund – ett enhetligt system

De vikingatida runorna var utformade enligt en enhetlig princip och de såg därmed likartade ut under hela vikingatiden. Trots det kunde nordborna variera runornas utseende om de höll sig inom vissa bestämda ramar.

Vid ett särstudium av runtecknens former visar det sig att runorna kan delas in i tre huvudgrupper – och dessa typer kallas långkvistrunor, kortkvistrunor och stavlösa runor.

Innan vi går in på detaljbeskrivningen av de olika runtyperna, kan det kanske vara på sin plats att påpeka att stavningsreglerna (se s. 51f.) och ljudvärdena (se s. 54f.) alltid är desamma – oavsett om vi har med långkvistrunor, kortkvistrunor och stavlösa runor att göra.

För att ytterligare förtydliga de termer som används för att beskriva runornas beståndsdelar kan man säga att den lodräta huvudstaven är runans stam och att de diagonala bistavarna är dess grenar eller kvistar som utgår från stammen.

Långkvistrunor

De vanligaste vikingatida runorna kallas inom runologiska fackkretsar för långkvistrunor. Som namnet antyder utmärker sig denna runtyp med sina långa kvistar (dvs. bistavar), vilka utgår från, eller genomskär, runans stam (dvs. huvudstaven).

Långkvistrunorna är troligtvis äldst av vikingatidens runor. Utan denna runtyp skulle nämligen inte kortkvistrunorna eller de stavlösa runorna

kunna ha existerat, eftersom dessa båda runformer har utvecklats med långkvistrunorna som förebild.

Eftersom runalfabetet har en bestämd ordningsföljd och denna runrad alltid inleds med **f**-, **u**-, **þ**-, **ǰ**-, **r**- och **k**-runorna, har de lärde allt sedan 1800-talets kallat runalfabetet för ”futhark” (eller ”fupark”). Det tål kanske att påpekas att även den äldre 24-typiga runraden inleds med samma sex runor, vilket innebär att det urnordiska runalfabetet också benämnes futhark.

I futharkordningen har långkvistrunorna följande utseende:

· 1 2 3 4 5 6 · 7 8 9 10 11 · 12 13 14 15 16 ·

· ƿ ʀ ʁ ʂ ʃ ʄ · * † ‡ † ‡ · † † † † † ·

· f u þ ǰ r k · h n i a s · t b m l R ·

Kortkvistrunor

Kortkvistrunorna är mycket snarlika långkvistrunorna, men skiljer sig från dessa genom att bistavarna är kortare. De tar mindre ristningsyta i anspråk än långkvistrunorna och utmärker sig genom att bistavarna endast finns på en sida av huvudstaven – det vill säga runans stam.

I futharkordningen har kortkvistrunorna följande utseende:

· 1 2 3 4 5 6 · 7 8 9 10 11 · 12 13 14 15 16 ·

· ƿ ʀ ʁ ʂ ʃ ʄ · † † † † † · † † † † † ·

· f u þ ǰ r k · h n i a s · t b m l R ·

Stavlösa runor

Förenklingen av de vikingatida runformerna nådde sin kulmen då de stavlösa runorna skapades. De stavlösa runorna är en vidareutveckling av kortkvistrunorna – där endast de enskilda runornas viktigaste och väsentligaste kännetecken har tagits tillvara. I moderna termer skulle man kanske kunna likna de stavlösa runorna vid stenografitecken.

Det är möjligtvis något missvisande att kalla denna runform för stavlös, eftersom i-runan består av en huvudstav i full längd och f-, th-, k- och s-runorna består av förkortade huvudstavar. Men med tanke på att resten av runorna enbart består av enskilda bistavar eller punkter beskriver namnet ganska utmärkt deras unika utseende.

I futharkordningen har de stavlösa runorna följande utseende:

· 1 2 3 4 5 6 · 7 8 9 10 11 · 12 13 14 15 16 ·

∴ | | \ / ' ∴ | | \ / ' ∴ | | \ / ' ∴ ∴ ∴ ∴
· f u þ ā r k · h n i a s · t b m l R ·

Likheter och skillnader

För att tydligare åskådliggöra skillnaderna mellan de vikingatida runornas tre huvudgrupper, kan det vara på sin plats att redovisa hur man återger en kort runtext med långkvistrunor, kortkvistrunor och stavlösa runor.

Nedanstående exempel innehåller futharkens samtliga sexton runor.

Härnäst följer · f a þ u r · a s b i u r n s · l i t · h u k u a · k u m b l · a u k · r u n a R · (dvs. "fader Asbjörns lät hugga kummel och runor") skrivet med:

Långkvistrunor

· f a þ u r · a s b i u r n s · l i t · h u k u a · k u m b l · a u k · r u n a R ·

Kortkvistrunor

· f a þ u r · a s b i u r n s · l i t · h u k u a · k u m b l · a u k · r u n a R ·

Stavlösa runor

· f a þ u r · a s b i u r n s · l i t · h u k u a · k u m b l · a u k · r u n a R ·

Slutkommentar angående runornas utseende

Givetvis finns det stilmässiga variationer inom de tre olika huvudgrupperna, men trots att runologiska olikheter förekommer är det ganska uppenbart vilken grupp som de aktuella runtecknen tillhör.

Ibland förekommer det runinskrptioner där de olika runtyperna är sammanblandade – och inte så sällan innebär det att kortkvistrunorna a och n samt stundtals t och s förekommer tillsammans med långkvistrunor.

Långkvistrunor är den vanligaste runtypen på våra runstenar. Jag vill dessutom passa på att påpeka att de runor som redovisas i denna bok är runor med rundade bistavar på f-, th-, r-, k-, b-, m- och R-runorna, eftersom detta är den vanligaste formen på vikingatida runor som huggits in i sten – det vill säga runstenar. Troligtvis var det dock ännu vanligare att dessa runor hade raka bistavar när de ristades in i trä – vilket var runtecknens ursprungliga ristningsunderlag.

	LÅNGKVIST- RUNOR	KORTKVIST- RUNOR	STAVLÖSA RUNOR	LJUDVÄRDEN	
1	ƿ ƿ ƿ	ƿ ƿ ƿ	ʀ ʀ	f, v	1
2	ᵿ ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ ᵿ	ᵿ	u, o, y, ø, w	2
3	ᵻ ᵻ ᵻ	ᵻ ᵻ ᵻ	ᵻ	þ(th), ð(dh)	3
4	ᵿ ᵿ ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ	ᵿ	a, æ, o	4
5	ᵿ ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ	r	5
6	ƿ ƿ ƿ	ƿ ƿ	ʀ ʀ	k, g, ng	6
7	* *	† † †	× †	h, gh	7
8	† †	† †	ᵿ ᵿ	n	8
9				i, j, e, æ	9
10	† †	† †	ᵿ ᵿ	a, æ	10
11	ᵿ ᵿ ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ	s	11
12	† †	† † †	ᵿ ᵿ	t, d, nd	12
13	ᵿ ᵿ ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ	b, p, mb	13
14	ƿ ƿ ƿ ƿ	† † † †	ᵿ	m	14
15	ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ ᵿ	ᵿ ᵿ	l	15
16	ᵿ ᵿ ᵿ		ᵿ ᵿ	-R	16
	LÅNGKVIST- RUNOR	KORTKVIST- RUNOR	STAVLÖSA RUNOR	LJUDVÄRDEN	

Tabell över runornas utseende och deras ljudvärden. Illustration: L. M. Enoksen.

Runlära

Viktig information

Denna korta och koncisa runlära syftar till att underlätta för alla dem som med självsyn vill studera våra runurkunder.

Först och främst bör man dock vara medveten om följande:

- Före vikingatiden fanns det ett runalfabet som bestod av 24 runor och brukar benämnas de urnordiska eller urgermanska runorna.
- Vid vikingatidens inledningsfas, i mitten eller slutet av 700-talet, dyker ett nytt runalfabet upp.
- De vikingatida runorna var 16 till antalet, och 10 av dem hade ett flerdubbelt ljudvärde.
- Man brukar kalla runalfabetet för futhark (eller fupark), eftersom dessa sex runor inleder både de urnordiska och vikingatida runraderna (se s. 43).

Bakgrund – runornas flerdubbla ljudvärden

Den vikingatida runreformen, det vill säga den organiserade nydaning som ledde fram till att antalet runor blev färre och deras ljudvärden ökade, syftade troligen till att öka nordbornas möjligheter till långväga kommunikation och innebar att själva stavningen moderniserades på ett genomtänkt sätt.

Minskningen av antalet runor från 24 till 16 gjorde det lättare för nordborna att memorera de olika runtyperna. Dessutom fanns det ytterligare en snillrik princip som gjorde att de vikingatida runorna blev ännu

mer lätthanterliga för dåtidens skandinaver. Ty för att återge närbesläktade ljudläten använde man nämligen en och samma runa.

För att förtydliga systemet bakom den vikingatida runreformens stavningsprinciper, kan man ta **k**-, **t**- och **b**-runornas dubblerade ljudvärden som exempel: **k**-runan användes till att både beteckna "k" och "g", **t**-runan användes till att både beteckna "t" och "d" och **b**-runan användes till att både beteckna "b" och "p".

Orsaken till detta blir kanske uppenbar om man prövar att ljuda "k" och "g", "t" och "d" eller "b" och "p". Om man ljudar de ljudvärden som grafiskt markerats med en och samma runa upptäcker man att de alla har ett likartat läte och att den enda skillnaden är att de utgår från olika ställen i munnen. Ännu mer exakt kan man säga att det är tungans placering mot tänderna eller mot gommen som särskiljer de snarlika ljuden åt.

När det gällde vokalrunorna, vilka var fyra till antalet, var ljudvärdena mångdubblade och öppnade stora möjligheter för variation i stavningen. Det skall dock påpekas att denna variation styrdes av bestämda principer och stavningsregler (se nedan).

En praktisk stavningsreform

Att snarlika ljudläten betecknades med en och samma runa, innebar givetvis att stavningen underlättades, och bidrog därmed till att vikingarna hade tillgång till ett synnerligen behändigt redskap för skriftlig kommunikation.

Nutida betraktare har fört fram åsikten att det måhända blev lättare att stava men att det borde ha varit desto svårare att tyda runorna för dåtidens människor. Men så var inte fallet, för runornas stavningsregler följde en snillrik princip som gjorde det enklare för människor som talade samma språk att stava, det vill säga bokstavera, orden lika – även om det fanns dialektala skillnader i uttalet.

Uppenbarligen hade de som låg bakom den vikingatida runreformen uppmärksammat att dialektala skillnader oftast innebär en uttalsmässig variation av de likartade konsonantljuden "k" och "g", "t" och "d" eller "b" och "p" – samt att de dialektala skillnaderna är ännu större då det

gäller ljudandet av vokaler. (Jämför gärna med hur ett och samma ord uttalas i olika landsändar.)

För att ytterligare förtydliga det fyndiga med dessa stavningsprinciper, tänkte jag ge några exempel på ord med samma betydelse som numera stavas olika på de nordiska språken – men som stavas lika om man utgår från de vikingatida stavningsreglerna.

På svenska och norska säger man "bok", på danska heter det "bog" – men med runor hade man skrivit **buk**, vilket på ett fullgott sätt återger samtliga uttal i en och samma stavning. Det heter "skepp" på svenska, men "skib" på danska och "skip" på norska – med runor blir stavningen **skib**, vilket är en korrekt återgivning av både "skepp", "skib" och "skip", om man hade valt att skriva med runor.

Nordborna och deras runor

Den 16-typiga futharken var utvecklad av nordbor och användes enbart av människor som talade nordiska språk. Denna distinktion är viktig att göra eftersom de urgermanska 24-typiga runorna även användes utanför Norden – men dock bara av folkslag som tillhörde den germanska språkgruppen (dvs. förutom goterna tyskar, holländare och engelsmän).

Om man studerar skillnaderna beträffande den utomnordiska och inomnordiska förändringen i runornas utveckling är det intressant att notera att i det utomnordiska språkområdet ökades antalet runor från 24 till 28 – medan man i Norden gjorde tvärtom och skar ned antalet runtecken till 16.

Det är svårt att inte förundras över de genomtänkta principer som styrde de vikingatida runornas stavningsregler. Det dröjde mer än tusen år, det vill säga till 1800-talets början, innan den moderna språkforskningen kom fram till de lagar som styrde de germanska språkens ljudutveckling. Men de vikingatida nordborna var redan fullt medvetna om detta på slutet av 700-talet när de utformade regelverket till runstavningssystemet. I nordbornas unika runstavningssystem kan man nämligen se vad människor kan åstadkomma om de verkligen tänker till och ämnar skapa något som är till gagn för folket. De vikingatida runorna kan även användas som ett vederhäftigt bevis på den kultu-

rella bildning som skandinaverna uppenbarligen hade i vikingatidens början.

Vikingarna och deras runor slår följe

Det verkar vara mer än ett lustigt sammanträffande att den r6-typiga futharken togs i bruk samtidigt som vikingarna börjar göra sig kända i utlandet. Vem vet, kanske ökade behovet av långväga kommunikation då information om omvärlden (och eventuella plundringsmål) började värdesättas allt mer i dåtidens samhälle. Hur som helst togs de omgående i bruk inom hela det skandinaviska språkområdet.

Det är intressant att se att det inte finns någon avvikelse från det vedertagna sättet att stava med runor under vikingatiden. Detta får väl i allra högsta grad uppfattas som ett gott betyg på det förarbete som låg bakom det praktiska och användarvänliga slutresultat som de vikingatida runorna var frukterna av.

Sambandet mellan de långväga sjöresorna, den nya tidsepoken och de förnyade runtecknen bör kanske betonas mer än man hittills har gjort inom forskarvärlden. Det visar sig att samtidigt som vikingarna börjar göra sig gällande i omvärlden har de utarbetat ett fullgott grafiskt system som hjälper dem att upprätthålla en runristad kommunikation med hemlandet.

Runlära

Innan vi övergår till redogörelsen av runornas stavningsregler och deras ljudvärden presenteras uppläggningsen för nedanstående runlära. För att göra runläran så tydlig och lättförståelig som möjligt redovisas varje ord-exempel på tre olika sätt, nämligen:

rista R|H↑↑ rista
runaR R↑↑↑↑ runor

Ordet till vänster, i kursiv stil, återger vikingatida uttal.

I mitten står samma ord med runor, så som det skrivs enligt runornas stavningsregler.

Till höger står ordets översättning till nutida svenska.

(För att öka runlärans lättillgänglighet och dess pedagogiska anslag, har jag i de fornnordiska ordexemplen främst använt sådana ord som har ett tydligt släktskap med dagens språk.)

Stavningsregler

Det tål att påpekas att man inte läser runor – man tyder dem. Med detta påstående menas att innan man börjar foga samman runor till ord, måste man ha fastställt de enskilda runornas ljudvärden. För att kunna tyda och tolka de vikingatida runorna eller skriva med dem måste man först sätta sig in i de principer som styrde nedtecknandet av dessa tecken.

Nyckeln till rungätans lösning står nämligen att finna i runornas speciella stavningsregler. Om man lär sig att förstå dessa och deras olika ljudvärden, står ett praktiskt och intressant skriftsystem – redo till ens förfogande.

När vi ändå är inne på stavningsämnet är det intressant att vi i de nordiska länderna fortfarande kallar ordfogning för stavning. Det är en kvarleva från den tid då vi använde runor, det vill säga (run)stavar, som skrivtecken. Med andra ord betyder ordet stavning att sätta samman (run)stavar till ord.

Härnäst skall vi titta närmare på vikingarnas stavningsprinciper.

1. Konsonanter dubbeltecknas aldrig, till exempel:

allaR ↑↑↑↑ alla
satti H↑↑↑ satte
kunni ↑↑↑↑ kunde

3.1. Ordet "men" kan stavas med difftong, till exempel:

ian |tt men

3.2. Ordet "men" kan stavas med monoftong, till exempel:

æn |t men

Runornas ljudvärden

1. f-runans ljudvärde är: "f" eller "v".

f-runan betecknar "f" i början eller mitten av ord eller stavelser, till exempel:

faður ftþnr fader

fiell ftft föll

fiarri fttrf fjärran

æftiR tttth efter

f-runan betecknar "v" (skrives *f*, men uttalas "v") endast i slutet av ord eller stavelser, till exempel:

af tψ av

gafu tttth gåvo, gav

UfR ntth Ulf, Ulv

hafu tttf hav

arf trtf arv

2. u-runans ljudvärde är: "u", "o", "y", "ø" eller "w".

u-runan kan beteckna "u", till exempel:

UfR ntth Ulf, Ulv

sun ht son

gulli thtt guld

gafu tttth gåvo, gav

u-runan kan beteckna "o", till exempel:

ok nt och

oðal ntth odal, arvejord

do tt dog

bonda Btttt (hus)bonde, make

miok tnt mycket

u-runan kan beteckna "y", till exempel:

by Bn by

suni ht söner

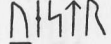

systir htthtR syster

fyrsta thtrtt första

u-runan kan beteckna "ø", till exempel:

oftiR efter
brøðr bröder
støðan stadfast, står fast
Asgotr Asgöt

u-runan betecknar "w" endast i inledningen av ord eller stavelser, till exempel:

was var
wigi vige, beskydda
wæstr väster(ut)
wikingu viking, vikingafärd
swiku sveko, svek

3. th-runans ljudvärde är: "þ" ("th") eller "ð" ("dh"). ("þ" uttalas som "th" i engelskans "think", "ð" uttalas som "th" i engelskans "that".)

th-runan betecknar "þ" ("th") endast i inledningen av ord eller stavelser, till exempel:

þu du
þeir de

þensi denna

Þorbiorn Torbjörn

restu reste

th-runan betecknar "ð" ("dh") endast i mitten eller slutet av ord eller stavelser, till exempel:

hugði hugade, tyckte om

harða mycket

goðan god, förträfflig

varð vart, var

dauðr död

Observera att th-runan aldrig kan beteckna "ð" ("dh") som inledningsruna i ord. Om th-runan inleder ett ord, betecknar den alltid "þ" ("th").

Stundtals kan th-runan uteslutas framför s-runan, till exempel:

liðs – liṣ – krigarskaran

Guðs – kuṣ – Guds

4. ǰ-runans ljudvärde är: "ǰ" (dvs. "nasalt a") eller "æ", men i mitten av 1000-talet ändrar den ljudvärde till "o".

ǰ-runan kan beteckna "ǰ", till exempel:

ǰ på, i

Asbiurn 𐌱𐌺𐌔𐌹𐌸𐌹𐌸 Asbjörn

þá 𐌱𐌿 då

stánda 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 stå

mannr 𐌿𐌹𐌸𐌹𐌸 man, människa

a-runan kan beteckna "æ", till exempel:

þænsi 𐌱𐌹𐌸𐌹𐌸 denna

frænda 𐌿𐌹𐌸𐌹𐌸 frände, vän

Swæþiaudu 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 Svitjod, Sverige

Vid mitten av 1000-talet ändrar **a**-runan ljudvärde till "o" och blir en **o**-runa.

o-runan kan beteckna "o", till exempel:

do 𐌸𐌹 dog

hon 𐌸𐌹 hon

goðr 𐌿𐌹𐌸𐌹 god, förträfflig

moður 𐌿𐌹𐌸𐌹𐌸 moder

broður 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 broder

5. **r**-runans ljudvärde är: "r".

r-runan kan endast beteckna "r", till exempel:

rista 𐌹𐌹𐌸𐌹𐌸 rista

runaR 𐌹𐌹𐌸𐌹𐌸 runor

dræng 𐌸𐌹𐌸𐌹 dräng, kämpe

broður 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 broder

bæstr 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 bäst

Vid 1000-talets senare hälft börjar **r**-runan även att beteckna de ljudvärden som **R**-runan (dvs. futharkens sextonde runa) tidigare gjorde i slutet av ord, och blir vid 1000-talets slutskede den enda runa som betecknar r-ljud, till exempel:

runar 𐌹𐌹𐌸𐌹𐌸 runor

æftir 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 efter

6. **k**-runans ljudvärde är: "k" eller "g" och "ng".

k-runan kan beteckna "k", till exempel:

karlaR 𐌿𐌹𐌸𐌹𐌸 karlar, män

kunungR 𐌿𐌹𐌸𐌹𐌸 konung

skuldi 𐌸𐌹𐌸𐌹𐌸 skulle

mærki 𐌿𐌹𐌸𐌹 märke

auk 𐌸𐌹𐌸 och

k-runan kan beteckna "g", till exempel:

Guð $\underline{Y}N\beta$ Gud

goðan $\underline{Y}N\beta\ddot{t}$ god, förträfflig

Asgotr $\ddot{t}H\underline{Y}N\ddot{T}R$ Asgöt

hoggwa $*N\underline{Y}N\ddot{t}$ högg

felaga $\Psi I\ddot{t}\underline{Y}Y$ fålagare, kompanjon,
bolagsman

k-runan kan beteckna "ng", till exempel:

dræng $\ddot{T}R I\underline{Y}$ dräng, kämpe

drottning $\ddot{T}R N\ddot{T}\ddot{t} I\underline{Y}$ drottning

forungi $\Psi N R N \underline{Y}$ (krigarskarans) främste

kunungR $\underline{Y}N\ddot{t}N\underline{Y}A$ konung

wikingu $N I \underline{Y} I \underline{Y} N$ viking, vikingafärd

7. h-runans ljudvärde är: "h" eller "gh".

h-runan kan beteckna "h", till exempel:

han $*\ddot{t}\ddot{t}$ han

harða $*\ddot{t}R\beta\ddot{t}$ mycket

hjalpi $*\ddot{t}\ddot{t}\beta I$ hjälpe

hoggwa $*N\underline{Y}N\ddot{t}$ högg

hembæga $*\ddot{t}\Psi\beta I\ddot{t}$ hemtagare, hirdman

h-runan kan beteckna "gh" i slutet av ord eller stavelser, till exempel:

magh $\Psi\ddot{t}\ast$ måg

Raghnwaldr $R\ddot{t}\ast\ddot{t}N\ddot{t}\ddot{T}R$ Ragnvald

Observera att h-runan ibland kan uteslutas framför vokal i början av ord, till exempel:

han $\ddot{t}\ddot{t}$ han

hjalpi $\ddot{t}\ddot{t}\beta I$ hjälpe

8. n-runans ljudvärde är: "n".

n-runan kan endast beteckna "n", till exempel:

nestiR $\ddot{t} I \underline{Y} \ddot{T} I A$ närmast

runaR $R N \ddot{t} \ddot{t} A$ runor

þensi $\beta \ddot{t} \ddot{t} \underline{Y} I$ denna

landi $\beta \ddot{t} \ddot{t} \ddot{T} I$ land

stein $\underline{Y} \ddot{T} \ddot{t} \ddot{t}$ sten

Observera att n-runan kan uteslutas framför k- eller t-runorna, till exempel:

and 𐌰𐌿 ande

dræng 𐌳𐌹𐌺𐌰 dräng, kämpe

Ængladi 𐌲𐌶𐌰𐌿𐌳𐌰 England

9. *i*-runans ljudvärde är: "i", "j", "e", eller "æ".

i-runan kan beteckna "i", till exempel:

sin 𐌰𐌺 sin

hin 𐌰𐌺 den

rista 𐌹𐌹𐌳𐌰 rista

æftiR 𐌲𐌶𐌰𐌿𐌳𐌰 efter

satti 𐌰𐌳𐌰 satte

i-runan kan beteckna "j" (dvs. "konsonantiskt i" – som uttalas "j"), till exempel:

Iutlandi 𐌺𐌹𐌹𐌳𐌰 Jylland

Biorn 𐌲𐌹𐌹𐌹 Björn

fjarri 𐌶𐌹𐌹𐌹 fjärran

hjalpi 𐌰𐌹𐌹𐌹 hjälpe

drængiaR 𐌳𐌹𐌺𐌰𐌹𐌳𐌰 drängarna, kämparna

i-runan kan beteckna "e", till exempel:

let 𐌹𐌹𐌹 lät

felaga 𐌶𐌹𐌹𐌹 fälagare, kompanjon,
bolagsman

hempæga 𐌰𐌹𐌹𐌹 hemtagare, hirdman

sten 𐌰𐌹𐌹 sten

Swen 𐌰𐌹𐌹 Sven

i-runan kan beteckna "æ", till exempel:

æftiR 𐌲𐌶𐌰𐌿𐌳𐌰 efter

færð 𐌶𐌹𐌹𐌹 färd

wæstr 𐌹𐌹𐌹𐌹 väster(ut)

bælli 𐌲𐌹𐌹 hällen

dræng 𐌳𐌹𐌺𐌰 dräng, kämpe

10. *a*-runans ljudvärde är: "a" eller "æ".

a-runan kan beteckna "a", till exempel:

at 𐌰𐌹𐌹 åt, vid

satti 𐌰𐌳𐌰 satte

faður 𐌶𐌹𐌹𐌹 fader

runaR 𐌹𐌹𐌹𐌹 runor

harða *†Rþ† mycket

a-runan kan beteckna "æ", till exempel:

æftiR †ψ††† efter

gærdi ††Rþ† gjorde

mærki ††Rþ† märke

þænsi þ††† denna

stæin †††† sten

11. s-runans ljudvärde är: "s".

s-runan kan endast beteckna "s", till exempel:

sun ††† son

saR ††† han

rista R††† rista

oroſtu ††††† strid, kamp

þænsi þ††† denna

Observera att t- eller th-runorna kan uteslutas framför s-runan, till exempel:

liðs †† krigarskaran

Guðs ††† Guds

Knuts ††† Knuts

12. t-runans ljudvärde är: "t", "d" eller "nd".

t-runan kan beteckna "t", till exempel:

Toka †††† Toke

atti ††† ägde

rista R††† rista

wæstr †††† väster(ut)

warit †††† varit

t-runan kan beteckna "d", till exempel:

dauðr †††† död

dottiR †††† dotter

landi †††† land

boanda †††† (hus)bonde, make

skald †††† skald, poet

t-runan kan beteckna "nd", till exempel:

and †† ande

standa †††† stånda, stå

Iutlandi |N↑↑↑↑| Jylland

Observera att **t**-runan ibland kan uteslutas framför **s**-runan, till exempel:

Knuts K↑N↓ Knuts

13. **b**-runans ljudvärde är: "b", "p" eller "mb".

b-runan kan beteckna "b", till exempel:

barða B↑R↓P↑ kämpa, slåss

biargi B↑I↑R↓P↑ berget, gravhögen

broður B↑R↓N↓P↓R broder

Porbjörn P↑N↓R↓B↑I↓N↓R↑ Torbjörn

skib S↑K↑P↑I↓ skepp

b-runan kan beteckna "p", till exempel:

span S↑P↑B↑ spå(man), spåkunnig

Upsalum U↓P↓S↑L↑M↑ Uppsala

drepinn D↑R↑E↑P↑I↓ dräpen

wapn W↑A↑P↑N↑ vapen

hjalpi H↑J↑A↑L↑P↑I↓ hjälpe

b-runan kan beteckna "mb", till exempel:

kumbl K↑U↓M↓B↑I↓ kummel, minnesstod

14. **m**-runans ljudvärde är: "m".

m-runan kan endast beteckna "m", till exempel:

manna M↑A↑N↑A man

mataR M↑A↑T↑A↑R mat

mildastr M↑I↓L↑D↑A↑S↑T↑R (giv)mildast

runum R↑U↓N↑U↓M runor

Upsalum U↓P↓S↑L↑M↑ Uppsala

Observera att i sällsynta fall kan **b**-runan uteslutas framför **m**-runan, till exempel:

kumbl K↑U↓M↓B↑I↓ kummel, minnesstod

15. **l**-runans ljudvärde är: "l".

l-runan kan endast beteckna "l", till exempel:

let L↑E↑T lät

aflaði A↑F↑L↑A↑Ð↑I↓ avlade, förvärvade

hjalrn H↑J↑A↑L↑R↑N↑ hjälm

karlaR K↑A↑R↑L↑A↑R karlar

skall S↑K↑A↑L↑L↑ skull

16. **R**-runans ljudvärde är: "palatalt R" (dvs. ett r-ljud som uttalades med tungryggen mot gommen). Runan förekommer endast i slutet av ord. **R**-runan ändrade ljudvärde i slutet av 1000-talet till "y" – då samtliga r-ljud betecknades med **r**-runan (dvs. futharkens femte runa, se s. 59).

R-runan kan beteckna "R", till exempel:

saR ᚱᚦᚱ han

waR ᚱᚦᚱ var

æftiR ᚦᚦᚦᚦ efter

runaR ᚱᚱᚦᚦᚦ runor

allaR ᚦᚦᚦᚦ alla

De stungna runornas ljudvärden

Vid slutet av 900-talet och i början på 1000-talet börjar de stungna runorna användas i begränsad utsträckning. Genom att sätta en prick eller punkt i eller på **i**-, **k**- eller **u**-runorna, bestämdes deras ljudvärden mer exakt.

e-runan är en stungen **i**-runa och dess ljudvärde är: "e" eller "æ".

e-runan kan beteckna "e", till exempel:

Erik ᚦᚱᚱᚱ Erik

sten ᚱᚦᚦᚦ sten

Sven ᚱᚱᚦᚦ Sven

Helgi ᚦᚦᚦᚦ Helge

e-runan kan beteckna "æ", till exempel:

æftiR ᚦᚦᚦᚦ efter

bæt ᚦᚦᚦ det

mærki ᚦᚦᚱᚱᚱ märke

wæstr ᚱᚦᚱᚦᚱ väster(ut)

bæstr ᚦᚦᚱᚦᚱ bäst

g-runan är en stungen **k**-runa och dess ljudvärde är: "g" eller "ng".

g-runan kan beteckna "g", till exempel:

Garðum ᚱᚦᚱᚱᚱᚱ Gårdarrike (Ryssland)

hemþæga ᚦᚦᚦᚦᚦᚦ hemtagare, hirdman

felaga ᚦᚦᚦᚦᚦᚦ fälagare, kompanjon,
bolagsman

borg ᚦᚱᚱᚱᚱ borg

g-runan kan beteckna "ng", till exempel:

drængR ᚦᚦᚦᚦᚦᚦ dräng, kämpe

forungi ᚦᚦᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ledare, hövding

y-runan är en stungen **u**-runa och dess ljudvärde är: "y" eller "ø".

y-runan kan beteckna "y", till exempel:

by B by

syni h söner

systur h syster

rynasta R runkunnigast

y-runan kan beteckna "ø", till exempel:

brødr B bröder

Hur man återger en runinskrift med bokstäver

Bakgrund

För att underlätta för de läsare som inte är helt förtrogna med runtecknen brukar man återge runskrifter med vanliga (latinska) bokstäver. Givetvis följer man vissa bestämda principer när man omvandlar en runtext till bokstäver – och dessa regler beskrivs nedan.

Translitterering

Om det är en vikingatida runurkund vi har att göra med används den 16-typiga futharken. Det innebär att sexton runor omvandlas till sexton bokstäver som alltid avbildas i fetstil. Med andra ord återges **f**-runan med **f**, **u**-runan med **u**, **th**-runan med **þ**, **ǰ**-runan med **ǰ**, **r**-runan med **r**, **k**-runan med **k** osv.

Detta innebär att **f**-runan återges med ett **f** – oavsett om runan betecknar "f" eller "v", samt att **u**-runan återges med **u** – oavsett om runan betecknar "u", "o", "y", "ø" eller "w" och så vidare. Detta förfarande kallas för translitterering.

När stungna runor translittereras är förfarandet detsamma, det vill säga **e**-runan återges med **e** – oavsett om runan betecknar "e" eller "æ", **g**-runan återges med **g** – oavsett om runan betecknar "g" eller "ng", och **y**-runan återges med **y** – oavsett om den betecknar "y" eller "ø".

Normalisering

Sedan runorna har återgivits i translittererad form i fetstil är nästa steg att utröna vilka ord runristaren velat förmedla till omvärlden. Detta innebär att man försöker tyda runorna, det vill säga att det är först nu som man faktiskt läser runtexten.

När man normaliserar en runtext försöker man alltså utröna det uttal som runristaren har använt, och samtidigt försöker man finna de ord som han eller hon har haft för ögonen då runorna ristades in.

En normaliserad runtext brukar återges i kursiv stil, det vill säga det translittererade runordet **trik** normaliseras till *dræng*, och de translittererade runorden **uarþ tuþr i ukikiku** normaliseras till *warð döðr i wikingu* osv.

Översättning

Till sist översätter man de runord som normaliseringen tycks visa till nutida språk. För att översättningen så nära som möjligt skall återge den vikingatida texten, låter man den ursprungliga ordföljden vara intakt.

De översatta orden sätts inom citationstecken, vilket innebär att en normaliserad runtext som till exempel *warð döðr i wikingu* översätts till ”vart död i viking”.

Hur en translitterering, normalisering och översättning tar sig ut i praktiken

När man translittererar en runinskrift till bokstäver i fetstil kan det hända att några av runorna är svåra att tyda eller att stenen blivit skadad och förstörd så att det påverkar inskriptionen. Vid sådana tillfällen kan man ta äldre avbildningar till hjälp – om sådana finns och komplettera de runor som saknas.

Om de runor som man numera inte kan se, har kompletterats i en translitterering placeras de inom en klammer []. Skiljetecken redovisas med en prick (·) oavsett om skiljetecknet är kryssformat eller består av två eller tre prickar osv.

För att förtydliga ovanstående metod visas här nedan en fullständig translitterering av Hällestadsstenen 1 (se även s. 150f.):

(sida A) · askil · sati · stin · þansi · ifti[R] · tuka · kurms · sun · saR · hulan · trutin · saR · flu · aigi · at · ub · salum

(sida B) satu · trikaR · iftiR · sin · bruþr · stin · ǰ · biarki · stuþan · runum · þiR ·

(sida C) kurms · tuka · kiku · nisti[R]

Efter translitteringen måste man ta itu med själva tydningen av de enskilda runorna och försöka utröna vilka ljudvärden de faktiskt har i runtexten. När man har kommit fram till en tillfredsställande tolkning återger man denna normalisering av runorden i kursiv stil.

Om en runa saknas i ett välkänt ord placerar man den bokstav som fattas inom parentes (). Dessutom delar man in de aktuella orden i satser och meningar, och sätter stor bokstav vid inledningsbokstaven till namn eller vid en ny mening, till exempel:

Æskil satti sten þansi æftiR Tøka, Gorms sun, sæR hullan drottin. SaR flo æigi at Upsalum. Sattu drængaR æftiR sin broð(u)r, sten a biargi, stöðan runum. ÞeR Gorms Tøka gingu næstiR.

När det har klartgjorts hur man tror att runtexten uttalades på det fornordiska språket översätter man texten till dagens språk och placerar den inom citationstecken. Den ursprungliga ordföljden behålles dock, för att ge läsarna en möjlighet att se texten på det sätt som ligger ursprunget närmast.

I de fall då ett litet tilläggsord behövs för att förtydliga texten eller för att göra den ålderdomliga ordföljden lite mer begriplig placerar man de ord som saknas i runtexten inom parentes (). Gammal ordböjning och ålderstigna ord som motsvarar runurkundens ordval, föredras vid översättningen från fornordiska och ser ut på följande vis:

”Eskil satte sten denna efter Toke, Gorms son – sin hulde drott. Han flydde icke vid Uppsala. Satte drängar efter sin (vapen)broder, sten på berget – stadfast med runor. De Gorms Toke gingo närmast.”

Ytterligare förtydligande

Om man översätter orden ordagrant från fornnordiska till dagens språk visar det sig ofta att vissa begrepp har ändrat betydelse under årens lopp – eller att andra ord helt enkelt inte längre används och därmed blivit svåra att förstå för nutidsmänniskan.

Detta innebär att runtexten ibland behöver förtydligas om vi vill att vikingarnas budskap skall bli uppenbara för alla och envar. Därför finns det i denna bok dessutom en utförligare beskrivning av den aktuella texten, och den redovisas efter det att runurkundens innehåll utförligt har analyserats.

Eftersom det handlar om ett förtydligande, har den senare översättningen en tendens att bli mer ordrik än ursprungstexten. Men detta förfarande skall enbart ses som en extra möjlighet att kunna förstå det meddelande som runinskriften förmedlar.

När runtexten har genomgått denna ytterligare omstöpning av innehållet, ser översättningen ut så här:

”Eskil satte denna sten till minne av sin omtyckte herre, Toke Gormsson. Han (Toke) tog ej till flykten i striden vid Uppsala. Kämparna reste stenen på högen i åminnelse av sin vapenbroder – vilket dessa runor bekräfta. De (kämparna) stred bredvid sin herre och han bredvid dem.”

Slutkommentar angående hur man återger en runinskrift med bokstäver

Även om vi har de runologiska hjälpredskapen att förtydliga en runtext genom att translitterera, normalisera samt översätta den skall man aldrig glömma att jämföra varje enskilt steg med de runor de påstås återge. Man får inte glömma att det är runurkunden som är förstahandskällan och att alla andra återgivningar eller transformeringar från runa till bokstav, innehåller ett eller flera moment av tolknings- och tydningsförsök.

Därför är det viktigt att lära känna runtecknens utseende och vilka varianter som kan förekomma av den enskilda runan. Man bör också lära sig de vikingatida runornas stavningsregler och vilka ljudvärden som

runorna kan representera, så att man inte godtar allt som skrivs om runor. Självinsikt är den bästa vägen till kunskap och en djupare förståelse av vikingarnas kultur och levnadssätt.

Ju större förståelse man får för de budskap som de vikingatida runurkunderna förmedlar, desto mer uppenbart blir det att många historiker använder sig av tydningsförslag som tyvärr avslöjar att de har föga eller ingen kunskap om de runinskrifter som de stundtals bygger sina antaganden på eller styrker sina teorier med.

Att datera monumentala runurkunder

Bakgrund – seden att resa runstenar

Den som vill sätta sig in i de problem som är förknippade med att försöka tidsbestämma en runurkund bör vara medveten om att runstenar har uppförts under en relativt lång tidsperiod. De äldsta runstenarna uppfördes på 400-talet och de yngsta kan härledas till 1400-talet. Dessutom uppfördes en och annan runsten som gravsten under 1800-talet, eftersom de nationalromantiska strömningar som rådde då gjorde att många gärna återupptog forntida seder.

Seden att resa runstenar varade således i drygt tusen år. Men även om man kan finna runurkunder som härstammar från urnordisk-, senurnordisk-, vikinga- och medeltid bör man komma ihåg att den period då man reste runstenar inte var sammanhängande och att runstenarnas innehåll och utförande skiljer sig åt under denna långa period.

För att ytterligare förtydliga denna spridning i tid och rum, bör man vara medveten om att runstenar från perioden 400–800 är mycket sällsynta. Men ju längre in i vikingatiden vi kommer desto mer tilltar runstensresandet – för att drastiskt öka under 1000-talet och sedan ebba ut vid 1100-talets början. Under medeltiden tillverkas en och annan runsten, men sammantaget nästan lika få som under den urnordiska och senurnordiska perioden.

Vikingatidens runstenar

Vikingatiden är den tidsepok som främst förknippas med våra runstenar och detta med rätta eftersom det finns drygt 3 000 runstenar som härstammar från denna historiska period och knappt några hundra från de övriga epokerna.

När man talar om de vikingatida runstenarna brukar man främst avse de runurkunder som härstammar från mitten av 900-talet till slutet av 1000-talet. Det är nämligen under denna tidsmässigt snäva period som seden att resa runstenar når sin klimax. Om man skärskådar textinnehållet i dessa inskrifter ser man dessutom att de allra flesta runstensristarna använder sig av en allmänt vedertagen formel för minnestexten.

Runristarformeln

Vissa bestämda regler styrde vikingarnas ordval och formuleringar när de författade sina minnestexter. I korthet kan man säga att den vikingatida runristarformeln alltid inleds med namnet på den eller dem som har låtit resa minnesmärket.

Själva uppförandet av monumentet brukar oftast benämnas som att de ”reste sten”, ”satte sten”, ”satte kumler”, ”gjorde kumler”, ”gjorde märke” eller ”högg runor”. Därefter nämns den person som stenen är rest ”efter”, det vill säga vems minne som runtexten avser att hedra.

Slutligen följer en avslutande kommentar, som förtydligar den avlidnes samhällsställning och dödssätt samt de omnämnda personernas frändskap eller viktigaste bedrifter.

De vikingatida minnestexterna följer alltså ett likartat mönster – och oavsett runstenarnas geografiska spridning avslöjar de textprydda stensoderna att dåtidens skandinaviska samhällsmedlemmar hade enats om en norm för hur deras officiella minnesmonument skulle se ut.

Förutom det faktum att vikingarna använde en gemensam ristarformel över hela det vidsträckta Norden tyder informationen i texterna om händelser i avlägsna trakter att nordborna hade ett väl fungerande kommunikationsnät som effektivt förmedlade nyheter från när och fjärran.

Runstenar utan ornamentik

De runstenar som saknar konstnärlig utsmyckning räknas till den äldsta typen av vikingatida runurkunder. Om runtexten löper i parallella rader på stenen och om läsriktningen ändras vid varje nästföljande rad är det ett tydligt tecken på att det är en ålderdomlig runsten vi har att göra med, det vill säga att minnesstoden härstammar från 900-talet.

Om samtliga runor omges av ett inskriftsband (som saknar ormhuvud), kan inskriften vara något yngre och härledas till 1000-talet. När texten är innesluten i ett inskriftsband, brukar runorna följa en läsriktning. Men om flera (avslutade) inskriftsband förekommer på stenens yta kan läsriktningen ändras varje gång det nya inskriftsbandet tar vid.

Ornamentik

De vikingatida runstenarna bestod inte bara av runor, de kunde även utsmyckas med bildkonst och ornamentik. Om ett rundjur användes som utsmyckning fick oftast dess kropp rama in runtexten. Det betyder att inskriftsband och rundjurskropp är ett och samma.

Den äldsta formen av rundjur är en sorts orm, vars huvud är avbildat uppifrån och pryds av två glosformade ögon. Den äldre runormen dyker först upp i slutet av 900-talet och försvinner i mitten av 1000-talet.

En yngre runorm dyker upp under första hälften av 1000-talet och blir det vanligaste rundjuret under 1000-talets senare period. Huvudet på denne runorm avbildas i profil, vilket innebär att den endast har ett mandelformat öga. Den yngre runormen är synnerligen konstfärdigt utförd och ofta bildar rundjurets olika delar intrikata flättnöster.

Den yngre runormen utvecklas så småningom till en drakorm, när den får ben och greppande fötter. Eftersom drakormen alltid avbildas i profil, utgår oftast endast ett ben från dess kropp. Drakormen förekommer under samma tidsperiod som den yngre runormen, och tillhör alltså 1000-talets senare hälft.

Ren ornamentik, det vill säga konstfärdig utsmyckning med enbart abstrakta mönster utan rundjur, består främst av spiralformade rundlar och flättnöster. Men utsmyckningen är i sin mest primitiva form endast ett inskriftsband. Runstenar som saknar bildkonst och endast pryds med

ornamentik brukar oftast vara äldre än de som utsmyckats med rundjur, vilket innebär att de hör till slutet av 900-talet (eller möjligtvis början av 1000-talet).

Givetvis finns det fler former av bildkonst på runurkunderna, men de ovannämnda typerna är trots allt de vanligaste.

Tidsbestämning av en runurkund

När man försöker datera en runsten är vissa element viktigare än andra. Man bör dock vara medveten om att man får ett mer korrekt svar på en tidsbestämning som omfattar en kombinerad analys av samtliga ledtrådar som står forskaren till buds än ett försök som endast grundar sig på en frågeställning.

Runologiska hjälpmedel

Till de främsta runologiska ledtrådarna räknas **a**-runans ljudvärde och utseende. När denna runa har ljudvärdet "a" eller "æ" och dess båda bistavar befinner sig på endast en sida av huvudstaven kan runurkunden härledas till en tidsperiod mellan slutet av 900-talet och fram till 1000-talets första hälft.

Om **a**-runans ljudvärde däremot är "o", det vill säga att den är en **o**-runa, och dess båda bistavar genomkorsar huvudstaven härstammar inskriften med stor sannolikhet från 1000-talets mitt eller senare.

Stungna runor kan också hjälpa till att ringa in den rätta tidsperioden, men dessa runors från- eller närvaro i en runurkund skall tolkas med försiktighet. Om stungna runor förekommer sparsmakat på en runsten, så kan den härstamma ända från slutet av 900-talet till andra hälften av 1000-talet – vilket nästan innefattar hela den vikingatida epok då runstenar restes, och det är en alltför vidsträckt period för att man skall kunna använda informationen för en god tidsbestämning.

Om stungna runor däremot förekommer ganska ymnigt i en runtext härstammar inskriften med all sannolikhet från 1000-talets senare hälft. Den stungna **i**-runan (dvs. **e**-runan) och den stungna **k**-runan (dvs. **g**-runan) börjar dessutom användas före den stungna **u**-runan (dvs. **y**-runan).

Med andra ord är y-runan ett möjligt tecken på att runurkunden kan härledas till 1000-talets hälft eller senare, e- och g-runorna används däremot under en längre period, det vill säga från slutet av 900-talet och framåt i tiden.

Vissa stavningsaspekter kan också beaktas när man försöker datera en runtext, främst övergången från diftong till monoftong i enstaka ord. Men en sådan analys är bara ett komplement. Yngre inskrifter kan nämligen ha en äldre stavning och äldre runurkunder kan ha en modernare stavning.

Religiösa symboler

Om en runurkund pryds av ett kristet kors eller om minnesstodens text innehåller en kristen bön kan den med stor sannolikhet härledas till vikingatidens slutskede – det vill säga till mitten av 1000-talet eller senare.

Det finns dock kristna runstenar från 1000-talets första hälft – och i sällsynta fall till och med från 900-talets slut, även om detta är ganska ovanligt.

Estetisk utsmyckning

Som tidigare nämnts kan runtexterna ringas in av inskriftsband som ibland utgörs av ett rundjurs kropp. Beroende på om rundjurets huvud är avbildat uppifrån eller i profil samt om (drak)ormen har ben och fötter kan man dra vissa slutsatser om runurkundens ålder.

Runormar med två glosformade ögon kan härledas till 1000-talets första hälft, medan ormar som avbildas i profil med ett mandelformat öga härstammar från mitten av 1000-talet eller senare. De flesta drakormar, det vill säga rundjur med ben och fot, är oftast från 1000-talets senare hälft.

Runurkunder med en renodlad ornamentik, det vill säga konstfärdiga abstrakta mönster som helt saknar figuravbildningar av rundjur, kan härledas till slutet av 900-talet eller början av 1000-talet.

Textmässig framställning

Om en runtext håller sig inom de normer och den variation som den senvikingatida runristarformeln (se ovan) tillät kan man vara säker på att inskriptionen härstammar från mitten av 900-talet till början av 1100-talet.

Om den textmässiga framställningen avviker från det gängse mönstret (men är inristad med den vikingatida futharken) kan runurkunden i vissa fall härledas till äldre vikingatid, det vill säga till 800-talet eller början av 900-talet.

De äldre vikingatida inskrifterna är för övrigt ganska ordrika.

Sammanfattning av alla de hjälpmedel som används vid härledningsförsök

När en runurkund skall dateras är det den fullständiga analysen av de olika runformerna, de enskilda runornas ljudvärden, det faktum att det finns kristna inslag eller inte, val eller avsaknad av bildmässig ornamentik samt textens likartade eller icke likartade utformning som faller avgörandet.

Med andra ord krävs det en god insikt i en hel del ämnen för att utnyttja alla de medel som står till buds för en tidsbestämning.

Vikingarnas egna ord – en kort introduktion

Bakgrund – urvalsprincipen

I nästa kapitel börjar en ingående studie av den enda typ av skandinaviska originalurkunder som existerar från vikingatiden – nämligen runstenarna.

Drygt 3 000 runstenar finns bevarade från vikingatiden, och det innebär att de tjugo runinskrifterna i denna bok inte ens motsvarar en hundradel av det totala antalet runurkunder. Denna knappa procent har dock mycket att förmedla om vikingatidens kulturliv, vilket antyder vilken historisk skatt som finns dold i våra runstenar.

Tjugo runstenar kan kanske låta lite, men jag har föredragit kvalitet framför kvantitet, och dessutom har jag i min framställning valt att endast beröra några väl valda ämnen angående nordbornas kultur. De ämnen som dessa tjugo runurkunder behandlar berör främst vikingafärdernas geografiska utbredning och vilken typ av aktiviteter som vikingarna föredrog. Nordbornas arvsrätt, deras lagar och djupt rotade uppfattning om social jämlikhet kommer också att behandlas. Vikingarnas syn på den hedniska och kristna gudaläran får var sin genomgång. Dessutom kommer nordisk matglädje och gästfrihet samt svårtolkade, men fantasieggande, esoteriska meddelanden att tas upp.

Det är min avsikt att redovisa några specifika kulturhistoriska företeelser som förhoppningsvis säger en hel del om vikingarnas syn på tillvaron och det samhälle de levde i. Därför är det bättre att koncentrera sig på ett fåtal runurkunder och analysera dem ingående. På så sätt är det lättare att fokusera på ett antal företeelser som var unika för nordborna under denna tidsperiod.

Förutom de rent innehållsmässiga aspekterna har också runurkundens estetiska utformning och konstnärliga utsmyckning haft betydelse för om den har medtagits i de nästföljande kapitlen. Jag har nämligen velat framhäva några av de stilarter som förekommer på de vikingatida runstenarna för att demonstrera den konstnärliga bredden i dåtidens nordiska samhälle.

Vikingarnas kultur

Det finns en mängd fördomar eller vanföreställningar om våra förfäder och deras livssyn och kultur. Man känner vikingen vid namn, men knappast hans kultur.

Denna okunskap är inte något utländskt fenomen; nordbornas känedom om sin egen historia är stundtals ganska dålig när det gäller vikingatid eller äldre tidsepoker. Dessutom är den version av forntiden som vi idag får oss till livs, kanske helt annorlunda än det som dåtidens människor upplevde.

Vad utmärkte vikingarna?

Den faktabank som de vikingatida runurkunderna utgör är synnerligen rik på upplysningar om åtskilliga kulturhistoriska aspekter. Denna bok behandlar dock främst särdragen i nordbornas kulturella sedvänjor.

Tonvikten har lagts på att föra fram och analysera de runinskrifter som ger oss förstklassig information om det vikingatida samhället och de människor som befolkade denna värld. Här beskrivs minnesstoder som omtalar jämlikhet mellan man och kvinna samt mellan härskare och undersåte.

De runstenar som berättar om vad vikingarna företog sig inom de nordiska rikena och utomlands i väster- eller österled, kommer att granskas ingående. Den vikingatida arvsrätten och det gamla ättsamhällets sociala struktur kommer också att belysas av runtexterna i nästföljande kapitel.

Den inhemska hedniska religionen och hur nordborna förhöll sig till de urgamla gudamakterna kommer att beröras. Men även den kristna

gudalära som fick fotfäste på skandinavisk mark vid vikingatidens slutskede analyseras.

Alla dessa aspekter kan i högsta grad hjälpa till att öka vår förståelse för vikingarnas kultur och tankesätt.

Upplägg

De enskilda runurkunderna delas in i olika kapitel beroende på vilken information de förmedlar. Runtexter som tar upp olika aspekter av ett likartat ämne hör givetvis ihop och finns i samma kapitel.

INLEDNING Varje kapitel inleds med en frågeställning som har anknytning till det ämne som behandlas där. Oftast rör det sig om uppgifter eller myter som anses mer eller mindre vedertagna inom historieforskningen, men som kanske behöver en ny infallsvinkel.

ÅTERGIVNING AV RUNSTENEN Efter inledningen presenteras olika runurkunder som förmedlar dåtidens syn på de frågor som behandlats. Varje runsten är avbildad på ett träsnittsliknande sätt, vilket innebär att endast runor och eventuell ornamentik samt stenens konturer återges på teckningen.

När runurkunden finns på en stenhäll eller ett stenblock – syns inte stenbumlingens konturer på tuschteckningen, eftersom runinskriften blivit alldeles för liten om stenens ytterkanter till varje pris skulle återges i illustrationen.

För att förtydliga den figurativa ornamentik som finns på vissa stenar, och även de runor som huserar i dess inskriftsband återges ornamentik och inskriftsband alltid med en tjockare konturlinje än de enskilda runtecknen.

RUNTEXTENS TRANSFORMATION Själva runtexten återges med bokstäver i både translittererad och normaliserad form på fornnordiska samt översatt till vårt nutidsspråk (se s. 71f. för en genomgång hur man går tillväga). Varje runtext redovisas dessutom i en förtydligad och mer utförlig version.

BETRAKTELSE ÖVER RUNORNA Analysen av runtexten inleds med en runologisk kommentar för att uppmärksamma läsarna på att vi faktiskt har med runor att göra. Den runologiska kommentaren syftar också till att öka förståelsen för de skrivtecken som förmedlar vikingarnas egna ord.

EVENTUELL BILDMÄSSIG UTSMYCKNING Eftersom en och annan runsten är utsmyckad med renodlad ornamentik eller bildkonst – som ofta består av dramatiskt slingrande rundjur blir betraktaren uppmärksam på de olika stildrag som utvecklades under vikingatiden. Denna bildmässiga analys syftar dessutom till att hjälpa läsarna att urskilja rundjurens eller drakormarnas olika beståndsdelar.

DATERINGSFÖRSÖK För att få en bättre förståelse för vilken del av vikingatiden den aktuella runurkunden härstammar från, kommer också varje minnesstod att dateras. Vid detta försök till härledning har man stor nytta av runologiska, ornamenterade och innehållsmässiga egenheter.

FULLSTÄNDIG ANALYS AV RUNTEXTEN Därefter har vi äntligen kommit till genomgången av den information som runurkunden förmedlar. I denna analys skärskådas allt som inskriften har att förtälja. Allt det som våra förfäder har huggit in i sten är värt att berätta. Förutom runtextens huvudbudskap förklaras även föråldrade uttryck och personnamnens betydelse ingående.

FÖRTYDLIGANDE ÖVERSÄTTNING Sedan minnesstoden fått sin fullständiga behandling och noggranna analys är det åter dags för en översättning av runtexten. Denna gång är den dock inte ordagrann, utan man drar nytta av den tidigare genomgången av textmaterialet för att i en ordrikare version förmedla det som runurkunden faktiskt berättar.

Illustrerade scener

För att ytterligare förtydliga den enskilda runurkundens huvudinnehåll illustreras samtliga presentationer av en händelse eller situation som omnämnes i inskriften.

Dessa illustrationer försöker skapa ytterligare liv åt de ting som runorna förmedlar, även om de givetvis inte har samma dignitet som själva runurkunden eller den textmässiga analysen.

Slutkommentar

Efter analysen av samtliga runstenar i ett kapitel följer en kort kommentar. Avsikten med denna slutkommentar är att ge läsarna ytterligare en möjlighet att ta till sig runstenarnas information.

Runurkunder som berättar om vikinga- aktiviteter i när och fjärran

Bakgrund – vad var en viking?

Sedan en längre tid tillbaka pågår det en livlig diskussion i den (mer eller mindre) lärda världen angående vikingens vara eller icke vara. I åtskilliga år, ja faktiskt under åtskilliga århundraden har det dryftats vad en viking egentligen var för något, eller om han överhuvudtaget har existerat. Det har funnits olika uppfattningar under tidens lopp, och åsikterna har varierat beroende på vem som blandat sig in i debatten.

I Norden finns olika bilder av vikingen. När man skärskådar de vanligaste uppfattningarna under olika tidsepoker, kan man tydligt urskilja tre huvudteman. I dessa tre synsätt finner man en positiv, en negativ samt en mer neutral bild av vikingen.

Den historiske vikingens olika skepnader

Under stormaktstiden på 1600-talet och under den nygotiska romantiken på 1800-talet var synen på vikingen positiv. Han utmålades som en stolt krigare och en orädd kämpe, vars liv styrdes av höga ideal. Detta positiva och romantiskt präglade synsätt var inspirerat av de norsk/isländska och danska sagor som nedtecknats under medeltiden, men påstods bottna i en muntlig tradition som kunde härledas till vikingatiden.

Den något mer negativa bilden av vikingen har sitt upphov i 1700-talets nytänkande, då upplysningstidens lärde med stor iver försökte slå hål på den tidigare historieforskningens vanföreställningar. Nu förvandlades vikingen omgäende till en okunnig buse och ett hot mot högre

utvecklade civilisationer eftersom han befann sig på ett lågt utvecklingsstadium och saknade förstånd att uppskatta såväl god konst som kultur. Utländska källor och tron på att all utveckling är en följd av yttre influenser bildade grogrund för denna negativa syn på vikingen. Med tiden förvandlades upplysningstidens viking sakta men säkert till ett hemtrevligt, men något oborstat, öl- och mjöddrickande matvrak som gillade att slåss – en uppfattning som fortfarande är vanlig.

Den neutrala bilden av vikingen är en kombination mellan handelsman och upptäcktsresande som sällan tog till vapen – utom i självförsvar. Här har historikerna bemödat sig om att tona ned vikingarnas krigiska handlingar. Vikingen ses nu som en kolonisationsator, som dessutom fungerat som förmedlare av ett givande kulturutbyte mellan olika nationer. Det sistnämnda synsättet grundas på arkeologiska fynd och moderna tolkningsmetoder.

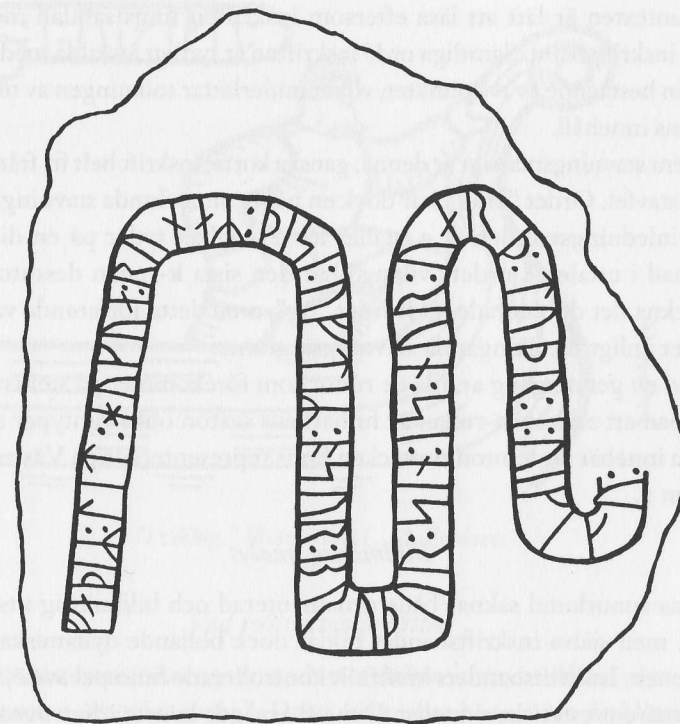
Vikingarnas egen uppfattning

Det ligger kanske inte allt för långt ifrån sanningen om man påstår att de tre ovannämnda uppfattningarna säger mer om sin samtid än om den historiska tidsepok de säger sig vilja förklara. Därför kan det vara på sin plats att låta vikingarna själv föra sin talan och låta dem med egna ord förklara eller beskriva sina aktiviteter.

I nedanstående runurkunder ges det exempel på vikingafärdernas geografiska variation, närmare bestämt att resor företogs både inom och utom Norden. De andra egenskaper och aktiviteter som premieras i vikingarnas osentimentala minnestexter är, kanske inte helt oväntat, av det mer krigiska slaget.

En vikings minnesstod – Västra Ströstenen 1 (Skåne, DR 334)

fap̄iR · lit · hukua · runaR · þisi · uftiR · asur · brupur · sin · is ·
nur · uarþ · tuþr · i · uikiku ·

Västra Ströstenen 1 (Skåne, DR 334). Illustration: L. M. Enoksen.

FaðiR let hoggwa runaR þessi oftiR Assur – broður sin, es nor warð dōðr i wikingu.

”Fader lät hugga runor dessa efter Assur – broder sin, som norr(ut) vart död i viking.”

Runologisk kommentar

Västra Ströstenen 1 saknar stungna runor, och **a**-runan används till att beteckna ljudvärdet ”a”. Utseendemässigt har **a**-runan sin ursprungliga form med de båda bistavarna fästade på endast en sida av huvudstaven.

Runtextern är lätt att läsa eftersom inskriften finns samlad inom ett enda inskriftsband. Samtliga ord i inskriften är tydligt åtskilda med skiljetecken bestående av två punkter, vilket underlättar tolkningen av minnestextens innehåll.

Rent stavningsmässigt är denna, ganska korta, inskrift helt fri från slarv eller stavfel. Ordet "efter" har dock en något annorlunda stavning, eftersom inledningsvokalen är *ø* istället för *e* – vilket tyder på en dialektal skillnad i uttalet. I ordet "viking" har den sista *k*-runan dessutom fått beteckna det dubblade ljudvärdet "ng", men detta förfarande var fullt tillåtet enligt de vikingatida stavningsreglerna.

Vid en genomgång av alla de runor som förekommer på stenen, märker man att endast *m*-runan av futharkens sexton olika runtyper saknas. Detta innebär att femton runtecken finns representerade på Västra Ströstenen 1.

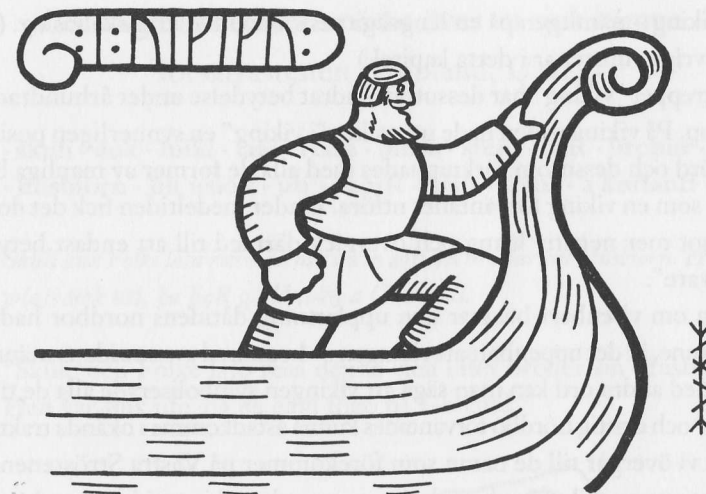
Bildmässig analys

Denna runurkund saknar både ornamenterad och bildmässig utsmyckning, men själva inskriftsbandet bildar dock böljande dynamiska vågor på stenen. Inskriftsbandets kraftfullt kontrollerade linjespel avslöjar runkonstnärens estetiska sinnelag. Den väl avvägda konstnärliga dynamiken förhöjer det osentimentala intrycket som minnesslingans runtext förmedlar på Västra Ströstenen 1.

Datering av runstenen

Avsaknaden av stungna runor och det faktum att *g*-runan används för att beteckna *a*-ljud innebär att stenen kan dateras till tidsperioden kring år 1000. Det är inte enbart *g*-runans ljudvärde, utan även dess ålderdomliga utseende med bistavarna fästade på endast en sida av huvudstaven som talar för en tidig datering.

Det faktum att Västra Ströstenen 1 helt saknar bildmässig ornamentik är även det ett tecken på att runurkunden kan härledas till 900-talets slut eller möjligtvis till det följande seklets inledning. Med andra ord härstammar Västra Ströstenens runtext från slutet av 900-talet eller början av 1000-talet.

"I viking." Illustration: L. M. Enoksen.

Vad runtextern berättar

Det finns historieforskare som medvetet strävar efter att slå hål på vad de kallar "myten om vikingarna". Dessa historiker har stirrat sig blinda på det medeltida källmaterialet – det vill säga isländska sagor, Saxo Grammaticus skrifter eller medeltida lagar, och har kommit fram till att vikingakampen troligtvis är en medeltida litterär uppfinning. Men detta teoretiska problem skulle snabbt kunna lösas om man bemödade sig om att anlita originalurkunder från vikingatiden istället.

På Västra Ströstenen 1 förekommer nämligen uttrycket "i viking", och därför kan det vara viktigt att undersöka vad denna fras betyder. Det finns som sagt olika teorier om vad en viking var för något eller vad ordalydelsen "i viking", det vill säga "på vikingafärd", betydde. Om man betraktar innehållet i denna runurkund får man klart för sig att en vikingafärd kunde företas i nordlig riktning, det vill säga inom Norden. Att en sådan resa dessutom var ett riskfyllt företag är uppenbart, eftersom Assur påstås ha "dött i viking".

Om man skall ge en tydligare definition av vad en viking var eller innebar kan man säga att en viking helt enkelt var en person som färd-

des i viking – nämligen på en långväga resa, ofta med krigiska inslag. (Se även övriga runstenar i detta kapitel.)

Begreppet ”viking” har dessutom ändrat betydelse under århundradenas lopp. På vikingatiden hade uttrycket ”i viking” en synnerligen positiv innebörd och dessutom förknippades med alla de former av manliga bedrifter som en viking förväntades utföra. Under medeltiden fick det dock en något mer negativ klang och övergick därmed till att endast betyda ”sjörövare”.

Men om vi enbart beaktar den uppfattning dåtidens nordbor hade i detta ämne, är det uppenbart att vikingen av beundrad av samtidens människor. Med andra ord kan man säga att vikingen symboliserade alla de ting en djärv och dristig nordbo förväntades kunna åstadkomma i okända trakter.

Om vi övergår till de namn som förekommer på Västra Ströstenen 1, så är det ena en släktskapsbeteckning som under vikingatiden även kunde användas som ett namn – nämligen ”Fader”. Givetvis är detta inget namn man får som nyfödd, utan var ett tillnamn som krävde att man visat fullgott prov på sin alstringsförmåga samt en hel del uppfostrande egenskaper. Det andra namnet, Assur, har en något oklar betydelse. Möjligen kan Assur härledas till ett äldre AndswaruR, och därmed kan namnet förklaras som ”han som ger svar” eller ”han som är snabb att ge svar”.

Som ett intressant förtydligande av den teknik man utförde själva runtecknandet med, påstår Fader att han lät hugga in runorna i stenen. Till skillnad från termen rista runor – som antyder ett mjukare material som till exempel trä eller metall, passar uttrycket hugga avsevärt bättre på en runsten med granitens eller gråstenens hårda yta. En mejsel och hammare eller en så kallad spetshammare (dvs. hammare och mejsel i ett) var det vanligaste skrivmaterialet då man högg in runor i sten.

Dessutom berättar denna inskrift att våra förfäders skrivtecken kallades ”runor”. Precis som uttrycket ”viking”, så har begreppet ”runor” urgamal hävd.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

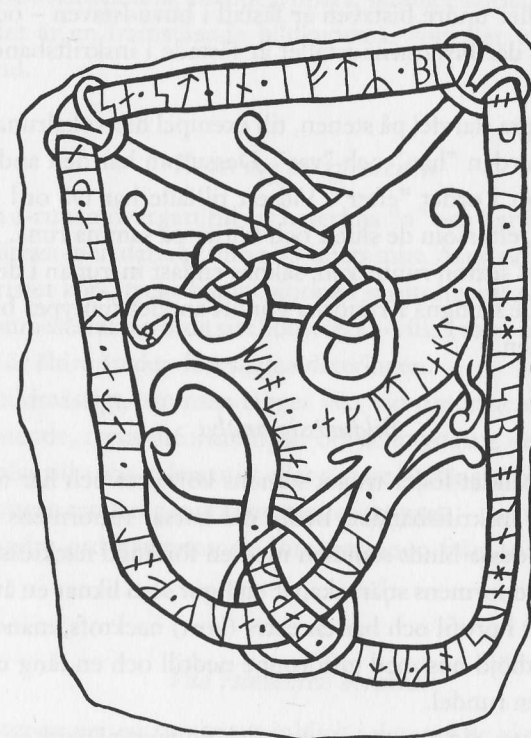
”Fader lät hugga dessa runor till minne av sin broder, Assur. Han ändade sitt liv norröver under en vikingafärd.”

Gäldtagarnas minnesmärke över en sjuk kämpe – Torsätrastenen (Uppland, U 614)

· skuli · auk · folki · lata · reisa · þinsa · stein · iftR · broður · sin
· husbiörn · hn usiok · uti · þaþiR · kialt · toku · a kutlanti ·

Skuli auk Folki lata reisa þensa stein eft(i)R broður sin Husbiörn. H(a)n w(a)s siok uti, þa þeR giald toku a Gutlandi.

”Skule och Folke läto resa denna sten efter broder sin Husbjörn. Han var sjuk ute, då de gäld togo på Gotland.”

Torsätrastenen (Uppland, U 614). Illustration: L. M. Enoksen.

Runologisk kommentar

Torsätrastenen innehåller en hel del stungna runor, men endast av en sort – nämligen stungna **i**-runor, det vill säga **e**-runor. I denna runurkund har **a**-runan övergått till att beteckna "o" och har med andra ord blivit en **o**-runa. Att **a**-runan (eller **o**-runan) är yngre, ser man också i och med att bistavarna genomkorsar huvudstaven – vilket de sällan gör i den äldre och ursprungliga formen. Lägg även märke till att **t**-runan har ett ovanligt utseende med bistavarna placerade långt ned på huvudstaven.

De två **b**-runor som förekommer ser olika ut. I ordet "broder" har den övre bistaven flyttats ned på huvudstaven och den nedre bistaven har flyttats upp – vilket antyder ett släktskap med **th**-runan. Men nästa gång, i namnet "Husbjörn", har **b**-runan utformats på ett annat sätt, där varken den övre eller undre bistaven är fästad i huvudstaven – och har ett öppet utseende där bistavarna istället är fästade i inskriftsbandets båda sidor.

Det finns några slarvfel på stenen, till exempel har vokalsrunan glömts bort i de båda orden "han" och "var". Dessutom har den andra vokalsrunan tagits bort i ordet "efter". Vid ett tillfälle har två ord (*was siok*) slagits samman, eftersom de slutar och börjar på samma runa.

Av futharkens sexton runtecken, saknas endast **m**-runan i denna runurkund – men de stungna **i**-runorna gör att antalet runtyper blir sexton på Torsätrastenen.

Bildmässig analys

Själva inskriftsbandet följer troget stenens konturer och har formen av en fyrkant. Vid inskriftsbandets nedre del korsar runormens hals med dess stjärt, och dessa binds samman med en förlängd nacktofs som tillsammans med runormens stjärt skapar en figur som liknar en åtta. Ormhuvudet återges i profil och har en extra (kort) nacktofs, mandelformat öga, lång uppåtböjd nos med giftdroppe nedtill och en lång underläpp som avslutas i en rundel.

Inom runramen, vid runstenens övre del, finns ett nätverk av ringlande hoptvinnade ormkroppar. De utgår från inskriftsbandets båda översta hörnkanter och är fästa i en ögla. Endast ett ormhuvud kan upptäckas i

den dramatiska kompositionen, och detta återges ovanifrån och pryds med två glosformade ögon. I detta dynamiska mönster kan man också urskilja tre stycken ormsstjärtar med rundlar.

Nätverket av ringlande ormkroppar är placerat där man ibland brukar finna ett kristet kors. Denna avvikelse verkar vara ett medvetet val av den som låtit uppföra detta vackra runmonument.

Om man granskar de olika ormbandens överlappningar märker man att runkonstnären vid två tillfällen av misstag genomkorsat en linje där det skulle ha funnits ett tomrum – om man har eftersträvat ett konsekvent överlappande flätmönster. Dels har runormssvansens vänstra ytterlinje råkat genomkorsa den utdragna nacktofsen, dels förekommer samma slarvfel vid nätverkets huvudband som utgår från det övre vänstra hörnet.

Trots de ovannämnda, knappt synbara, skönhetsfläckarna syns det tydligt att det är en framstående bildkonstnär som har utsmyckat denna runurkund.

Datering av runstenen

Eftersom **a**-runan övergått till att beteckna "o" och har blivit en **o**-runa, kan Torsätrastenen dateras till 1000-talets mitt. Även om runstenen saknar ett kristet kors, tycks kompositionen förutsätta att sådana varit vanliga då runmästaren utförde sitt konstverk – vilket talar för att runstenen knappast är äldre än den föreslagna dateringen.

Rent bildmässigt, om man lägger vikt vid runormens strömlinjeformade utseende, tycks utformningen också antyda att denna runurkund kan härledas till 1000-talets mitt eller senare. Ju längre rundjurets huvud är desto yngre tenderar runmonumentet att vara.

Med andra ord härstammar Torsätrastenen från 1000-talets senare hälft.

Vad runtexten berättar

Torsätrastenen ger en intressant inblick i den typ av aktiviteter som en företagsam nordbo kunde utföra om han ansåg sig ha kraft och tillräcklig myndighet för att genomföra sina intentioner. Kommentaren om att "de

"Han var sjuk ute, då de gäld togo på Gotland." Illustration: L. M. Enoksen.

gäld togo på Gotland" är intressant, och därför skall vi studera vad ett sådant företag innebar för vikingatidens nordbor.

Ordet gäld finns fortfarande i svenskan, och kan bland annat användas för att beteckna en skuld. Handlingen gälda betyder betala eller ersätta. En gäldenär är en person som är skyldig någon pengar, och denna term är vanligt förekommande i myndighetsspråk. Under vikingatiden hade ordet gäld ungefär samma betydelse som idag, men med det viktiga tillägget att det även kunde innebära "en summa som utkrävdes av en på olika sätt definierbar folkgrupp". Dessa människor var ofta knutna till ett begränsat geografiskt område, till exempel en by, en stad, ett landområde eller en ö – vilket gjorde det lättare för gäldtagarna att få den betalning, det vill säga skatt, de ansåg sig ha rätt att utkräva av de arma stackare som inte hade tillräcklig vapenmakt för att kunna stå emot de ekonomiska kraven.

I dagens läge skulle man kanske snarare kalla dem utpressare som sysslade med olaglig indrivning, och tillvägagångssättet var det samma som idag. Gäldenärernas betalning innebar ett vagt löfte om att utpressarna

som pungslog dem inte skulle använda sina vapen. Givetvis gav en betalning bara en tillfällig frist, eftersom denna lukrativa sysselsättning lockade till sig andra icke nogräknade personer som inte drog sig för att sko sig på andras olycka. De vikingatida gäldenärerna betalade alltså ett slags skatt, eller närmare bestämt en så kallad brandskatt, för att få behålla liv och egendom och förhoppningsvis kunna fortsätta en inkomstbringande verksamhet någorlunda i fred.

Under vikingatiden var Gotland en viktig knutpunkt för de nordbor som for österut. Men även österländska handelsmän som ville avyttra sina exotiska varor kom först till denna ö om de färdats genom samma flodsystem som vikingarna föredrog för resor i österled. Kontakterna med Östeuropa och Orienten gjorde nämligen många av Gotlands invånare förmögna, vilket därmed gjorde öborna till ett perfekt mål för sjöfarande vikingar. Det skall dock tilläggas att en vikingatida gäldfärd oftare innebar att en större myndighet låg bakom företaget, än att härjande sjörövare gjorde slumpmässiga strandhugg.

Med andra ord var de som utkrävde gälden i lag med en mäktig hövding eller konung. Med en ansevärd mängd vapenkraft bakom sig, skapades nämligen de bästa förutsättningarna för att kunna ställa de krav som de arma gotlänningarna uppenbarligen fick acceptera.

Husbjörn blev sjuk under denna lukrativa färd som skulle ha gett honom ett gott byte. Hans namn antyder för övrigt att han var en kraftfull man. Detta eftersom namnet består av två led, nämligen Hus och Björn och kan uttydas som "han som inhyser en björn i sitt hus" (dvs. i sin kropp), vilket definitivt är namnet på en stor kämpe. Men all sin styrka till trots föll Husbjörn offer för en dödlig sjukdom.

Skule och Folke återvände däremot från Gotland med livet i behåll, och säkerligen med en ansevärd förmögenhet som de utkrävt av gotlänningarna. Skules namn antyder värnande egenskaper, det betyder "den skyddande". I namnet Folke har vi ordet "folk", det vill säga "folkslag", som första led. Namnet kan uttydas som "en man som tillhör ett folk" eller närmare bestämt "en man som tillhör en skara krigande människor".

Om Husbjörn varit köttslig broder eller endast vapenbroder till Skule och Folke framgår inte av runtexten.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

”Skule och Folke lät resa denna sten till minne av sin broder, Husbjörn. Han blev sjuk och dog på färden, då de utkrävde brandskatt av Gotlands öbor.”

En vikingafärds plötsliga slut –
Husby-Lyhundrastenen (Uppland, U 539)

(Sida A) **tiaRfR · uki · urąka · uk · uiki · uk iukiR · uk · kiRialmR**
· þiR bryþr · aliR · litu · resa

(Sida B) **stin þina · iftiR · suin · bruþur · sin · saR · uarþ · tuþr a**
· iutlati · ąn · skulti

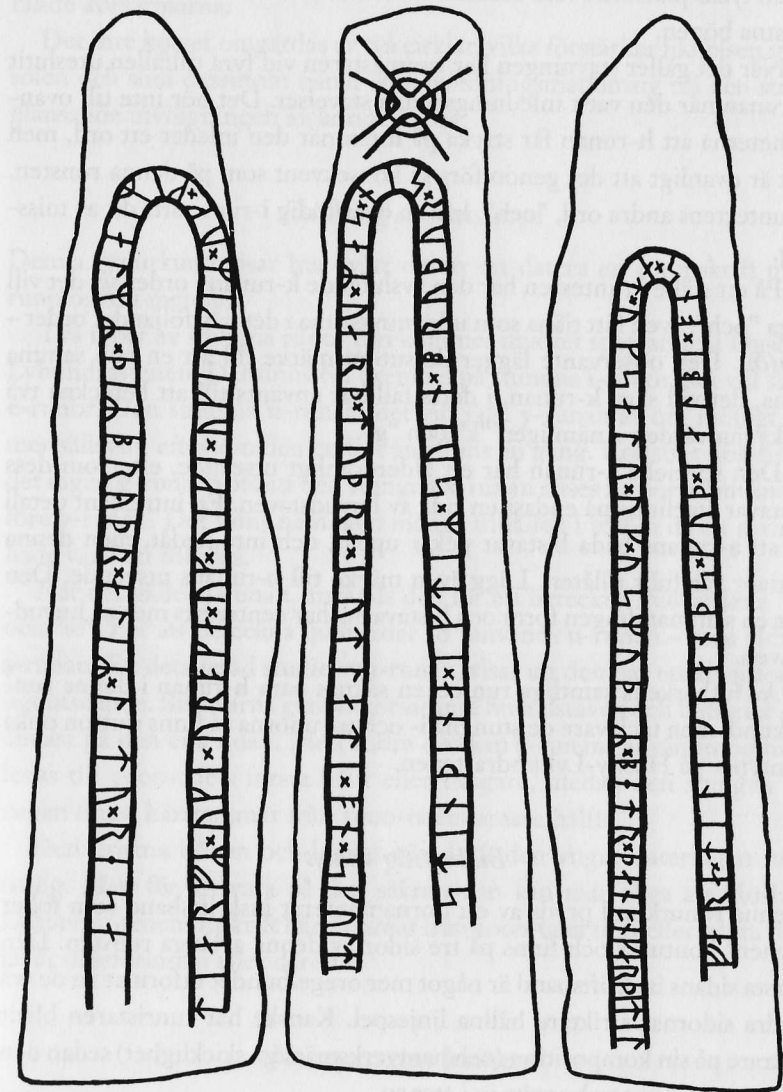
(Sida C) **fara · til iklanþs · kuþ · ialbi · ąns · at · uk salu · uk · us**
muþiR · betr · þanąn karþi til

*DiaRfR ok[i] Öreka? ok Wigi ok IogæR ok GæR(h)ialmR, þæR bröðr
allir letu resa sten þenna æftiR Swen, broður sin. SaR warð döðr a
Iutlandi, ęn skuldi fara til ęnglanðs. Guð (h)ialpi (h)ans and ok salu ok
Gu(ð)s moðiR betr þan (h)an gerði til.*

”Djäv och Öreka och Vige och Jogger och Gerhjälm, dessa bröder
alla läto resa sten denna efter Sven, broder sin. Han vart död på
Jylland, men skulle fara till England. Gud hjälpe hans ande och själ
och Guds moder bättre än han gjorde till.”

Runologisk kommentar

Det finns några få stungna runor på Husby-Lyhundrastenen. Det finns till exempel två stungna **i**-runor, det vill säga **e**-runor, som betecknar ljudvärdet ”æ” och en stungen **u**-runa, det vill säga en **y**-runa, som betecknar ljudvärdet ”ø”. När det gäller **a**-runan, betecknar denna runa ljudvärdena ”a” och ”æ”.

Husby-Lyhundrastenen (Uppland, U 539). Illustration: L. M. Enoksen.

Det finns skiljetecken mellan de flesta ord, men i slutet på den tredje sidan tycks platsbrist vara orsaken till att skiljetecken har uteslutits i den kristna bönen.

När det gäller stavningen har runmästaren vid fyra tillfällen uteslutit **h**-runan när den varit inledningsruna i stavelser. Det hör inte till ovanligheterna att **h**-runan får stryka på foten när den inleder ett ord, men det är ovanligt att det genomförs så konsekvent som på denna runsten. I runtextens andra ord, ”och”, har en överflödigt **i**-runa satts dit av misstag.

På ett ställe i runtexten har den avslutande **k**-runan i ordet *ok*, det vill säga ”och”, även fått tjäna som inledningsruna i det nästföljande ordet – *Gu(ð)s*. Den observante lägger dessutom märke till att en och samma runa, det vill säga **k**-runan, i detta fall har använts till att beteckna två olika ljudvärden – nämligen ”k” och ”g”.

Den speciella **ǧ**-runan har ett ålderdomligt utseende, eftersom dess bistavar återfinns på endast en sida av huvudstaven. En intressant detalj är att **ǧ**-runans båda bistavar pekar uppåt, och inte nedåt, men denna variant var fullt tillåten. Lägg även märke till **b**-runans utseende. Den har en sammandragen form och bistavarna har centrerats mer på huvudstaven.

Av futharkens samtliga runtecken saknas bara **h**-runan i denna runurkund, men tack vare de stungna **i**- och **u**-runorna så finns sjutton olika runtyper på Husby-Lyhundrastenen.

Bildmässig analys

Denna runurkund pryds av ett ornamenterat inskriftsband som följer stenens konturer och finns på tre sidor av denna avlånga runsten. Den första sidans inskriftsband är något mer oregelbundet utformat än de två andra sidornas striktare hållna linjespel. Kanske har runristaren blivit säkrare på sin komposition (och hantverksmässiga skicklighet) sedan den första sidans runor huggits in i stenen.

Överst på sida B finner man ett kristet kors med originell utformning. Korsarmarna är diagonalt placerade, till skillnad från den vanligare vertikalt/horisontella kompositionen. Konstnären tycks ha velat skapa en

illusion liknande solens strålgans med hjälp av de diagonalt expanderande korsarmarna.

Det inre korset omgärdas av två cirklar, vilka förstärker liknelsen med solen och som dessutom tjänar som inledningsmarkering till den strålgänsande utvidgningen av korsarmarna.

Datering av runstenen

Denna runurkund visar hur svårt det är att datera en runinskrift med runologiska metoder.

Två typer av stungna runor förekommer mycket sparsamt på Husby-Lyhundrastenen. Det finns två exempel på stungna **i**-runor, det vill säga **e**-runor. Den stungna **u**-runan, det vill säga **y**-runan är om möjligt än mer sällsynt, eftersom den endast återfinns en gång. Konstigt nog finns det ingen **g**-runa, trots att den stungna **k**-runan anses ha börjat användas före **y**-runan. Det finns nämligen många tillfällen i texten då en **g**-runa hade varit att föredra.

När det gäller **ǧ**-runan, används den för att beteckna ljudvärdena ”a” och ”æ”. För att beteckna ljudvärdet ”o” används **u**-runan – men aldrig **ǧ**-runan. En detaljerad studie av **ǧ**-runan, visar att den har ett ålderdomligt utseende. Bistavarna genomkorsar inte huvudstaven och befinner sig endast på den ena sidan. Med andra ord kan **ǧ**-runans användning härledas till 1000-talets första hälft eller tidigare, medan den stungna **u**-runan oftast härstammar från 1000-talets senare hälft.

Den kristna bönen och korset gör dock den yngre dateringen mer trolig. Men för att vara på den säkra sidan kan man säga att Husby-Lyhundrastenens inskrift härstammar från 1000-talet mitt eller några tiotal år dessförinnan eller därefter.

Vad runtexten berättar

Husby-Lyhundrastenen ger intressant information om Englandsfärderens utgångspunkter och den eventuella förberedande verksamhet som försiggick i samband med en sådan resa. I runtexten sägs det uttryckligen att Sven dog på Jylland när han deltog i förberedelserna inför en vikinga-

färd till England. Att det var ett krigsföretag och inte en handelsfärd eller ett fridfullt besök som förbereddes på den danska halvön råder det inget tvivel om.

Om inte annat vittnar runstensresarnas namn om att de tillhörde en samhällsgrupp som prisade mod och krigaregenskaper högt. De flesta av namnen som förekommer på denna runurkund kan nämligen härledas till strid, vapen och tapperhet. Säkert är det inte heller någon tillfällighet att de utlandsfarare som låtit resa denna sten har namn eller tillnamn som tydligt förknippas med krigiska aktiviteter.

Djärv betydde samma sak då som nu, nämligen "modig" och "dristig". Örecka är ett ovanligt namn, och det är dessutom tveksamt om runorna skall tydas så. Men recka kan betyda en person som "sträcker på sig" och förleden ö kan tolkas som "lycka" eller närmare bestämt "stridslycka".

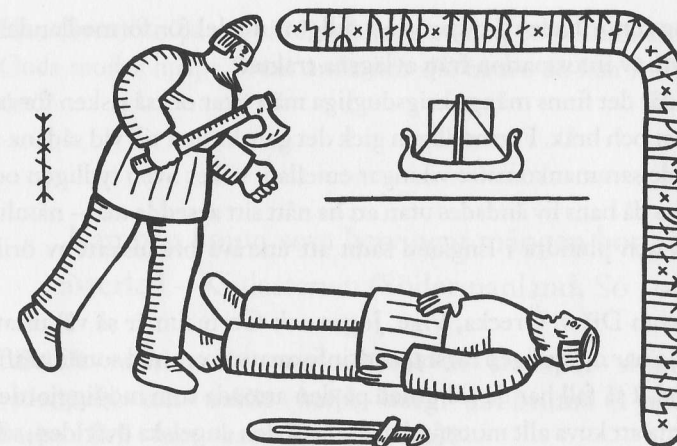
Vige eller vig är en urgammal benämning för "kamp" och "strid" eller att en person var "stridsduglig och kunde föra sig väl i vapenkamp". Joger består av två led; Jo och Ger, varav det första betyder "häst" och det andra betyder "spjut". Gerhjälm består också av två led: det första betyder som sagt "spjut" och det andra betyder givetvis "hjälm" eller "skydd".

Den dödes namn, Sven, kan uttydas som en "ung man" eller "en person som är i någon annans tjänst", till exempel som "vapensven". Att Djärv, Örecka, Vige, Joger och Gerhjälm kallar Sven för sin broder skall troligtvis tolkas som att de har varit vapenbröder och inte köttsliga bröder.

Det är knappast troligt att Djärv, Örecka, Vige, Joger, Gerhjälm och Sven har fått sina namn som nyfödda; utan dessa tillnamn har de snarast fått i vuxen ålder. Betydelserna "den modige", "han med stridslycka", "den stridsduglige", "han som för sitt spjut till häst", "han som är beväpnad med spjut och hjälm" samt "den unge vapensvennen" antyder i allra högsta grad att samtliga har erhållit sina namn först efter att ha prövats i strid.

När det gäller vikingatida personnamn som är direkt förknippade med vapen är det påfallande hur ofta namn med spjut eller hjälm förekommer, medan svärd, yxa eller sköld däremot saknas.

Denna runurkunds utsaga om att uppländska krigare från Svealand, det vill säga det område där stenen restes, samarbetade med danska vikingar på Jylland för att göra gemensam sak mot det engelska öriket, är intres-

"Han vart död på Jylland, men skulle fara till England."

Illustration: L. M. Enoksen.

santa uppgifter. De många stor- eller småriken som fanns i det vikingatida Skandinavien tycks med andra ord inte ha utgjort några hinder för nordborna att samarbeta över riksgränserna.

När det gäller förberedelserna till Englandsresan kan man kanske anta att en hel del vapenövningar och taktisk planering har ingått i den. Givetvis har det krävts stora resurser för att inhysa en stor skara krigsdugligt folk. Mat och husrum, samt gott om plats för att träna stridstekniker har knappast varit en smal sak att bekosta. Troligtvis har åtskilliga hövdingar och konungar samarbetat och utnyttjat sina sammanlagda tillgångar för att få ihop tillräckligt för att bekosta den skeppsflotta och krigsutrustning som har krävts för en attack mot det engelska öriket.

Det är uppenbart att den typ av Englandsresa som planerades på Jylland inte var något hastverk. Det faktum att nordiska vikingar från olika landsändar samlades på den danska halvön tyder på att en mäktig organisation med tillgång till kommunikationsmedel och nödvändig utrustning har legat bakom företaget.

Förutom en stor mängd sjödugliga krigsskepp och härklädnad åt krigarna har man behövt aktuell information från det engelska öriket för att kunna urskilja och välja ut de mest fördelaktiga områdena för en attack.

Med sina runor hade vikingarna ett fullgott medel för förmedlande och bevarande av information från avlägsna trakter.

Men där det finns många krigsdugliga män ökar också risken för mot-sättningar och bråk. Förmodligen gick det ganska hett till vid sådana förberedande sammankomster vikingar emellan, vilket Sven tydligen också fick erfaras då hans liv ändades utan att ha nått sitt avsedda mål – nämligen att härja och plundra i England samt att utkräva brandskatt av örikets invånare.

Eftersom Djärv, Örecka, Vige, Joger och Gerhjälm är så väl insatta i Svens öde har de troligen förstahandsinformation om vad som inträffade på Jylland. I så fall har de följt med på den armada som möjliggjorde för nordborna att kuva allt motstånd de mötte i den engelska övärlden, vilket ledde till att England styrdes av skandinaviska konungar under åtskilliga decennier av 1000-talet.

I den kristna bönen som avslutar runtexten åkallas både Gud och Guds moder. Att Guds moder tillbes är kanske en kvarleva från den hedniska religionen, även om man har bytt ut fruktbarhetsgudinnan Freja (eller möjligtvis Frigg) mot en modernare kontinental gudom. Det kan också vara ett tydligt exempel på den fornnordiska jämlikhetssynen, som visar sig i att inte enbart den kristna guden utan även hans moder borde hedras och dyrkas om allt skulle vara rättvist.

Den uppmärksamme läsaren undrar kanske varför det inte anses att Sven dog under ett härjningståg på Jylland, men om så hade varit fallet skulle runtexten knappast ha uppgett England som slutdestination.

Huruvida Sven varit en god kristen eller hur hans gudstro såg ut kan man endast spekulera om. Uppenbarligen ansåg Djärv, Örecka, Vige, Joger och Gerhjälm att Sven kanske inte var helt förtjänt av den hjälp som de nymodiga gudomarna kunde ge hans ande och själ, eftersom vapenbröderna påpekar att Sven inte har gjort sitt bästa för att leva enligt det kristna idealet.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

”Djärv, Örecka, Vige, Joger och Gerhjälm var alla vapenbröder, och tillsammans lät de resa denna sten till minne av sin broder, Sven.

Han (Sven) var på väg till England, men dog på Jylland. Gud och Guds moder hjälpe Svens ande och själ bättre än han förtjänade det.”

Kämpen Spjut, som betvingat mången borg i västerled – Kjulastenen (Södermanland, Sö 106)

· alrikR · raisti · stain · sun · siripaR · at · sin faður · sbiut · saR
· uisitaula · um · uaRit · hafpi · burg · um brutna · i auk · um
barþa · firþ · han · karsaR · kuni · alaR ·

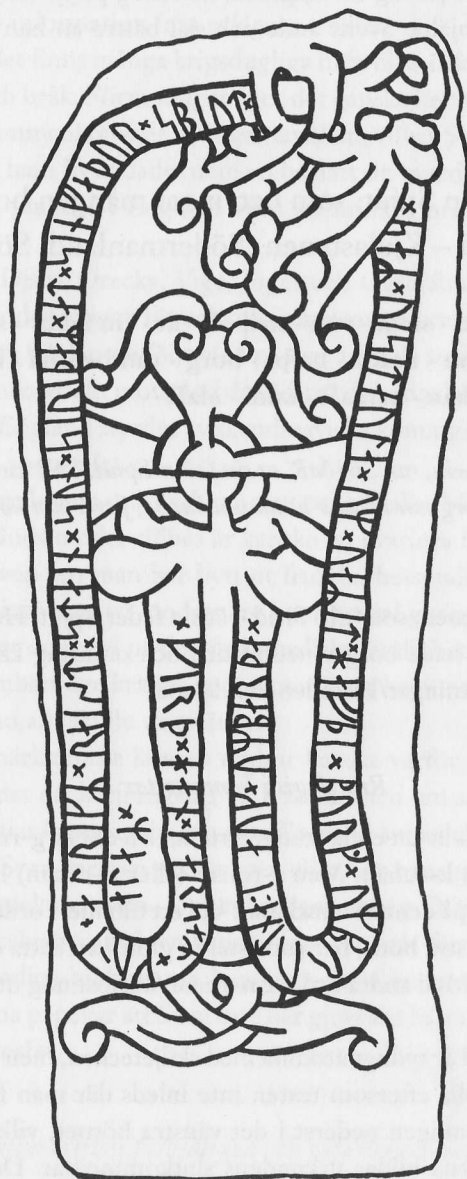
AlrikR raisti stein, sun SiriðaR, at sin faður Spiut. SaR wasta(r)la um waRit hafði, borg um brutna i auk um barða; færð han karsaR kunni allaR.

”Alrik reste stenen, son (till) Sirid – åt sin fader Spjut. Han västerut omkring varit hade borgar nedbrutit i och omkring kämpat; (på) färd han befästningar/kastellen kunde alla.”

Runologisk kommentar

Kjulastenen pryds av en enda stungen runa, och det är **g**-runan – det vill säga den stungna **k**-runan. Men **a**-runan (eller **o**-runan) lyser däremot med sin frånvaro på denna runurkund. Vid ett tillfälle, i ordet **kuni** längst ned i stenens vänstra hörn, har runristaren glömt att sätta dit en huvudstav på **n**-runan. Med andra ord ser **n**-runan kuriöst nog ut som en stavlös runa.

Inskriftens ord är tydligt åtskilda med skiljetecken, men läsordningen är lite svår att följa eftersom texten inte inleds där man förväntar det. Texten börjar nämligen nederst i det vänstra hörnet, vilket gör att de föregående runorna bildar urkundens slutkommentar. Det avslutande ordet, **alaR**, har för övrigt inte fått plats i inskriftsbandet och därmed har runorna huggits in vid sidan om runbandet.

Kjulastenen (Södermanland, Sö 106). Illustration: L. M. Enoksen.

Utseendet på **s**-runan varieras också i inskriftsbandets nedersta avdelning till höger. Vid tre tillfällen visar det sig nämligen att **b**-runans mittersta bistavar har delat på sig, vilket innebär att man kan se ett mellanrum mellan dem vid huvudstavens mitt.

Även **s**-runan uppvisar ett varierat utseende i runtexten. Förutom vid ett enstaka tillfälle i ordet "reste" då runan är spegelvänd, har **s**-runans huvudstav två gånger (i namnet **siribaR** och det svårtolkade ordet **karsaR**) återgivits i sin fulla längd.

Påfallande ofta vidrör de enskilda runorna inte inskriftsbandets båda hjälplinjer, ibland når huvudstavarna inte ända upp och andra gånger når runtecknen inte ända ned. Ett enda stavfel förekommer i runtexten och det är i ordet "västerut", där en **r**-runa har glömts.

Av futharkens samtliga runor saknas endast **q**-runan, men eftersom det finns en stungen **k**-runa i texten är sexton runtyper representerade på Kjulastenen.

Bildmässig analys

Kjulastenen pryds av en vidlyftig ornamentik. I stenens översta högra hörn finns det ett trubbnosat drakhuvud med en praktfull hårskrud. Om man vänder bilden uppochned blir det genast lättare att skönja den trubbnosiga näbben, den tjocka underläppen, det glosformade ögat, den böljande luggen och det präktiga hårsvallet som avslutas med spiralformade rundlar och nedåtglidande droppar.

Nedanför drakhuvudets hårskrud finns ett korsliknande tecken. Det är svårt att tolka det, men i runkonstnärens strängt hållna komposition kan man se att mittbildens vänstra sida står i perfekt harmoni med den motsatta sidan. Vissa beståndsdelar, som cirkeln och de utåtvidgande parallella korsarmarna, syns tydligt.

Hur de övriga delarna skall tolkas är svårare att se, men i vilket fall som helst bidrar de onekligen till att förstärka det dekorativa helhetsintrycket. Det nedersta flätmönstret är också utfört i överensstämmelse med vikingatidens harmoniska ideal för estetisk utsmyckning.

Själva inskriftsbandet följer stenens konturer och utmynnar i två parallella band som sträcker sig mot cirkelsymbolen i mitten.

Datering av runstenen

Det är svårt att datera Kjulastenens inskrift. Den sparsamma förekomsten av en stungen k-runan, är inte till mycket hjälp vid ett härledningsförsök. Dessutom kan inte a-runans ljudvärde vägleda oss till en korrekt tidsbestämning, eftersom detta runtecken saknas i inskriften.

Runstenens ornamentik och figuravbildningar tycks dock vara av en äldre typ som varken hör hemma i 1000-talets mitt eller slutskede. Det antyder att denna runurkund möjligtvis härstammar från 1000-talets första hälft.

Användningen av u-runan till att bland annat beteckna "o" visar dessutom att o-runan ej har börjat användas, vilket antyder att inskriften inte kan vara yngre än 1000-talets mitt. Visserligen stavas ordet "och" med diftong, vilket tycks antyda ett äldre stavningssätt.

Det är som sagt tveksamt om den korsliknande symbolen i stenens mitt skall tolkas som ett kristet kors, men om så är fallet tillhör runmonumentet snarare 1000-talets mitt eller senare.

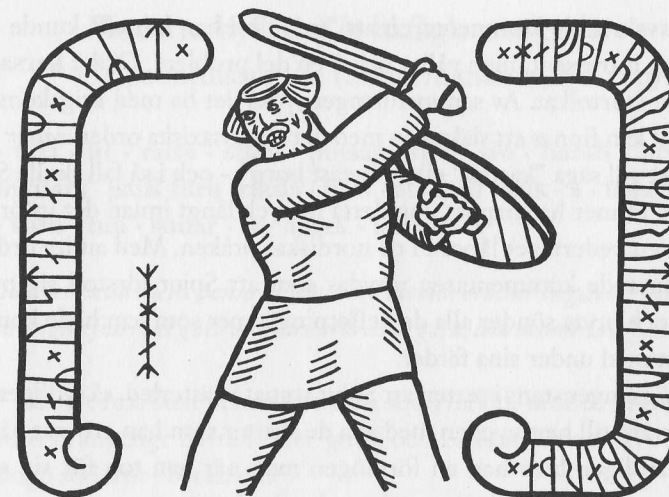
Kanske kan svårigheterna med att datera Kjulasten illustrera den osäkerhet som råder då man försöker tidsbestämma vikingatida runurkunder. Ibland ger varken den runologiska eller konsthistoriska (samt språk-historiska) informationen tillräckligt med ledtrådar för ett tillfredställande svar.

Om man får göra en kvalificerad gissning, vilket ett dateringsförsök trots allt är, tycks denna runurkund snarare härstamma från 1000-talets första hälft än dess mitt eller slutskede.

Vad runtexten berättar

Denna runurkund förmedlar viktig information om västervikingens stridsaktiviteter under utlandsfärder. Kjulastenens resare, Alrik, beskriver några av fadern Spjuts aktiviteter då han härjade i västerled.

Runtexten berättar att Spjut hade farit vida omkring i västerled och utfört åtskilliga krigiska stordåd. Mången borg hade belägrats och stormats av Spjut och hans följeslagare. Att Spjut [inte var någon duvunge] förstärks av hans namn, som knappast antyder ett mildt sinnelag.

"Han västerut omkring varit hade borgar nedbrutit i och omkring kämpat."

Illustration: L. M. Enoksen.

Man kan spekulera över vilka nationer eller vilka landområden i Väst-europa som fick det tveksamma nöjet att väldgästas av Spjut och hans vänner. Runtexten berättar nämligen bara att han färdats i väster, vilket kan betyda Saxland (Tyskland), Frankerriket (Frankrike) eller hela den engelska och irländska övärlden.

Det är uppenbart att Spjut har deltagit i krigiska företag på sina färder i västerled, eftersom det är dessa egenskaper som framhävs på minnestoden. Men vilken typ av krigskonster var det som gav honom hans goda eftermäle? I runtexten sägs det uttryckligen att Spjut har nedbrutit borgar, vilket antyder att han behärskat belägringskonsten och att han haft tillgång till en manstark krigshär för att genomföra denna form av angrepp.

Ett sådant tidskrävande företag som att belägra och nedbryta borgar har givetvis krävt en ansevärd mängd krigare. Om Spjut endast varit deltagare eller en mer framstående ledare i dessa krigsaktiviteter är kanske svårt att utröna. Men Alrik låter knappast läsarna tvivla på att hans fader haft en synnerligen aktiv roll i härnadsstågen i västerled eftersom Spjuts stridskunskap framhävs i runtexten på ett synnerligen självförhållande vis.

Den avslutande kommentaren att "(på) färd han **karsaR** kunde alla" är mycket intressant, men vållar också en del problem. Ordet **karsaR** är nämligen svårtolkat. Av sammanhanget tycks det ha med krigskonst att göra. Det kan finnas ett släktskap med det anglosaxiska ordet *caester* eller *caester*, det vill säga "kastell" eller "befäst borg" – och i så fall skulle Spjut och hans vänner ha snappat upp detta uttryck långt innan det införlivades som ett vedertaget lånord i de nordiska språken. Med andra ord kan den avslutande kommentaren uttydas som att Spjut förstod sig på att belägra och bryta sönder alla de befästningstyper som han hade kommit i kontakt med under sina färder.

Det sägs ingenstans i texten att Spjut stupat i västerled, så tydligen har han återvänt till hembygden med alla de skatter som han erövrat på sina färder. Troligen blev han en förmögen man när han tog för sig av de rikedomar som fanns i borgarna han plundrade.

Spjut gav dock sin son namnet Alrik, vilket består av två led – Al och Rik. Rik betyder "mäktig", "förmä" och "rik", och Al är förstärkande i betydelsen "mycket", "hel" eller "all" (dvs. "alls-"). Namnet Alrik kan alltså uttolkas som "han som är allsmäktig" eller "den mycket rike".

Alrik hedrar inte bara sin fader; hans moder Sirid nämns också i minnestexten. Den rike sonen glömmer inte att påpeka från vem han härstammar från mödernet. Sirid är en förkortning av Sigrid. Det första ledet, Sig, betyder "seger" och det andra ledet, rid, är en förkortning av frid, och betyder "älskad". Med andra ord så betyder Sirid "hon som älskas av segraren" eller "hon som giver kärlek åt segraren", vilket antyder det kärleksfulla förhållande som rådde mellan Spjut och Sirid.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Alrik – som var Sirids son, reste stenen i åminnelse av sin fader, Spjut. Han (Spjut) var en erfaren västerfarare, som på sina färder hade belägrat och brutit sönder mången borg. Vida omkring hade han manligen kämpat och på dessa resor visade Spjut att han behärskade alla de krigskonster han prövade på. Ty ingen befästning kunde motstå hans angrepp."

Moderns hyllning åt likfåglarnas gödare – Gripsholmsstenen (Södermanland, Sö 179)

· tula · lit · raisa · stain · þinsat · sun · sin · haralt · bruþur ·
inkuars · þaiR furu trikila · fiari · at · kuli · auk · a · ustarlar · ni
· kafu · tuu · sunar · la · a sirk · lan · ti

*Tola let reisa stein þensa at sun sin, Harald, broður Ingvars. ÞeiR foru
drængila fiarri at gulli auk austarla ærni gafu, dou sunnarla a Særklandi.*

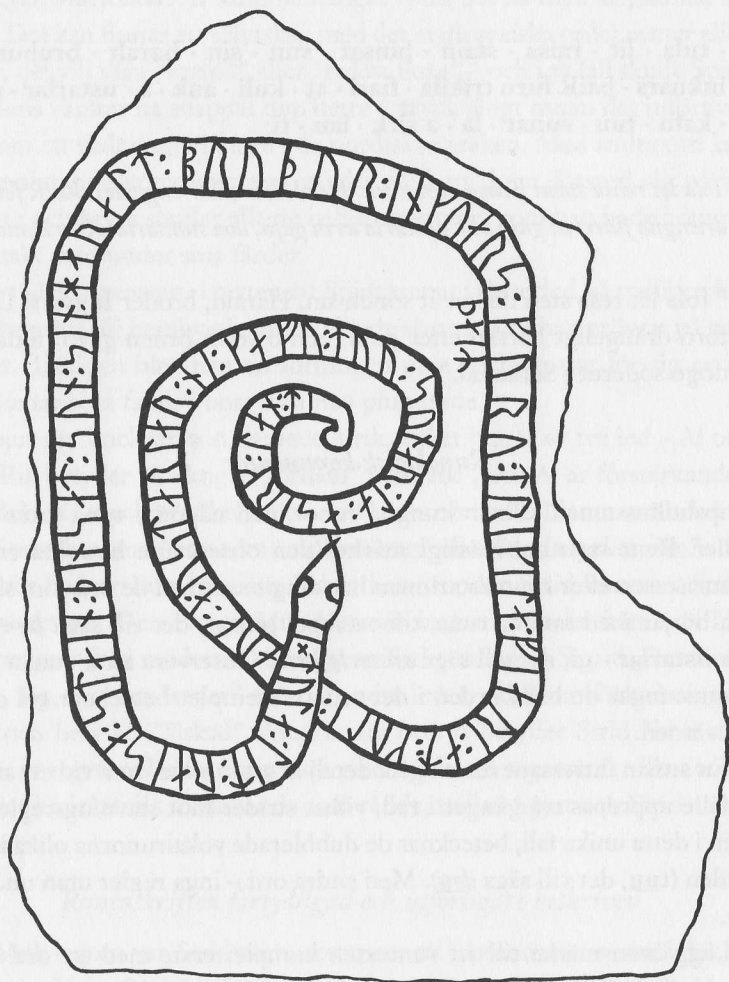
"Tola lät resa sten denna åt sonen sin, Harald, broder Ingvars. De foro drängeligt fjärran efter guld, och österut örnen gävo (föda), dogo söderut i Särkland."

Runologisk kommentar

Gripsholmsstenen saknar stungna runor, och någon **a**-runa finns inte heller. Rent stavningsmässigt märker den observante betraktaren att runmästaren eller runmästarinnan har dragit samman de ord som slutar och börjar med samma runa, till exempel **þinsat**, det vill säga *þensa at* och **ustarlar · ni**, det vill säga *austarla ærni*. Observera att **a**-runan som sammanfogar de båda orden i det senare exemplet betecknar två olika ljudvärden.

En annan intressant runologisk detalj är att samma runa vid ett annat tillfälle upprepas två gånger i rad, vilket strider mot stavningsreglerna. Men i detta unika fall, betecknar de dubblade vokalrunorna olika ljudvärden (**tuu**, det vill säga *dou*). Med andra ord – inga regler utan undantag.

Lägg även märke till att runtexten kompletterats med ett ord som runristaren eller runristerskan glömde i runslingan i första omgången. Tydligen har den som ristat runorna upptäckt felet först efter att de övriga runorna var inristade, och blev därmed tvungen att placera tilläggsordet utanför inskriftsbandet. Det råder dock inga tvivel om var detta ord hör hemma i texten, eftersom dess första runa är placerad precis under ett skiljetecken som avdelar de båda ord som det hör hemma mellan.

Gripsholmsstenen (Södermanland, Sö 179). Illustration: L. M. Enoksen.

Det är inte särskilt svårt att tyda runtexten eftersom varje ord, och ibland även ordens stavelser, är noggrant avdelade med skiljetecken. Av runtecknen har **t**-runans, och ibland **l**-runans, bistavar placerats en bit ned från huvudstavens topp. Detsamma gäller **u**- och **r**-runorna, medan **b**-runan har fått ett utseende som liknar **th**-runan.

Både **ǰ**- och **m**-runorna saknas här, vilket gör att endast fjorton runor förekommer på Gripsholmsstenen.

Bildmässig analys

Runorna omgärdas av ett inskriftsband i form av en orm. Ormhuvudet är avbildat uppifrån och har därmed två glosformade ögon vars ytterbågar är tvärt avhuggna av ormhuvudets konturlinjer. Vid ormhuvudets nos syns en kluven tunga. Två dekorativa linjer vid ormhuvudets hals avgränsar huvudet från kroppen och markerar inskriftsbandets början.

Själva inskriftsbandet (eller ormkroppen) följer delvis stenens konturer och avslutas med en kraftfull komposition, då ormhuvudet ringlar sig in mot mitten och utmynnar i en rundel. Eftersom ormhuvudet överlappar ormhuvudet skapas dessutom en illusion av djup i bilden.

Datering av runstenen

Gripsholmsstenen saknar stungna runor och **ǰ**-runor. Men **u**-runan används till att beteckna ljudvärdet "o", vilket innebär att **o**-runan inte hade börjat användas då denna runurkund förfärdigades.

Den ovannämnda informationen kan locka till att tidsbestämma stenen till 1000-talets första hälft, och all avsaknad från kristna attribut tycks också tala för denna tidiga datering.

Det faktum att **ǰ**-runan inte används, försvårar dock dateringsförsöken. Denna runurkund kan möjligtvis härstamma från 1000-talets mitt, men knappast mycket senare.

Indicierna talar dock för att Gripsholmsstenen bör dateras till 1000-talets första hälft.

Vad runtexten berättar

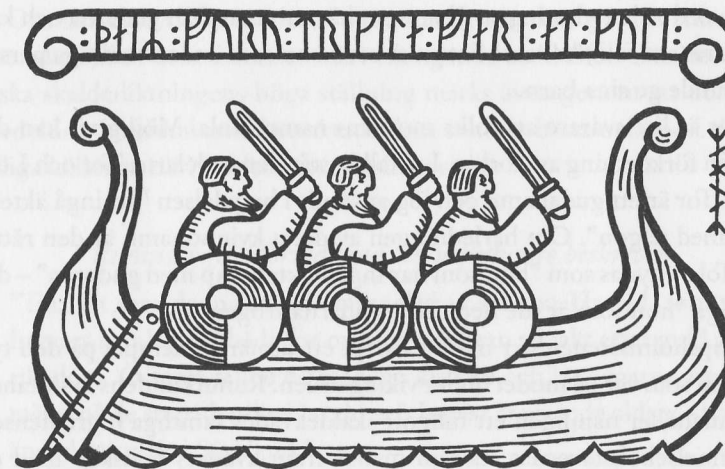
Gripsholmsstenen förmedlar ett gripande människoöde och berättar om vikingars stordåd på ett mycket osentimentalt, om än poetiskt, vis. Runmonumentet har rests av en moder som hette Tola, och som velat hedra sin son för de bedrifter han har utfört utomlands. Modern fick aldrig återse sin son Harald, men hon visste uppenbarligen vart han ämnat fara. Av Tolas utsaga att döma råder det ingen tvekan om vilket syfte denna resa hade. Hennes son hade nämligen lämnat hem och hård för att färdas i österled på jakt efter rikedom och ära.

Uttrycket "österut" eller "i österled" omfattade på vikingatiden ett ganska vidsträckt område. Det landområde som idag benämns Ryssland kallade vikingarna Gårdarrike, och Istanbul gick under namnet Miklagård – vilket betydde "den stora staden" eller "den stora befästningen". Men namnet Särkland, det vill säga "landet där folket går klädda i särkar" (och utan byxor), avsåg området mellan Svarta havet och Kaspiska havet. Det var med andra ord en betydande sträcka som Harald och hans broder Ingvar färdades.

Man kan fråga sig vad Harald och Ingvar sysslade med i österled och runtexten ger delvis svar på denna fråga. Det sägs nämligen att de hade "farit drängeligt fjärran efter guld", vilket innebär att målet med resan var att på ett manligt vis införskaffa sig en anseelig förmögenhet. Tillvägagångssättet tycks ha varit det sedvanliga eftersom uttrycket "drängeligt" antyder ett dristigt förfarande som är intimt förknippat med vikingaidealerna under denna tidsepok.

Vill man analysera betydelsen av ordet drängeligt närmare, kan man säga att detta uttryck i allra högsta grad sammanfattar vikingalynnet med ett enda ord. Benämningen drängeligt symboliserar alltså den anda som kom till uttryck i en självförhärligande strävan och glädjeric stolthet över att utföra oväntade bragder i okända trakter. Men uttrycket drängeligt representerar också det otämjda begäret och lusten att få pröva sin styrka i strid och i härnad. Vikingarnas ära, deras rovlystnad och dödsförakt – allt detta rymms i ett ord som drängeligt.

Med andra ord kan man säga att benämningen drängeligt helt och fullt representerar de vikingatida nordbornas väldokumenterade driftighet; nämligen deras initiativförmåga och viljestyrka, deras ohämmade

"De foro drängeligt fjärran efter guld." Illustration: L. M. Enoksen.

ambitioner och smak för erövringar och äventyr – vilket var intimt förknippat med en stark tro på den enskilde individens möjligheter då tanke övergick till handling.

Vid en närmare granskning av runtexten är det ytterligare ett uttryck som fångar vår uppmärksamhet, nämligen den poetiska omskrivningen "att ge örnen föda". Örnar (och korpar) livnär sig som bekant på kadaver, så med andra ord består örnens föda av lik. När Harald och Ingvar sägs ha försett örnen med föda, innebär det att de har nedlagt många krigare i strid och därmed försett kadaverätande fåglar med den kost de föredrog.

Harald och Ingvar har uppenbarligen varit äkta vikingar och deras namn antyder att de tillhörde det övre samhällsskiktet. Det var nämligen bara mäktiga personer som kunde ge namnet Harald till sina söner och namnet består av två led – nämligen Har och Ald. Förleden Har betyder "här" eller "stridstrupp", och Ald är en förkortning av vald som betyder "kraft", "makt" eller "välde". Namnet Harald kan alltså utläsas som "han som har makt och kraft nog att leda en stridshär".

Ingvar är också ett tvådelat namn. Det första ledet, det vill säga Ing, kan härledas till ett äldre förvikingatida gudanamn eller gudasläkte. Slutledet, det vill säga Var, betyder sannolikt "värja" eller "försvara". Med

andra ord så betyder Ingvar ”han som härstammar från gudarna och kan försvara (sitt folk)”. Också detta var ett namn som endast mäktiga personer kunde ge sina barn.

Det är lite svårare att tolka moderns namn, Tola. Möjligtvis kan det vara en förkortning av Torlög. I så fall består det av delarna Tor och Lög, varav Tor är ett gudanamn och lög används i betydelsen ”att ingå äktenskap med någon”. Om härledningen av detta kvinnonamn är den rätta, kan Tola uttydas som ”hon som har ingått äktenskap med gudarna” – det vill säga ”hon som är (de hedniska) gudarna trogen”.

Gripsholmsstenen ger oss för övrigt ett utmärkt exempel på den typ av poesi som var på modet under vikingatiden. Runurkundens avslutande del innehåller nämligen ett fullgott skaldekvädes samtliga ingredienser. Begynnelsebokstävernas stavrim manar fram kvädets budskap med en hård och karsk melodi, och det går knappast att förmedla ett händelse-rikt livsöde på ett mer kortfattat och osentimentalt vis.

Förutom det konsekventa bruket av allitterationer är den fornnordiska skaldediktningen dessutom känd för dess gåtliknande poetiska omskrivningar, så kallade kenningar. I detta kväde består kenningen av ”att ge örnen (föda)”, och dess betydelse är som sagt en omskrivning för ”att dräpa många krigare i strid och därefter lämna de döda kropparna på slagfältet så att de kadaverätande fåglarna kunde kalasa på deras lik”.

I motsättning till den numera vedertagna uppfattningen att den vikingatida skaldekonsten var en manlig sysselsättning, tycks Gripsholmsstenens kväde vara författat av en kvinna, närmare bestämt Haralds moder Tola.

Härnäst följer modern Tolas minneskväde över sin stupade son. Texten är indelad i halvstrofer och de allittererande stavrimmen är markerade med fetstil:

*ÞeiR foru drængila
fiarri at gulli
auk austarla
ærni gafu
dou sunnarla
a Særklandi.*

Ovanstående skaldekväde är ett utmärkt exempel på den inhemska poetiska kultur som frodades i det vikingatida samhället. Den fornnordiska skaldediktningens höga ställning märks även genom att de tidigmedeltida fornforskarna betraktade dem som de bästa och mest tillförlitliga källorna till Nordens forntidshistoria.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

”Tola lät resa denna sten i åminnelse av sin son Harald, som var Ingvars broder. De båda for manligen fjärran på jakt efter guld och rikedom. Österut fällde de mången krigare och lät örnarna äta sig mätta på de stupades lik. Harald och Ingvar återvände aldrig – ty de ändade sina liv i Særkland.”

Slutkommentar angående runurkunder som berättar om vikingaaktiviteter i när och fjärran

Själva vikingaandan och den tidsperiod vi kallar för vikingatiden är intimt förknippad med de dristiga utlandsfärder som nordborna företog sig till havs. Under de senaste decennierna har vissa historiker velat tona ned det krigiska innehållet i dessa färder och istället framhävt vikingarnas fredliga handelsföretag och bosättningsverksamhet i utlandet.

Men om man skärskådar våra runurkunder från vikingatiden (och det finns som sagt drygt 3 000 av dem) får man leta förgäves efter information om fredliga utlandsfärder och handelsresor. Om vi istället låter vikingarna själva berätta, tillsammans med deras mödrar och söner, fäder och döttrar förmedlas samtidens nordiska uppfattning vad en vikingafärd borde vara och kunde innebära.

En sammanfattning av huvuddragen i den information som förmedlats i runurkunderna i detta kapitel ger följande slutsatser:

- Ordet ”viking” eller ”i viking” var uttryck som existerade i Norden under vikingatiden.
- Benämningen ”i viking” hade enbart en positiv klang i Norden under den tidsperiod som åtskilliga århundraden därefter namngavs efter detta nordiska uttryck.

- Målet för en vikingafärd kunde ligga inom Norden, eftersom vikingarna inte drog sig för att utkräva tribut och brandskatt av sina grannar.
- En vikingafärd kunde ha sitt mål i västerled eller österled, och i båda fallen var krigiska aktiviteter den huvudsakliga sysselsättningen.
- Vikingarnas aktiviteter utomlands kunde mycket väl ända med våldsam död för de inblandade.
- Dödlig utgång för utlandsfararna var ingenting ovanligt, men en viking kunde lika gärna återvända levande hem till sina hemtrakter.
- Nordborna lät inte de olika konungarikena inom Skandinavien hindra gemensamma krigsföretag mot utlandet.
- Utländska borgar och befästningar kunde inte stå emot vikingarnas anstormningar.
- En vikingatida runurkund kan sakna utsmyckning, men kan också prydas av konstnärliga avbildningar och ornamentik.
- Det var inte ovanligt att vikingatida kämpar hade personnamn med krigisk betydelse.
- Krigiska vikingar kunde tillbe den kristne guden, men även vara hedningar.
- De kristna nordborna tillbad inte bara Gud utan även Guds moder.
- De vikingatida runstenarnas minnestexter var ibland poetiska enligt denna tidsperiods ideal.
- En kvinna kunde stå som författare till ett fornnordiskt skaldekväde.
- Nordborna namngav ibland ett folkslag efter deras typ av klädsel, som till exempel vid benämningen "Särkland" – det vill säga "landet där folk går klädda i särkar" (men inte i byxor).
- Vikingatida krigare kunde vara namngivna med namn som beskrev deras krigiska färdigheter.

Runurkunder som berättar om hederligt förvärvad rikedom

Bakgrund – inkomstbringande företag

Vikingatiden var en dynamisk tidsperiod för nordborna. Utlandsfärderna och de otaliga härjningarna i grannländerna eller hos avlägsna nationer skapade grogrunden för en förbättrad ekonomi för företagsamma vikingar och deras ättlingar. Guld och silver åtråddes givetvis som attraktiva byten och var dessutom de vanligaste betalningsmedlen för att förmå vikingar att skona städer och stadsbor från plundring. Givetvis var byteshandel, vilket innefattade både export och import av åtråvärda varor, också ett sätt för en nordbo att grundlägga sin förmögenhet med.

Hur förvaltade en viking sin förmögenhet?

Men om rikedomar strömmade in i Skandinavien under vikingatiden kan man undra vad vikingarna använde sina nyvunna förmögenheter till då de återvände till hembygden. Om det är sant att vikingar skaffade sig ett imponerande överskott av ekonomiska medel, kunde de i så fall använda sina förmögenheter till att investera i andras företag? Kunde man köpa någonting för sina ädla metaller, eller var det vikingatida samhället så kulturellt eftersatt att man endast kände till primitiv byteshandel och naturvaror?

Var vikingarna blodtörstiga vildar som endast plundrade för plundrandets egen skull eller var deras härjningsresor noggrant planerade företag? Var nordborna helt enkelt ociviliserade barbarer vars största drivkraft för att skaffa sig ädla metaller var att pråla med dem för att ge ett mäktigt intryck i hembygden?

Vi behöver dock inte fastna i onödigt spekulerande, för om vi vänder oss direkt till vikingarnas originalurkunder får vi genast svar på alla dessa frågor. De vikingatida nordborna har mycket intressant att säga om sina sägenomspunna företag och vad de gjorde med sina nyvunna förmögenheter.

I nedanstående exempel berättas det bland annat om hur vikingarnas kompanjonskap var uppbyggt och hur en köpehandling såg ut, samt vilka storartade arv som kunde överlåtas till ätten eller vilken ofattbar förmögenhet en aktiv och livsbejakande kvinna kunde skaffa sig.

Vikingatida kompanjoner hedrar sin företagsledare – Århusstenen 6 (Nørrejylland, DR 68)

(Sida A) [t]usti · auk · hufi · auk · þiR · frebiurn · risþu · stin · þansi · eftiR · asur · saksa · filaka · sin · harþa ·

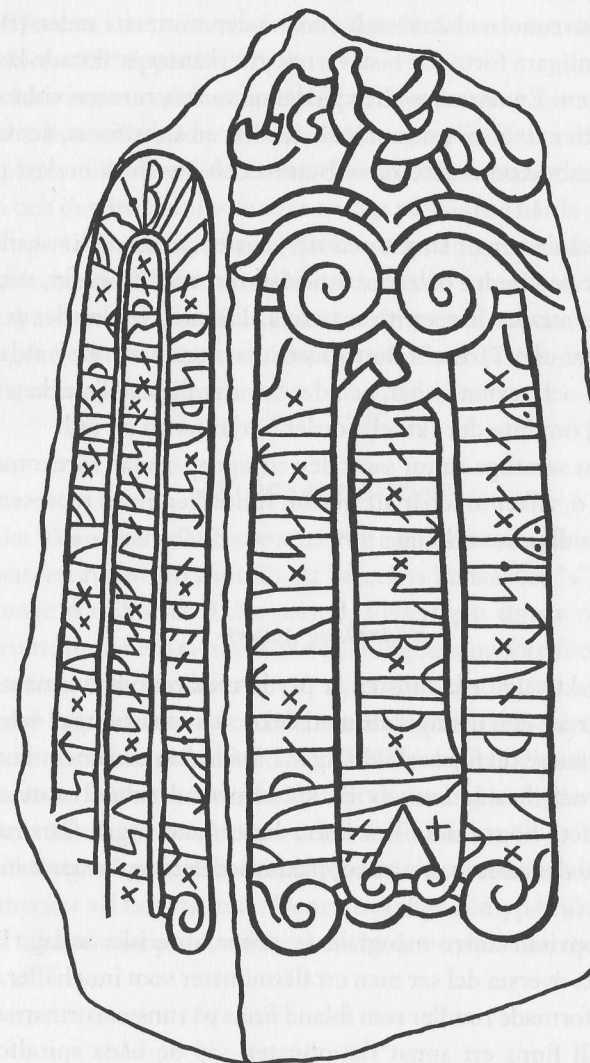
(Sida B) kuþan · trik · saR · tu · mana · mest · unipikR · saR · ati · skib · miþ · arna ·

Tosti auk Hofi auk þær Fræbiörn resþu sten þansi æftiR Assur saksa, felaga sin, harða goðan dræng. SaR do manna mest uniðingR. SaR atti skib með Arna.

”Toste och Hove och deras? Fröbjörn reste sten denna efter Assur Sakse, få-lagaren sin, (en) mycket god dräng. Han dog (som en) man (som var) mest oniding. Han ägde skepp med Arne.”

Runologisk kommentar

Århusstenen 6 innehåller ett fåtal stungna runor, nämligen tre stycken e-runor (dvs. stungna i-runor). I och för sig pryds runtexten dessutom av två stycken stungna m-runor, men eftersom deras prickar omöjligen kan förändra ljudvärdet räknas de inte som äkta stungna runor. Punkterna inom bistavarna på vardera sidan om huvudstaven, skall uppenbarligen

Århusstenen 6 (Nørrejylland, DR 68). Illustration: L. M. Enoksen.

enbart uppfattas som en utsmyckning av **m**-runorna (se även Hällestadstenen 1 s. 151f.).

Förutom **m**-runorna har även **b**-runan i den mittersta raden på sida B en något ovanligare form där bistavarnas ytterkanter är fästade längre in på huvudstaven. En närmare blick på denna vackra runsten visar att den också innehåller ett antal **a**-runor, och den har en äldre form, det vill säga bistavarna genomkorsar inte huvudstaven och återfinns endast på dess högra sida.

Den inledande runan längst ned till vänster på sida A är skadad och det är endast den nedre delen av huvudstaven som är intakt, men man kan nog anta att det har varit en **t**-runa. Därmed bildas det populära vikingatida namnet "Toste". Runristaren har lagt ned stor möda på att göra runorna och texten läsbar, och det finns tydliga skiljetecken mellan samtliga ord; om inte det aktuella ordet börjar på en ny rad.

Futharkens samtliga runor samt den stungna **i**-runan förekommer på Århusstenen 6, vilket innebär att sjutton runtecken finns representerade på denna tvåsidiga runurkund.

Bildmässig analys

Denna estetiskt välgjorda runsten är prydd med renodlad ornamentik – vilket innebär att den utsmyckats med dekorativa utsirningar och saknar varje tillstymmelse till figuravbildningar. På sida A är ornamentiken något sparsmakad och består bara av en spiralformad rundel som avslutar inskriftsbandets högra del. Två korta linjer som utgår från rundelns vänstra sida är dessutom sammankopplade med det angränsande inskriftsbandet.

Sida B uppvisar större mångfald av ornamentariska inslag. På runmonumentets översta del ser man ett flättningsmönster som innehåller samma typ av droppformade rundlar som ibland finns på runstensormarnas svansar. Undertill finns ett annat flättningsmönster, vid de båda spiralformade rundlarnas mitt som har tydliga likheter med flätning i mjukare material – till exempel läder.

Samtliga spiralformade rundlar är sammankopplade i det närmaste inskriftsbandet eller de närmaste rundlarna. Vågformade linjer är place-

rade både ovanför och nedanför de stora övre och de mindre nedersta spiralformade rundlarna, vilket förhöjer det harmoniskt dekorativa intrycket. Nederst i det mittersta inskriftsbandet finns dessutom en triangel med spetsen vänd uppåt.

Det råder ingen tvekan om att detta runmonument har tillverkats av en skicklig konstnär med ett väl utvecklat sinne för dekorativ ornamentering enligt stilidealen under denna tidsepok. Den strängt hållna kompositionen och den harmoni som syns tydligt på stenens hårda yta, förmedlar onekligen den värdighet och stolta medvetenhet som de vikingatida runstensresarna kände för sin kultur och de dåd som de avsåg att ära för evigt. Århusstenen 6 är dessutom ett av de mest framstående exemplen på vikingatidens dramatiska runstensornamentik (av de inskrifter som saknar figurframställningar).

Datering av runstenen

Utseendet på **a**-runan, där bistavarna inte genomkorsar huvudstaven, och det faktum att runan används för att beteckna ljudvärdet "a" talar för att Århusstenen 6 tillhör en äldre period. Visserligen finner man stungna runor i runtexten, men **e**-runan är den stungna runa som först tas i bruk, nämligen i slutet av 900-talet.

Därmed kan Århusstenen 6 tidsbestämmas till 1000-talets inledning. Avsaknaden av kristna element talar också för denna tidiga datering. Om man dessutom beaktar ornamentiken är det inte omöjligt att detta runmonument härstammar från 900-talets slutskede.

Den "stungna" **m**-runan innebär också att ovannämnda dateringsförslag mycket väl kan stämma. Denna ovanliga runtyp brukar nämligen härledas till runinskriftioner från slutet av 900-talet eller 1000-talets inledning.

Vad runtexten berättar

Århusstenen 6 förmedlar en hel del viktig information om vikingarnas kompanjonskap och vilka egenskaper som ansågs utmärka en förträfflig partner om man drev ett företag. Den vikingatida benämningen på en

"Han ägde skepp." Illustration: L. M. Enoksen.

affärspartner eller kompanjon var nämligen "fälagare" och detta uttryck finner vi i detta minnesmonuments runtext.

Ordet fälagare består av två led, varav det första – fä – betyder "rike- dom" eller "fast egendom". Det andra ledet, lagare, kan betyda "någon som är i lag med någon" – det vill säga "någon som har affärer tillsam- mans med någon annan". Benämningen fälagare kan utläsas som "en person som tillsammans med andra likasinnade gör gemensamma före- tag för att öka varandras förmögenhet". Med andra ord är ett "fälag" nästan identiskt med uttrycket "bolag", vilket likheten i ordens konstruk- tion dessutom antyder.

I runtexten är det Assur Sakse som hedras av Toste, Hove och Frö- björn, och alla tre har varit nära kompanjoner och tillhört Assurs bolags- del. Det är uppenbart att detta kompanjonskap har omfattat resor till sjöss, eftersom det uttryckligen sägs att "Assur ägde ett skepp tillsam- mans med Arne", vilket innebar att båda hade andelar i ett skepp, och att platserna på detta fartyg hyrdes ut till dem som ämnade fara ut på jakt

efter rikedom och ära. Assur och Arne var nämligen vikingatida företags- ledare som dessutom ägde sitt företag, det vill säga skeppet och det som det användes till.

Då som nu innebar tillgången till goda transportmedel ett gott ut- gångsläge för dem som avsåg att skaffa sig alla de attraktiva varor som fanns utomlands och som var sällsynta på den inhemska marknaden. Nordbornas skepp var nämligen perfekt utformade farkoster som dög lika utmärkt för en seglats över de djupa världshaven som för en färd genom grunda flodsystem.

Vikingaskeppen var aerodynamiskt utformade och hade både segel och åror som drivmedel, vilket gjorde att de kunde färdas med naturkrafternas hjälp, och när vinden mojade använde vikingarna ren och skär arm- styrka för att driva skeppen vidare med kraftfulla årtag. Därmed var det endast fantasin och modet som satte gränser för vikingarnas resor.

Att investera i ett skeppsbygge var säkerligen lukrativt under vikinga- tiden, men troligtvis också ett riskföretag. Skeppets besättning måste näm- ligen överleva det mottagande som väntade dem utomlands om investerar- na skulle kunna tjäna något på sina skepp. Därför kunde inte vem som helst hyra in sig på en bänkplats (man satt för övrigt på sina egna kistor) eller hyra en lastplats på detta åtråvärda transportmedel.

Vikingar i ordets rätta och ursprungliga betydelse (se s. 91f.) gavs företräde och bänkplats på de skepp som ämnade fara utomlands. Om man skärskådar runtexten på Århusstenen 6 räknas skeppsägaren Assurs egenskaper upp. Även om Assur ägde ett skepp är det uppenbart att han färdats på det tillsammans med sina kompanjoner. Toste, Hove och Frö- björn benämner Assur som en "god dräng", vilket innebär att "han var en ypperlig kämpe" och "förde sig som en man skulle göra enligt denna tidsperiods ideal".

Assurs kompanjoner nöjer sig dock inte med ovannämnda kommentar, utan gav honom även det fina omdömet att "han dog som den största oniding". Under vikingatiden var "nid" ett uttryck för de uslaste egen- skaper en människa kunde ha – det vill säga "sveckfull", "ondskefull" och "lögnaktig". En "oniding" är givetvis motsatsen till en niding och var med andra ord "en beundransvärd person som hade de främsta egenska- per en nordbo kunde skryta med".

Om vi övergår till vad namnen på de personer som förekommer på denna runurkund kan berätta, så betyder Assurs tillnamn – Sakse – ”han som härstammar från Saxland”, det vill säga Tyskland. Assur är ett tvådelat namn, där det första ledet betyder ”asagud” och det avslutande, Ur eller Urr, kan härledas till betydelsen ”värja” eller ”försvara”. Toste är en förkortning av Torsten, det vill säga (asaguden) ”Tor” och ”Sten”. Hoves namn har en intressant betydelse eftersom ”Hov” var den vikingatida benämningen på ”en helig plats där religiösa aktiviteter utövades”. Fröbjörn är ett tvådelat namn. Det första ledet är (fruktbarhetsguden) ”Frö” och det senare ledet, ”Björn”, är detsamma som djurnamnet.

Med andra ord är Assurs, Tostes, Hoves och Fröbjörns namn intimt förknippade med den hedniskt inhemska religionen. Assur kan utläsas som ”han som försvarar asagudarna”. Toste betyder ”Tors sten” eller ”han som besitter Tors styrka och en stens hårdhet”. Hove kan utläsas som ”den heliga platsens föreståndare” eller ”tillbedjaren av det heliga området”. Fröbjörn betyder ”fruktbarhetsguden Frös björn” eller ”björnen som skänker fruktbarhet och får saker att gro”.

Arne är en förkortning av alla namn som inleds med Arn, det vill säga ”örn”. Vilket namn som avses med Arne är dock omöjligt att säga eftersom det fanns ett flertal namn som inleddes så, till exempel Arnbjörn, Arnfast och Arnger.

Omfattningen av den förtjänst som kompanjonerna fått på sina resor kan man bara spekulera över. Men av monumentets utseende att döma har runstensresarna uppenbarligen haft råd att anlita en framstående konstnär att utföra minnesstoden. Med andra ord tycks partnerskapet med Assur Sakse inte ha varit en förlustaffär.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

”Toste, Hove och Fröbjörn reste denna sten till minne av Assur Sakse, som var deras kompanjon. Assur var en mycket framstående man och ändade sitt liv på ett tadelritt vis och utan att någon kunde säga harmsna ord till hans nackdel. Han (Assur) ägde ett skepp tillsammans med Arne.”

Förmögenheten som räckte till att köpa en by – Vedahällen (Uppland, U 209)

**þurtstain · karþif · tiR irenmunt · sun sin aukaubti þinsa bu ·
auk · aflaði · austr · i karþum**

*Þorstein gerði æftiR Erenmund, sun sin, auk kaupti þenna by auk
aflaði austr i Garðum.*

”Torsten gjorde efter Arinmund, son sin, och köpte denna by, och avlade (rikedom) öster i Gårdarike.”

Runologisk kommentar

En enda stungen runa förekommer på Vedahällen; närmare bestämt en **e**-runa, det vill säga en stungen **i**-runa. Däremot saknas **ǰ**-runan (eller **o**-runan) i runtexten. När det gäller de övriga runornas utseende finns det en hel del runologiska egenheter på denna ristning.

Runristaren har till exempel placerat den översta bistaven lite längre ned på huvudstaven på de runor vars bistavar brukar utgå från dess topp, det vill säga på **u**-, **t**- och **l**-runorna. Underligt nog har han gjort tvärtom med **r**- och **b**-runorna. I dessa fall är bistavarna nämligen så vidsträckta att deras övre del fästs i inskriftsbandets översta linje (och inte på huvudstaven).

Slarvfel förekommer i stavningen, och framför allt har skiljetecken placerats fel. Men då man närmare studerar detta kan slarvfelen härledas till ett misslyckat försök av runristaren att dra samman två ord som slutat och börjar på samma runa – ty vid **karþif · tiR**, det vill säga *gerði æftiR*, hade inget skiljetecken behövt användas och där det förekommer är det dessutom felplacerat. Vid **aukaubti**, det vill säga *auk kaupti*, är sammandragningen korrekt utförd och saknar givetvis skiljetecken mellan orden.

Av futharkens runor letar man förgäves efter **ǰ**-runor (eller **o**-runor) och **h**-runor. Den stungna **i**-runan, det vill säga **e**-runan, medför dock att antalet runtecken på Vedahällen är femton.

Bildmässig analys

Eftersom denna runristning är utförd på en stenhäll har det varit möjligt för runkonstnären att ge ormslingan en något annorlunda form. Ristningen är ovanligt bred i jämförelse med andra runstensmotiv (så till vida motiven inte är framställda liggande).

Inskriftsbandet, det vill säga ormkroppen, inleds som brukligt är med ett huvud, och den långa kroppen utmynnar så småningom i en svans med en spiralformad rundel i änden. Ormhuvudet pryds av ett sällsamt avlångt öga som är avbildat i profil. Huvudet avslutas med en uppåtriktad nostofs som mynnar ut i en rundel.

Själva ormkroppen är dramatiskt vriden och skapar en åttalikhnande figur. De båda slingor som utgår från ormkroppen bildar också de figurer som liknar åttor. På den vänstra ormslingan syns dessutom en tofs som har vissa likheter med drakormsfötter.

Det flättnöster som ormkroppen och de mindre slingorna bildar är konsekvent utfört. Alla överlappande steg har förfärdigats enligt principen att den nästföljande överlappningen skall vara i motsats till den tidigare, vilket innebär att inskriftsbandet och ormslingorna varieras växelvis med över- och underlappning.

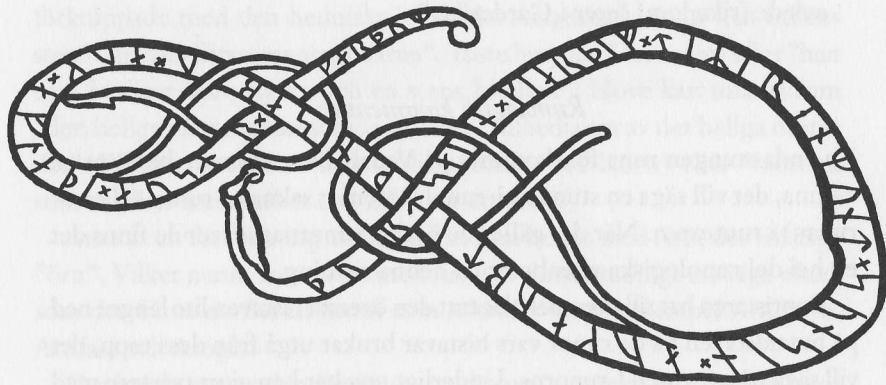
Det kanske bör tilläggas att även skickliga vikingatida runkonstnärer ibland har haft svårt att reda ut de flättnöster som de valt att smycka sina konstverk med, men detta problem löste Vedahällens formgivare som sagt på ett ypperligt vis.

Datering av runstenen

Vedahällens runinskrift saknar *ǰ*-runor (eller *o*-runor) och har endast en stungen *i*-runa, vilket gör att den är svår att datera. Både text och bildframställning saknar kristna inslag, och detta antyder möjligen att runurkunden tillhör första hälften av 1000-talet.

Runmästaren har vid två tillfällen dragit samman ord som slutat och börjat på samma runa, och detta är också ett ålderdomligt förfarande som medverkar till att runristningen kan dateras till 1000-talets första hälft.

Själva bildframställningen, med det vanställda ormhuvudet och de åttalikhnande slingorna, indikerar dock att dateringen skall flyttas fram till

Vedahällan (Uppland, U 209). Illustration: L. M. Enoksen.

"Torsten köpte denna by, och avlade (rikedom) öster i Gårdarrike."

Illustration: L. M. Enoksen.

1000-talets mitt eller senare. Vilket av de olika förslagen som är det rätta är som sagt svårt att utröna, men troligtvis har det yngre förslaget företräde, vilket innebär att Vedahällens inskrift härrör från 1000-talets mitt eller något senare.

Vad runtexten berättar

Denna runurkund ger viktiga ledtrådar till vår kunskap om hur en vikingatida köpehandling kunde se ut i Norden under denna tidsperiod. Runtexten är uthuggen på en stenhäll och urkunden kan med andra ord inte flyttas, vilket förstärker Vedahällens ord som säger att "Torsten köpte denna by".

Förutom att Torsten på sedvanligt vis har velat hedra sonen Arinmunds minne med en vacker runristning passar han även på att berätta att han har köpt den by där runristningen är belägen. Torsten förklarar dessutom hur han kunde vara ägare till en sådan förmögenhet som gjorde detta storslagna köp möjligt.

Torsten hade färdats i österled och det sägs uttryckligen att han vistats i "Gårdarrike". Med Gårdarrike menas Ryssland, och vikingarna nådde dit via de olika flodsystem som skär in i detta vidsträckt landområde. På plats i Gårdarrike har Torsten "avlat", det vill säga "förvärvat", rikedom.

Runtexten berättar ingenting om hur Torsten har förvärvat sin förmögenhet, men troligen har han gjort det på sedvanligt vis med vapen i hand. Det finns nämligen inga bevis att hämta från runurkunderna att vikingarna skulle ha varit handelsmän i dessa – eller andra – trakter. (Möjligtvis har det funnits nordiska handelsmän, men runurkunderna tigger som sagt om dessa.)

De vikingatida nordborna var väl medvetna om vilka möjligheter en djärv och vapenför karl hade att skaffa sig en förmögenhet utomlands. Torsten var alltså en av dessa otaliga och självsäkra vikingar som inte tvekade att ta för sig av vad utlandet hade att erbjuda; vilket säkerligen gjorde honom till en aktad man i hembygden. Väl hemma hade Torsten möjlighet och medel att köpa sig en by, och runtexten avslöjar att han har gjort slag i saken.

Efter fullföljandet av köpet lät Torsten förfärdiga runristningen som stadfäste detta köp. Vedahällen är alltså en köpehandling i sten, som befinner sig i direkt anslutning till de ägor som avses i denna runurkund. Men förutom som köpebevis används runtexten även för att Torsten vill förmedla att han har kommit för att stanna och knappast låter sig skrämmas från sina nyvunna ägor. Ty en viking som härjat i Gårdarrike och återvänt som en förmögen man var inte att leka med, och detta faktum var samtidens människor fullt medvetna om då de läste Torstens runor.

Även om Torsten hedrar sin sons minne i runtexten är det ingen tvekan om att fadern är inskriftens huvudperson. Vedahällens inskription vittnar om vikingaandans oblyga självförhärligande av de egna stordåden. Här hyllar runhällens upphovsman sig själv och sina bedrifter. Man kan knappast anklaga Torsten för falsk blygsamhet eller förringande av de stordåd han utfört i Gårdarrike.

Det faktum att man kunde köpa (och äga) ett geografiskt område eller en by, avslöjar att vikingatidens nordbor levde i ett samhälle där skog och mark sedan länge var uppdelade mellan olika ägare. Detta tyder på att

naturen uppfattades som en fast egendom som människan kunde förvalta och utnyttja som hon ville.

Vad namnen angår är Torsten ett typiskt tvådelat vikingatida namn. Den första delen består av gudanamnet "Tor" och den avslutande delen är "Sten". Både åskguden Tor och materialet sten är okuvliga ting, vilka kan tyckas vara ganska passande beståndsdelar i en vikings namn.

Också Arinmund är ett tvådelat namn, där Arin antingen betyder "hård" eller är helt enkelt en biform till Arn som betyder "örn". Det ålderdomliga uttrycket Mund betyder "beskydd" eller "värn". Med andra ord kan Arinmund uttydas som "hårdens, det vill säga den heliga offereldens, beskyddare".

Runskriften förtydligad och utförligare beskriven

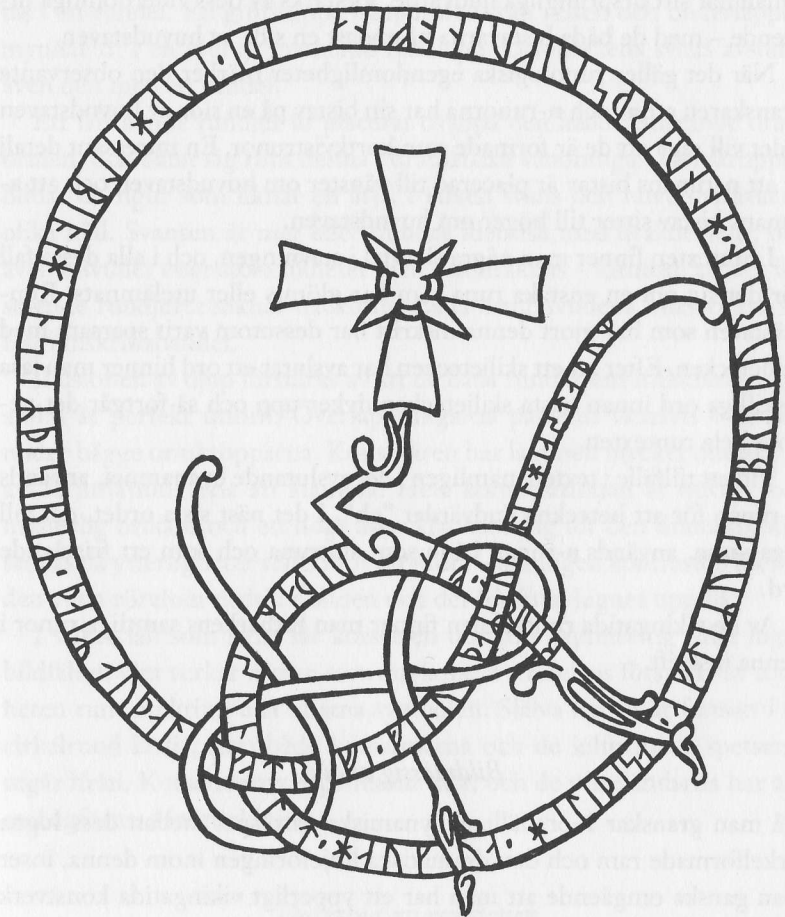
"Torsten gjorde detta minnesmärke till minne av sin son, Arinmund. Torsten köpte denna by och hade förvärvat sin rikedom österut i Gårdarike."

Ättens odal och släktens arvejord – Norahällen (Uppland, U 130)

biurn · finuiþaR sun lit · haukua · hili þisa · aftiR ulaif · brupur
sin · han uarþ suikuin ʒ finaiþi · kuþ hialbi ʒn h ʒns · iR þisi biR
· þaiRa uþal uk atrfi · finuþaR sunʒ ilhiastaþum

Biorn, Finnwiðar sun, let hauggwa hælli þessa aftiR Oleif, broður sin. Han warð swikwinn a Finnæiði. Guð hialpi an(d) hans. ÆR þessi byR þaiRa oðal ok æt(a)rfi, Finnw(i)ðar suna a Ælgþiastaðum.

"Björn, Finnvids son, lät hugga hällen denna efter Oleif, broder sin. Han vart sviken på Finnheten. Gud hjälpe anden hans. (Där) som denna by (är) deras odal och ättarv, Finnvidssönerna på Älgestad."

Norahällen (Uppland, U 130). Illustration: L. M. Enoksen.

Runologisk kommentar

Norahällens inskrift saknar stungna runor, medan **a**-runan däremot förekommer ganska flitigt och betecknar ljudvärdet "a" i samtliga fall. Att **a**-runan har sitt ursprungliga ljudvärde, förstärks av dess ålderdomliga utseende – med de båda bistavarna på endast en sida av huvudstaven.

När det gäller runologiska egendomligheter märker den observante granskaren att **a**- och **n**-runorna har sin bistav på en sida av huvudstaven – det vill säga att de är formade som kortkvistrunor. En intressant detalj är att **n**-runans bistav är placerad till vänster om huvudstaven och att **a**-runans bistav sitter till höger om huvudstaven.

I runtexten finner man några slarvfel i stavningen, och i alla dessa fall rör det sig om en enstaka runa som har glömts eller utelämnats. Runmästaren som har gjort denna inskrift har dessutom varit sparsam med skiljetecken. Efter att ett skiljetecken har avslutat ett ord hinner man läsa åtskilliga ord innan nästa skiljetecken dyker upp och så fortgår det genom hela runtexten.

Vid ett tillfälle i texten, nämligen i det avslutande byanamnet, används **h**-runan för att beteckna ljudvärdet "gh". I det näst sista ordet, det vill säga **sunā**, används **a**-runan både som slutruna och som ett fristående ord.

Av de vikingatida runtecknen finner man futharkens samtliga runor i denna inskrift.

Bildmässig analys

Då man granskar Norahällens dynamiska växelspel mellan dess lugna cirkelformade ram och den dramatiska linjeföringen inom denna, inser man ganska omgående att man har ett ypperligt vikingatida konstverk framför ögonen.

Rent figurmässigt utgörs det omfångsrika inskriftsbandet av en drakormskropp. Att rundjuret benämns drakorm (och inte orm eller runorm) beror på att ett ben med gripklo utgår från dess kropp. Benet är tjockare upptill vid låret – som inleds med cirkelformad rundel och smalnar av rejält mot det spetsiga knäet, medan underbenets avsmalnande mot foten

är betydligt mindre. Foten består av en droppformad tå och två spetsiga klor som tillsammans bildar en greppande pose.

Drakormens huvud har en droppformad nacktofts baktill, ett långt mandelformat öga i profil, och en nos som vänder tvärt uppåt och avslutas i en rundel. En giftdropp hänger ned från nosen och underläppen mynnar ut i en tydligt markerad fläskläpp. Ormdrakens svans avslutas även den med en rundel.

Ett fristående rundjur är placerat ovanpå den inskriftsbärande drakormen, och flätar sig runt denna i dramatiska vändningar. Ormkroppen bildar en figur som liknar en åtta, i vilken svans och huvud strävar åt olika håll. Svansen är mer eller mindre identisk med drakormens, och även huvudet visar stora likheter med ormdrakens – förutom att det fristående rundjuret saknar nacktofts. Båda ormhuvudena biter också sig fast i inskriftsbandet.

Illusionen av djup förstärks av att de båda rundjurens inflätning i varandra är perfekt utförd. Överlappningarna passerar växelvis över och under bägge ormkropparna. Konstnären har lagt ned mycket omsorg på att få inflätningarna att stämma. Hela kompositionen är utförd med mästerlig briljans och ett högt utvecklat sinnelag för den dramatik som skapas då ytterligheter ställs mot varandra – nämligen kontrasten mellan den vilda rörelsen nedtill i bilden och det fridfulla lugnet upptill.

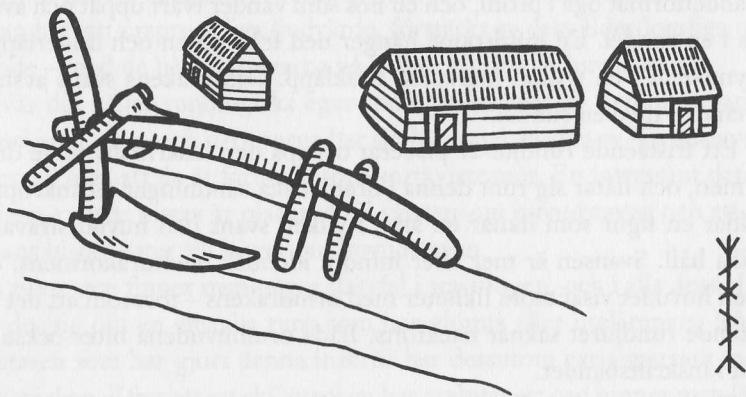
I vilket fall som helst får korset en utmärkt exponering i det lugna bildfältet. Det verkar nästan som om korsets strålgans förstärks av tomheten runt omkring den kristna symbolen. Själva korset är fastsatt i en cirkelrund kedja, som både korsarmarna och de kilformade spetsarna utgår ifrån. Korsarmarna expanderar utåt, och de yttre ändarna har alla en bågformad inåtbuktning.

Datering av runstenen

Korset och den kristna bönen samt det faktum att ordet "och" endast stavas med en vokal (dvs. att den övergått från diftong till monoftong) – är alla kännetecken på den tidsperiod som räknas till vikingatidens slutskede och tar vid i mitten eller andra hälften av 1000-talet.

Underligt nog är den flitiga användningen av **a**-runan och avsaknaden

·𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿·𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿·

”(Där) som denna by (är) deras odal och ättarv.”

Illustration: L. M. Enoksen.

av stungna runor tydliga tecken på den något äldre epoken i början av 1000-talet. Dessutom har *ǰ*-runan ett ålderdomligt utseende med bistavarna på endast en sida av huvudstaven, men alltför stor vikt kan inte läggas vid denna detalj eftersom de snarlika *a*- och *n*-runorna också har bistaven placerad på endast en sida av huvudstaven.

Om man dessutom tar med själva figurframställningen av rundjur och drakormar i bilden talar mycket för att Norahällen kan härledas till mitten av 1000-talet eller något senare.

Vad runtexten berättar

Norahällens runtext förmedlar viktig information om vikingarnas syn på äganderätten till släktgårdar och ättens marker. Eftersom vi har att göra med ett vikingatida rättsdokument, och i det här fallet ett arvsdokument, är runorna inhuggna på en oflyttbar stenhäll som befinner sig på eller i direkt anslutning till den mark som omtalas i urkunden.

Då man läser inskriptionen är det ett ord som pockar på vår uppmärksamhet, nämligen nyckelordet i denna runurkund – det vill säga ”odal”. Odal är en gammal benämning på förfädernas marker, det vill säga ”ättens (brukbara) jord och de gårdar som finns inom detta område”. Med andra ord var odal ett begränsat område där en släkt av hävd kunde bevisa att de brukat markerna i åtskilliga generationer. (Att odal är en urgammal benämning avslöjas av det faktum att den urnordiska *o*-runans namn också var ”odal”).

Odalmarken var dessutom det bästa bevis en släkt kunde uppvisa för att härleda sin ätt urgamla anor. Troligtvis hade det hela startat i liten skala, för att sedan sakta expandera om ätten visade sig ha tillräckligt goda anlag för att skapa sig ett livskraftigt släkte. Kultivering av odalmarken har givetvis tagit många generationer i anspråk för att jorden skulle skänka en god avkastning. Betesmarker åt tamboskapen och odlad jord för bonden att plöja samt de gårdar där ätten inhyste sina medlemmar har alla omfattats av begreppet odal.

Norahällens inskription berättar att en mäktig familj haft sitt släktsäte i urkundens närhet. Där har funnits så pass många gårdar på Finnvidsönernas marker att de kunde kalla det för en ”stad”, det vill säga en ”by”. Älgestad var benämningen på denna by, och detta namn är sammansatt av Älge och Stad, där det första kan härledas till djurnamnet ”älg” (i plural) och det avslutande ledet betyder ”stad”, ”by”, ”plats” eller ”fast uppehållsställe”. Med andra ord betyder Älgestad ”älgarnas by” eller ”älgarnas uppehållsplat”. Men om älgarna i detta namn skall tolkas som det ståtliga djuret eller som en symbolisk beskrivning av den ätt som haft sitt säte här kan man bara spekulera över.

Eftersom det finns en plats som idag heter Älgesta, och den ligger en bra bit ifrån Norahällen kan man tolka det faktum att inskriptionen inte befinner sig på denna mark på olika sätt. Antingen har Älgestad varit ett större område på vikingatiden än det är idag, eller så har Finnvidsönernas ätt varit i besittning av avsevärda landområden som har varit geografiskt spridda.

Förutom som arvsdokument och ägandeskapbevis, fungerar Norahällen också som förmedlare av sedvanliga minnestexter som vikingarna brukade hedra sina släktingar eller vänner med. I runtexten får vi

tillräckligt med information för att kunna följa de händelser som ledde fram till att Björn blev ättens främste arvinge.

Björn berättar att han och hans broder Oleif hade kommit i besittning av Älgstad genom ett arv efter fadern Finnvid. En tid därefter har Oleif försåtligt blivit dräpt. Det är detta som menas med att han "vart sviken" – vilket sålunda innebar att Björn blev ensam ägare till byn och dess odalmarker. Detta vill Björn stadfästa med de runor som han även förfärdigat som ett äreminne åt sin broder Oleif och fadern Finnvid.

Hur Björns och Oleifs släkt blivit så rik och mäktig vet vi ingenting om, men runtexten berättar att Oleif blivit sviken vid Finnheden – vilket antyder att han utträttat saker i denna trakt som har slutat illa för honom. Sveket har uppenbarligen haft dödlig utgång och det är inte omöjligt att Oleifs banemän var människor han kände, ty ett svek brukar förutsätta att man tidigare litat på personerna i fråga.

Kanske finns det ett samband mellan faderns namn, Finnvid och ortnamnet Finnheden. Båda namnen inleds med förleden Finn, vilket betyder "finne", "same" eller möjligtvis "skidfarare" ("skridfinne") – men ursprungligen betyder namnet samma sak som "finna", det vill säga "sökare" eller "kringströvare". Slutledet i fadersnamnet, det vill säga Vid, kan härledas till betydelsen "skog", "träd" eller "ved". Slutledet i ortnamnet, det vill säga Hed, kan däremot möjligen betyda "egenskap" och "natur" eller "glans" och "skönhet". De likartade betydelserna antyder ett släktskap, men man bör ändå vara försiktig med att dra alltför stora växlar på ett sådant antagande.

Om vi återgår till sönerns namn så har Björn samma betydelse som djurnamnet, medan Oleifs namn har en annan karaktär. Leif betyder "efterlämnad egendom" eller "arv" – vilket gör att Oleif kan uttydas som "han som inte fick ta del av det efterlämnade arvet", eftersom det "O" som inleder namnet är en negation. Oleif kan därmed tyckas vara ett otrevligt namn att få, men hur som helst var det Björn och inte Oleif som blev i besittning av fadersarvet. Som en god kristen ber dock Björn Gud ha förbarmande över Oleifs olyckliga själ och hjälpa hans ande i det dödsrike han hamnat i.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

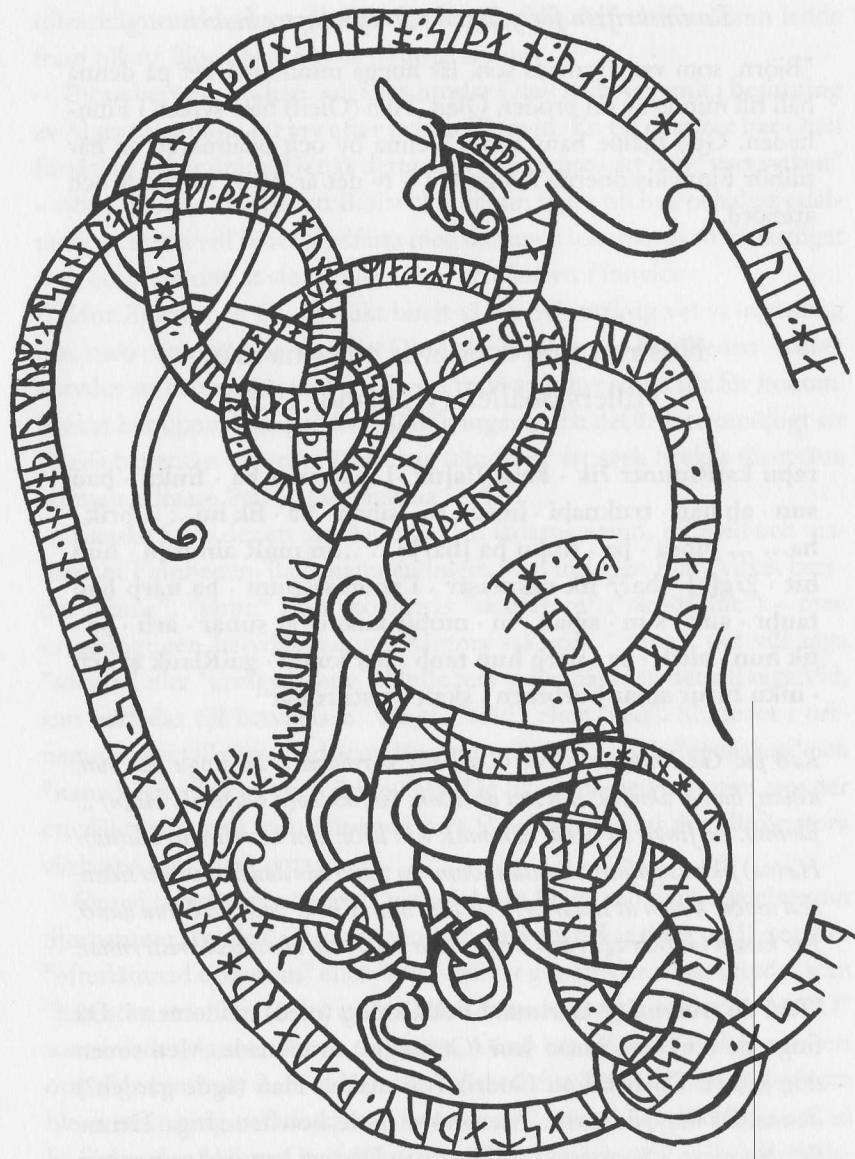
"Björn, som var Finnvids son, lät hugga minnesmärket på denna håll till minne av sin broder, Oleif. Han (Oleif) blev sviken i Finnheden. Gud hjälpe hans ande. Denna by och odalmarkerna här tillhör Finnvidssönerna i Älgstad – ty det är deras arvegods och ättejord."

Hustrun som överlevde alla sina män – Hillersjöhällen (Uppland, U 29)

rapu kaiRmuntr þik · kaiR[l]a[uk ·] maytumi þa · finku · þau
sun · aþ han · truknaþi · in sun to · siþan · þa · fik hu... ..þrik ·
ha... .. þinsa · þa · finku þa [bar]n... ..in maR ain lifþi · hun
hit · ??g[a] · ha?? fik raknfastr · i snutastaþum · þa uarþ han
tauþr · auk · sun · siþan · in · moþir kuam · at sunar · arfi · þa ·
fik hun · airik · þa · uarþ hun tauþ · þar kuam · gaiRlauk at arfi
· inku tutur sinar þurbiurn · skalt · risti runar

*Rað þu! GæiRmundr (f)ikk GæiRlaug maydomi i. Þa fingur þau sun,
að(an) han druknaði. Æn sun do siðan. Þa fikk ho(n Gu)ðrik. Ha(n) ...
þennsa. Þa fingur þa barn. Æn maR ain lifði; þon het (In)ga. Ha(na)/
Hæ(na) fikk Ragnfastr i Snutastaðum. Þa warð þan dauðr auk sun siðan.
Æn moðir kwam at sunar arfi. Þa fikk þun Æirik. Það warð þun dauð.
Þar kwam GæiRlaug at arfi Ingu, dottir sinar. Þurbiorn skald risti runar.*

"Råd du (runorna)! Germund fick Gerlög (med) mödomen i. Då fingo de (en) son, innan han (Germund) drunknade. Men sonen dog sedan. Då fick hon Gudrik (till make). Han (ägde gården?) denna. Då fingo de barn... Men mö en levde, hon hette Inga. Henne fick Ragnfast i Snottastad (till hustru). Då vart han död och sonen sedan. Men modern kom åt sonens arv. Då fick hon Erik (till make). Då vart hon död. Då kom Gerlög åt arvet (från) Inga, dottern sin. Torbjörn skald ristade runorna."

Hillersjöhällen (Uppland, U 29). Illustration: L. M. Enoksen.

Hillersjöhällen uppvisar en synnerligen lång runtext, ty den innehåller i sitt nuvarande tillstånd cirka 300 runor – och har ursprungligen varit ännu omfattningsrikare. Men trots att en hel del runor saknas går det ändå att få ett någorlunda gott sammanhang i det händelseförlopp som runurkunden har avsett att förmedla.

Stungna runor förekommer på denna urkund, men dock inte alls i samma omfattning som man kunde förvänta sig av en så omfattande textmassa. Vid ett tillfälle finner man en stungen **u**-runa, det vill säga en **y**-runa, och dessutom finns det två **g**-runor, det vill säga stungna **k**-runor, på denna runhäll.

Den ålderdomliga **ǰ**-runan har både ändrat ljudvärde och utseende på denna runurkund. Denna runa syns två gånger, och i båda fallen har den ljudvärdet "o" – vilket innebär att den har förvandlats till en **o**-runa. Att den är en **o**-runa visar också dess utseende, ty de båda bistavarna skär genom huvudstaven och finns på båda sidor om huvudstaven (och inte endast på den ena sidan som är det vanligaste utseendet för **ǰ**-runan).

Eftersom inskriften består av åtskilliga inskriftsband är det ibland svårt att finna den rätta läsordningen på Hillersjöhällen. Texten börjar för övrigt i drakormens öga med uppmaningen "tyd du (runorna)" och följer sedan rundjurets hals och kropp. De borttärda runorna och avsaknaden av skiljetecken på en hel del ställen gör det också svårt att tyda texten. Annars är denna runrika inskription förvånansvärt fri från stavfel eller slarvfel.

Ibland har runristaren slagit samman två intilliggande ord, om de slutar och börjar på samma runa, till exempel **raþu** det vill säga *rað þu* ("råd du") och **maytumi** det vill säga *maydomi i* ("mödomen i"). Samtliga av futharkens sexton runor förekommer i denna långa text, och dessutom två stungna runor. Det innebär att arton runor finns representerade på Hillersjöhällen. Av alla de runtecken som fanns att tillgå vid vikingatidens slutskede saknas endast **e**-runan, det vill säga den stungna **i**-runan.

Bildmässig analys

Runmästarens ambition att få med hela den långa text som den kvinnliga beställaren har velat förmedla, har medfört att kompositionen till viss del har blivit lidande. Inskriftsbanden vrider sig i våldsamma konvulsioner över hällen, vilket gör att inskriptionen ger ett ganska kaosartat intryck. Mitt i virrvarret kan man dock skönja två drakormskroppar, men det är bara en av dem har sitt huvud bevarat i det nuvarande tillståndet.

Rundjurens kroppar är framställda på samma sätt som vanligt, det vill säga hals, ben, fot och svans saknas inte, vilket innebär att rundjuren innehåller alla de beståndsdelar som gör att de kan benämnas drakormar. Eftersom drakormarna är avbildade i profil, syns endast ett ben på deras kroppar. Benet utgår från en spiralformad rundel som även är en kroppsled. Benet är bredast vid låret, för att sedan smalna av kraftigt nedtill vid underben och fot. Foten består av två spetsiga klor och en droppformad tå. Fötterna används som vanligt till att gripa med.

Det största (och fullständiga) drakdjuret sträcker ståttigt på sin långa hals, på vilket ett ormhuvud i profil är avbildat. Huvudet har en praktfull nacktofs baktill och denna gör en dynamisk båge som avslutas med en kraftig rundel. Ett stort mandelformat öga (där runor har ristats in) är avbildat i profil. Nosen är spetsig och böjd uppåt. Underläppen är böjd nedåt och avslutas med en fläskläppsroundel. Två långa giftdroppar utgår från nosen och avslutas i spiralformade rundlar.

Drakormarnas underkroppar är böjda åt olika håll. Det översta rundjuret har underkroppen och svansen böjd uppåt och den understa drakormens underkropp är därmed böjd nedåt. Båda kropparna formar en spegelvänd halvcirkel som kontrasterar mot varandra.

Förutom de båda inskriftsband som utgår från drakormskropparna är några extra ormslingor också inskriftsbärande. Men trots all den villervalla som de otaliga inskriftsbanden och de extra inskriftslösa slingorna skapar har runmästaren lyckats med konststycket att konsekvent över och underlappa inskriptionens samtliga flättnöster.

Det går inte att bortse från det faktum att inskriptionen ger ett oroligt och föga harmoniskt intryck, men runkonstnären har varit tvungen att sätta textmassan främst för att tillfredsställa sin uppdragsgivare. I nordbornas runurkunder har runornas budskap alltid varit viktigast, och

den eventuella utsmyckningen får man se som en bonus. Trots detta bör Hillersjöhällen räknas som ett framstående vikingatida konstverk.

Datering av runstenen

Det finns flera skäl att datera Hillersjöhällen till 1000-talets andra hälft – bland annat det faktum att **y**-runan, det vill säga den stungna **u**-runan, har börjat användas. Den unga **y**-runan är nämligen ett ganska tydligt tecken på att en runinskrift härrör från vikingatidens senare och avslutande del.

Även **o**-runan talar för denna tidsperiod, eftersom denna runa används allt oftare från och med 1000-talets mitt.

Man bör dock inte ge denna runurkund en alltför sen datering. Trots att **o**-runan har börjat användas har den ännu inte ersatt **u**-runan som den vanligaste runan för att återge ljudvärdet "o" i denna inskrift.

Att de stungna runorna förekommer mycket sparsamt på denna omfångsrika inskription antyder också att den inte är så ung som man först kan tro. Avsaknaden av en kristen bön eller kristna korstecken talar också för att ristningen inte skall härledas till 1000-talets slut.

Själva utsmyckningen på hällen, det vill säga de ståtliga drakormarna och de flätade ormslingorna, tyder dock på att Hillersjöhällens inskrift hör hemma i 1000-talets andra hälft eftersom den konstnärliga utformningen visar drag som kan härledas till denna, för vikingatiden, sena tidsperiod.

Med andra ord talar mycket för att denna runurkund kan dateras till första delen av 1000-talets andra hälft.

Vad runtexten berättar

Hillersjöhällens inskrift ger en intressant inblick i en framstående vikingakvinnas levnadsöde och hjälper även till att förklara de faktorer som gjorde henne till en synnerligen välbärgad maka och moder. Eftersom denna runurkund är ett arvsdokument, är den på sedvanligt vis inhuggen i en liggande stenhäll vid den gård som troligtvis var arvtagerskans huvudsäte. Den långa texten ger oss dessutom utmärkt kunskap om nordbornas syn på kvinnors omgiften och deras arvsrätt.

Uppmaningen – ”tyd/läs du!” – som inleder runtexten och är återgiven i drakormens öga, är vad denna runurkunds huvudperson säger till oss alla som vill ta del av hennes livsöde. Gerlög berättar att hon i tidig ålder, medan hennes mödom fortfarande var intakt, äktade en man vid namn Germund. Tillsammans fick de en son. Men därefter drunknade hennes make Germund och Gerlög blev änka. Tragiskt nog dog även Gerlögs son, vilket gjorde henne barnlös.

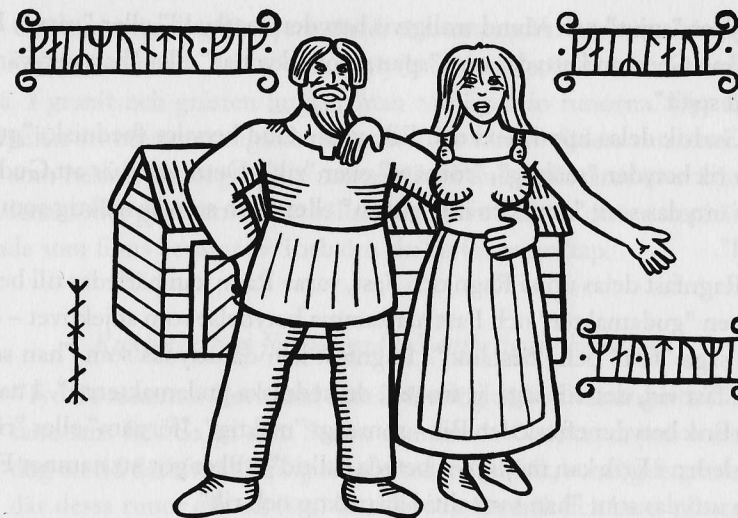
Sedan berättar Gerlög att hon har tagit sig en ny make vid namn Gudrik, som uppenbarligen ägde den gård och de marker som låg i anslutning till runhällen. Deras äktenskap var gott och de avlade många barn tillsammans, men endast ett av dem levde till vuxen ålder, dottern Inga.

Nu tar berättelsen en ny vändning och spinner vidare på dottern Ingas levnadsöde. Inga gifte sig nämligen med en rik man vid namn Ragnfast, som ägde en gård eller by som hette Snottastad. Tillsammans fick Inga och Ragnfast en son. Men Ragnfast dog och Inga blev änka. Därefter dog även sonen och Inga blev barnlös, men hon ärvde all den egendom som hennes son hade ärvt efter sin fader.

Inga gifte sig därefter med en ny man som hette Erik, men en tid efter giftermålet ändades Ingas liv. Nu kommer Ingas moder, Gerlög, åter in i bilden. Gerlög ärvde nämligen sin dotter Ingas ägodelar och all hennes fasta egendom, som till exempel Snottastad och markerna däromkring. Med andra ord blev Gerlög en ofantligt förmögen kvinna på grund av olyckliga omständigheter. Ty alla hennes barn har dött, och hon har dessutom överlevt båda sina makar.

För att bevisa hur hon kommit i besittning av alla sina gårdar och den stora förmögenhet som de olika arven har givit henne har hon anlitat en skald vid namn Torbjörn för att författa en text som på ett kort och koncist sätt berättar om hennes levnadsöde, och som dessutom skulle fungera som ett rättsdokument och arvsurkund.

Denna runurkund avslöjar att de vikingatida nordborna inte såg några hinder för omgiften och att kvinnor hade lika stor arvsrätt som män. Vikingarnas jämlikhetssyn gällde alltså inte enbart vapenbröder emellan (se s. 149f.). Även kvinnan var jämställd mannen. Gerlög och hennes dotter tycks, förutom de uppenbart praktiska och sociala fördelarna, dessutom ha haft en hälsosam aptit på män eftersom de alltid har äktat en ny

”Germund fick Gerlög (med) mödomen i.” Illustration: L. M. Enoksen.

man när den gamle föll ifrån. Vikingatiden har varit en livsbejakande tidsperiod och det flitiga avlandet som blev frukten av detta möjliggjorde att ett gott utbud av manskap fanns att tillgå till vikingafärderna i när och fjärran.

När man granskar namnens betydelse visar det sig att de flesta mansnamn har mäktigt ursprung och att även kvinnonamnen har kraftfulla betydelser. Gerlög består till exempel av två led – Ger och lög, varav det första betyder ”spjut” och det andra kan möjligtvis uttydas till betydelsen ”att ingå äktenskap”. Att Gerlög betyder ”hon som ingår äktenskap med (det manliga) spjutet”, är en ganska passande beskrivning för denna giftasvane kvinna som uppenbarligen hade god aptit på män.

Dottern Ingas namn är en förkortning av alla namn som inleds på Ing-, till exempel Ingeborg, Ingefrid eller Ingrid. Förleden Ing är för övrigt ett ålderdomligt gudanamn och räknas som stamnamn till en mäktig konungaätt, men kan också användas i betydelsen ”stav” eller ”lans”. Med andra ord kan kvinnonamnet Inga uttydas som ”hon som härstammar från gudarna”.

Av mansnamnen Germund, Gudrik och Ragnfast är samtliga tvådelade i sin uppbyggnad. Germund delas upp i Ger och Mund, där Ger som sagt

betyder "spjut" och Mund troligtvis betyder "beskydd" eller "värn". I så fall kan Germund uttydas som "spjutet som skyddar" eller "han som värjer med spjut".

Gudrik delas upp i Gud och Rik, varav Gud betyder (hednisk) "gud" och rik betyder "mäktig", "förnäm" eller "rik". Detta innebär att Gudrik kan uttydas som "den förnämne guden" eller "han som är mäktig som en gud".

Ragnfast delas upp i Ragn och Fast, varav Ragn kan härledas till betydelsen "gudamakter" och Fast har samma betydelse som adjektivet – det vill säga "fast" och "bestämd". Ragnfast kan då uttydas som "han som står fast vid, det vill säga är trogen, de hedniska gudamakterna". I namnet Erik betyder efterleden Rik – som sagt "mäktig", "förnäm" eller "rik". Förleden i Erik kan möjligtvis betyda "alltid", vilket gör att namnet Erik kan uttydas som "han som alltid är mäktig och rik".

Det är påfallande att samtliga mansnamn kan antyda rikedom och makt, vilket även förstärks av all den egendom som de faktiskt har innehaft och som Gerlög och Inga i allra högsta grad tagit del av.

Slutligen har vi skalden Torbjörns namn, vilket också är ett tvådelat namn bestående av gudanamnet "Tor" och djurnamnet "Björn". Torbjörn är med andra ord ett mycket kraftfullt namn och kan uttydas som "Tors björn" eller närmare bestämt "han som besitter Tors styrka och björnens kraft".

Vi skall dock inte dröja kvar vid Torbjörns namn, utan det faktum att han kallar sig "skald". En vikingatida skald var "en person som förstod sig på ord och kunde framställa ordföljder med ett vackert flöde". Man kan säga att en skald var både poet och författare. Det poetiska berörde huvudsakligen det muntliga ordsmidet, medan författaregenskaperna tog sig uttryck i förmågan att överföra tankar och berättelser till runtexter. (Angående den vikingatida skaldediktningen och poesin, se även s. 116f. och s. 157f.).

Torbjörn skald valde dessutom att placera sin mästarsignering utanför själva inskriftsbanden för att inte beblanda den egna namnteckningen med Gerlögs livshistoria och hennes rättsdokument, men kanske också för att låta sitt namn framträda tydligare i motsats till inskriftsbandens stundtals mycket vanskliga läsordning.

Om man granskar Torbjörn skalds mästarsignatur närmare står det att han ristade runorna, vilket tycks antyda att han varit van att rista runor i trä. I granit och gråsten hugger man nämligen in runorna. Det tål att påpekas att trä var vanligaste materialet för våra förfäders runtexter. Trä är som bekant ett förgängligt material som endast bevaras över århundradena under gynnsamma förhållanden, och därför är denna stenhäll det enda som finns bevarat av Torbjörn skalds författarskap.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Tyd du runorna! Germund äktade Gerlög då hon var ungmö. Tillsammans fick de en son. Sedan drucknade Germund, och sonen dog en tid därefter. Gerlög äktade sedan Gudrik, som ägde gården där dessa runor går att läsa. Gerlög och Gudrik fick barn tillsammans. Endast ett flickebarn överlevde och Inga var hennes namn. Som vuxen gifte sig Inga med Ragnfast från Snottastad. Inga och Ragnfast fick en son tillsammans, men maken dog och sonen därefter. Då kom modern (Inga) åt sonens arv. Sedermera gifte sig Inga med Erik, men därefter dog hon. Ingas moder Gerlög ärvde då sin dotters arv. Torbjörn skald ristade runorna på denna häll."

Slutkommentar angående runurkunder som berättar om hederligt förvärvat rikedom

Vikingatidens nordbor förstod sig på att värdera saker och ting – och framför allt påtagliga ting som fast egendom och dyrbara ädla metaller. I de runurkunder som har behandlats i detta kapitel finner vi gott om konkreta exempel på hur vikingarna förvaltade och omsatte sina rikedomar. Skepp, gårdar och odlingsbara marker var alla konkreta ting som nordborna kunde investera i eller köpa om tycke uppstod och medel fanns att köpslå med.

När vi granskar den information som våra runinskrifter ger oss om affärsmässig verksamhet under vikingatiden, får vi inblick i ett samhälle där affärlivet tycks vara styrt av bestämda regler.

Om vi sammanfattar huvuddragen i den information som förmedlats i ovannämnda runurkunder kan vi dra följande slutsatser:

- Vikingatidens nordbor införskaffade sig förmögenheter utomlands genom sedvanliga vikingaaktiviteter.
- Ett vikingatida bolag kunde bestå av ett antal personer som köpte eller hyrde andelar i ett skepp och därefter drog gemensam nytta av den inkomst som skeppet gav dem.
- Marker och byar var till salu i Skandinavien under vikingatiden och kunde köpas av dem som hade ekonomiska medel.
- Odalmarken, det vill säga förfädernas arvejord, stannade i ättens ägo genom arv från föräldrar till barn.
- En ”stad” eller ”by” var uttryck som existerade redan på vikingatiden – och dessa fasta boplatser kunde köpas, säljas eller skänkas bort inom eller utom släkten.
- Kvinnor hade lika stor arvsrätt som män, och kunde vara ensamma ägare till stora landområden.
- En kvinna hade rätt till omgifte så ofta som det behagade henne.
- Barnadödligheten tycks ha varit stor under vikingatiden, men födelse-talen var ändå tillräckligt höga för att det nordiska släktet skulle växa sig starkt.
- Vikingatida arvsdokument eller ägandebevis är oftast utförda på fast belägna stenhällar i direkt anslutning till den plats som omtalas i runurkunden.
- Nordbornas namn var ganska ofta knutna till den inhemska religionen och dess hedniska gudar.
- Mäktiga män eller kvinnor hade ofta namn som förstärkte deras position i det vikingatida samhället.
- De runurkunder som kan knytas till förmögna vikingar är oftast tillverkade av framstående konstnärer som har prytt inskriptionen med utsökt ornamentik eller bildkonst.
- En skald, det vill säga en vikingatida ordsmed, kunde anlitas för att framställa texten till ett arvsdokument.

Runurkunder som berättar om jämlika vapenbröder

Bakgrund – vikingarnas rättvisepatos

När vikingarna färdades utomlands eller när utländska gäster besökte deras hemland i Skandinavien, var det en specifik sedvänja som människor från andra länder ansåg vara högst besynnerlig.

Det visade sig nämligen att de utländska regeringarnas officiella representanter hade mycket svårt att få komma till tals med den vikingahövding som ansvarade för härjningarna i deras land. Svårigheterna att finna nordbornas ledare, berodde på att de utländska sändebuden allt som oftast fick till svar att vikingarna inte ansåg att någon i de egna leden stod över dem i rang – de var alla jämlika män!

Givetvis hade nordborna både drottningar och konungar som styrde och ställde i hemlandet, men inför lagen ansågs undersåte och härskare vara lika värda – vilket uppfattades som mycket märkligt i utlänningars ögon.

Myt eller sanning?

Någorlunda samtida normandiska historiekrönikörer har beskrivit situationer där vikingen med föraktfull trotsighet hanterade en situation då underdånighet avkrävdes honom, men dessa berättelser har i senare tid inte ansetts vara sanningsenliga.

Mest känd är historien om hur den frankiske konungen kräver att vikingahövdingen Rollo (Rolf enligt nordiskt stavsätt och uttal) skall kyssa konungens fötter då Rollo står inför den mäktige härskaren och skall ta emot det landområde (Normandie) som förlänats honom. Rollo gör det som krävs av honom, men han kan inte förmå sig att visa underdånighet

inför konungen genom att kråla på golvet inför denne. Följaktligen tar han ett resolut tag om den frankiske härskarens fot och lyfter upp den till sitt huvud, vilket resulterar i att konungen får sig en omskakande behandling när han får vikingahövdingens kyss på foten.

Rollos besök hos den frankiske konungen utspelas i början av 900-talet, och om berättelsen skall tolkas som en skröna eller som en korrekt återgivning av en faktisk händelse tvistar de lärde om. Men om man studerar runstenarna märker man omgående att vikingarna hade en livssyn där jämlikhet var en självklarhet.

I nedanstående runurkunder ges exempel på denna stolta livssyn som innebar att vapenföra kämpar uppfattade sig som hövdingars och konungars jämlikar. Dessutom får vi bevis på att en vikingatida konung inte ansåg sig vara förmer än sin undersåte och därmed kunde hylla en trogen vapenbroder med ett runmonument.

De som gick hövdingen närmast, reste stenen –
Hällestadsstenen 1 (Skåne, DR 295)

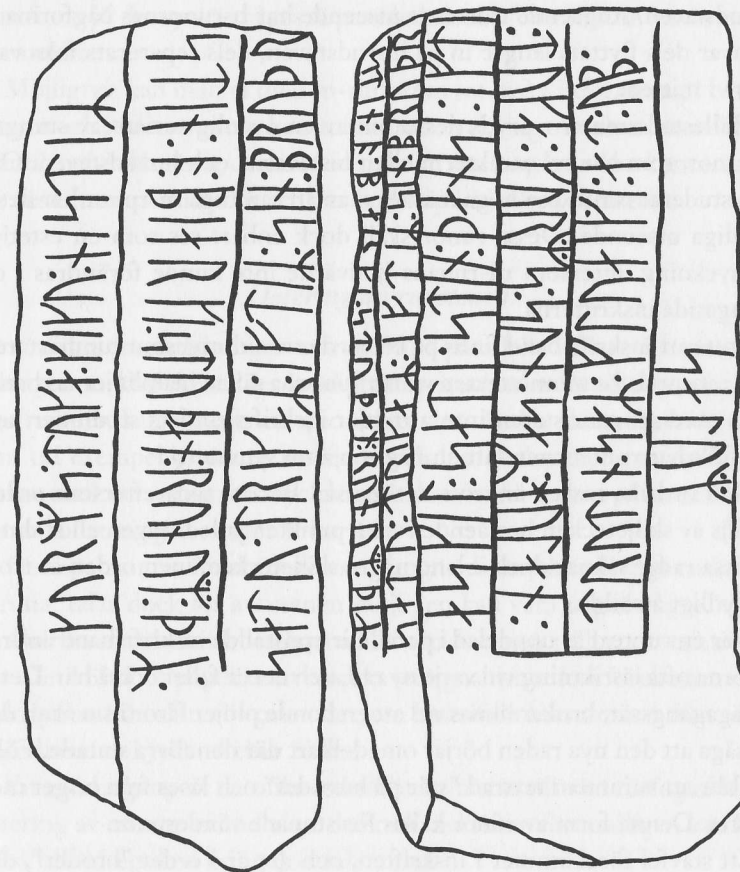
(sida A) · askil · sati · stin · þansi · ifti[R] · tuka · kurms · sun · saR · hulan · trutin · saR · flu · aigi · at · ub · salum

(sida B) satu · trikaR · iftiR · sin · bruþr · stin · ǰ · biarki · stuþan · runum · þiR ·

(sida C) kurms · tuka · kiku · nisti[R]

Æskil satti sten þansi æftiR Toka, Gorms sun, sæR hullan drottin. SaR flo æigi at Upsalum. Sattu drængaR æftiR sin broð(u)r, sten a biarki, stöðan runum. ÞeR Gorms Toka gingu næstiR.

”Eskil satte sten denna efter Toke, Gorms son – sin hulde drott. Han flydde icke vid Uppsala. Satte drängar efter sin (vapen)broder, sten på berget – stadfast med runor. De Gorms Toke gingo närmast.”

Hällestadsstenen 1 (DR 295). Illustration: L. M. Enoksen.

Runologisk kommentar

Inskriften innehåller en enda stungen runa – och denna är en **g**-runa, det vill säga en stungen **k**-runa. En gång förekommer **ǧ**-runan och den har det ålderdomliga utseendet med de båda bistavarna på endast en sida om huvudstaven. Angående runornas utseende har **b**-runornas bågformade bistavar dels flyttats längre in på huvudstaven, dels separerats från varandra i mitten.

Hällestadsstenen 1 pryds dessutom av en ovanlig variant av stungna **m**-runor, som har två punkter mellan bistavarna och huvudstaven. Om man studerar runtexten noga märker man att samtliga **m**-runor har detta ovanliga utseende. Dessa runor skall dock enbart ses som en estetisk utsmyckning, eftersom **m**-runans ljudvärde inte kunde förändras i de vikingatida inskrifterna.

Trots att inskriftsband finns på två av de tre sidorna som runmästaren tagit i anspråk för minnestexten vidrör runorna sällan hjälplinjernas band. I och med att runristaren inte utnyttjar inskriftsbandets stöddlinjer helt och fullt har runtecknen fått en något ojämn symmetri.

Den ordrika texten är trots det ganska lätt att tyda eftersom orden åtskiljs av skiljetecken bestående av två punkter. Inledningen eller slutet på vissa rader saknar dock ibland några skiljetecken, men orden är trots det tydligt åtskilda.

När en runtext är uppdelad i parallellt uppställda inskriftsband ändrar runorna ofta lästriktning vid varje ny rad, och det är fallet också här. Detta tillvägagångssätt brukar liknas vid att en bonde plöjer fåror i sin åker, det vill säga att den nya raden börjar omedelbart där den förra slutade. Följden blir att varannan textrad ”står på huvudet” och läses från höger mot vänster. Denna form av runor kallas för stupade vänderunor.

Ett stavfel förekommer i inskriften, och det är i ordet ”broder”, där runristaren har glömt att sätta dit den sista vokalrunan.

För övrigt förekommer samtliga av futharkens sexton runor, samt en stungen **k**-runa, vilket innebär att sjutton olika runtecken finns representerade på denna runurkund.

Bildmässig analys

Hällestadsstenen 1 är något så ovanligt som en fyrkantig runsten som pryds med runor på tre av sidorna. Stenen saknar ornamentik och är helt befriad från bildmässiga dekorationer. Den enda estetiska utsmyckning som finns på dess yta är några få parallella inskriftsband som bitvis ramar in runtexten.

Möjligtvis kan man ta med **m**-runornas estetiska utformning i beräkningen och se dem som en konstnärlig utsmyckning. Avsaknaden av ornamentik och bildmässig dekoration innebär dock att man kan koncentrera sig desto mer på runorna och det budskap inskriften förmedlar.

Datering av runstenen

Den strikta framställningen av runorna i parallella rader på stenens tre sidor ger onekligen ett ålderdomligt intryck och talar för att denna fyrkantiga runsten kan dateras till 900-talets slut. Andra ålderstigna detaljer, som till exempel **ǧ**-runans utseende och ljudvärde, eller avsaknaden av ornamentik och annan utsmyckning, är ytterligare tecken på att det ovan nämnda dateringsförslaget är korrekt.

Den sparsamma förekomsten av stungna runor, det vill säga endast en **g**-runa, talar dock för att stenen möjligen kan vara något yngre, vilket innebär att man kan tidsbestämma Hällestadsstenen 1 till 1000-talets början. Det bör dock påpekas att enstaka stungna runor kan förekomma i en inskription från slutet av 900-talet, om inskriften härstammar från södra Skandinavien i Jylland eller Skåne.

En genomgång av de olika ledtrådar som står till vårt förfogande för datering av en runurkund visar dock att inskriften förmodligen kan härledas till tidsepoken kring 900-talets slut.

Vad runtexten berättar

Hällestadsstenen 1 är en runurkund som ger många ledtrådar till dem som vill få en bättre förståelse för de vikingatida vapenbrödernas syn på jämlikhet och en inblick i hur en hövding kunde uppfattas av sina under-såtar.

Av namnen som förekommer i runtexten, är det "Gorms son" som tilldrar den största uppmärksamheten. Gorm var en dansk konung som uppbar sitt ämbete vid 900-talets mitt och anses ha dött 958 eller 959. Att Toke Gormsson var av förnäm ätt märks av benämningen "drott", vilket är en gammal benämning på en hövding eller härskare och som slutades användas under medeltiden, men som finns delvis bevarat i ordet drottning, vilket betyder "drottens hustru".

Toke var alltså en konungason, och därför kan det vara intressant att studera hur undersåtarna förhöll sig till sin herre. Runurkunden gör gällande att Eskil har låtit resa stenen tillsammans med några "drängar", vilket var den vikingatida benämningen på "vapenföra kämpar som tillhörde en hövdingens krigarskara eller var i någon annans tjänst". I vidare bemärkelse kunde benämningen dräng även beteckna "en man som var som man skulle vara enligt denna tidsperiods synsätt och ideal, det vill säga ordfast, tålig, lojal och ädelmodig" (jämför gärna med "drängeligt" s. 114f.).

Eskil och drängarna kallar Toke Gormsson för sin "broder", vilket inte skall tolkas som att han var deras köttliga broder. Istället uppfattade drängarna honom som sin "vapenbroder". I vidare betydelse innebär det att vapenbröderna uppenbarligen fann stor ära i att vara Tokes jämlingar, det vill säga "broder", och det antyder den ickeauktoritära stämning som härskade inom den vikingatida krigarhierarkin.

Tydligt har det inte ansetts opassande för vikingar att kalla en konungason för broder; annars skulle de aldrig ha dristat sig till att göra ett dylikt påstående på en officiell minnesurkund.

Angående runinskrifternas officiella status som högtidliga urkunder, poängteras det på Hällestadsstenen 1 att minnestexten blivit "stadfast med runor" – vilket innebär att runstensresarna har velat betona det formella innehåll som texten förmedlar åt eftervärlden samt att framhäva att de avser att förmedla sanningen.

Vapenbrödernas gemensamma band förstärktes ytterligare av den avslutande kommentaren, som berättar att "de Gorms Toke gick närmast". Denna ordagranna beskrivning av krigarnas faktiska aktiviteter innebär att drängarna gick sida vid sida med sin herre under vapenkamp, och att han gick bredvid dem. Med andra ord var de alla lika.

"Han flydde icke vid Uppsala. De Gorms Toke gingo närmast."

Illustration: L. M. Enoksen.

Anmärkningen att de gick Toke Gormsson närmast är som sagt en exakt beskrivning av hur vapenbröderna uppförde sig i strid. Dessa kämpar var hövdingens främsta krigare och bildade därmed en skyddande mur kring sin herre då de befann sig i härnad. Med andra ord har Eskil och de andra drängarna tillhört Toke Gormssons livgarde.

Den strid där Toke Gormsson stupade sägs uttryckligen ha inträffat vid (gamla) Uppsala och visar att dansk/skånska vikingahövdingar stundtals kämpade om herraväldet i svearnas rike. En del krigare tycks dock ha tagit till harvärjan vid detta slag, men Gorms son tycks inte tillhöra dessa arma stackare eftersom Toke fick det hedervärda omnämmandet "han flydde icke vid Uppsala".

Givetvis passade de vapenbröder som bokstavligen stod honom närmast i denna ödesdigra kamp på att spegla sig i glansen av hövdingens ärofyllda hedersomnämmande. De var ju som sagt sin herres like i strid och i härnad.

På Hällestadsstenen 1 står det dessutom att denna minnesstod ursprungligen var rest på toppen av en gravhög. Om Toke Gormsson blivit gravsatt i denna hög har hans vapenbröder bärgat hans lik i striden vid Uppsala och därefter transporterat honom till Skåne, där de har förlänat honom den sista vilan.

I inskriften används nämligen "berg" som liknelse för en gravhög, vilket tycks antyda att den har haft en betydande storlek. Den hedniska sedvänjan att hedra minnet av mäktiga personer med en ståtlig gravhög var en synnerligen ålderdomlig tradition. Byggandet av gravhögar åt de döda hade nämligen vid vikingatidens slut mångtusenåriga anor.

Den döde begravdes i en gravhög tillsammans med sina viktigaste ägo-delar, till exempel med sina vapen – om personen i fråga hade varit en krigare. Om liket brändes på bål till aska eller jordades hel – båda varianterna förekom under vikingatiden – berodde på tycke och smak eller helt enkelt på årstiden. Sedvänjan att hedra de döda med gravhögar förbjöds sedermera då de kristna religionsutövarna fick en traditionskväsande maktställning i Skandinavien.

Gravsättet som föredrogs var hedniskt och samtliga namn på denna runsten har ett tydligt hedniskt ursprung. När det gäller personnamnens uppbyggnad visar det sig dessutom att alla tre på ett eller annat sätt är förkortade.

Eskil består av två led, varav Es är det samma som As – fast med om-ljud. Kil är en förkortning av kettil, det vill säga "kittel" eller "hjälm" och i vidare betydelse "skydd" eller "beskydd". Eskil betyder alltså "den heliga kitteln" eller "asagudens skyddande hjälm". Toke är en förkortning av Torkel, det vill säga Tor och Kettil och kan uttydas som "Tors kittel" eller "Tors beskydd". Det är slående hur snarlika Eskils och Tokes namn är i uppbyggnad och betydelse.

Gorm anses vara en förkortning av Gudorm, det vill säga "(hednisk) gud" och "(hugg)orm". Med andra ord kan namnet Gorm uttydas som "han som härstammar från ormarnas gud" eller "gudaättlingen som har en huggorms kynne".

Ortnamnet Uppsala, eller mer korrekt Uppsalarna, består av två led; Upp och sal. Dess första led, det vill säga "Upp", beskriver att orten är belägen i en övre geografisk region (jämfört med en annan) eller att

platsen räknas som ett säte för en mäktig hövding. "Sal" eller "Salar" var en vikingatida benämning på boningshus som rymde stora hallar eller helt enkelt ett annat ord för hus. Uppsala kan alltså uttydas som "den övre belägna orten där det finnes gott om stora rymliga hus". Med andra ord har Uppsala varit en stad av betydande storlek.

Förutom "drott", vars betydelse har förklarats ovan, är kanske "hulde" det ord som ter sig något ålderstiget och svårtytt. Men uttrycket huld eller hulde finns fortfarande bevarat som slutled i ordet omhuldad – det vill säga "omtyckt". Att Toke var en omtyckt hövding visas bland annat av den omtanke som Eskil och de andra drängarna visade sin döde herre. Omsorgen är gripande och avslöjar att vapenbrödernas starka lojalitet inte upphörde vid hövdingens död.

Ingen större möda har som sagt lagts ned på att försköna denna runurkunds estetiska eller bildmässiga utsmyckning, men desto mer möda har ägnats själva textens utformning. Orden är nämligen författade på vers. På Hällestadsstenen 1 finner vi nämligen lämningar av vikingarnas poesi, vilken främst var uppbyggd av stavrim – det vill säga allitteration. Man rimmade nämligen på begynnelsebokstaven i ord eller stavelser, och var noga med att rimmen var utförda enligt speciella regler. En konsonant måste rimma på samma konsonant medan vokaler kunde rimma på vilken vokal som helst (se även s. 116).

Förutom de rent formella kraven, var det givetvis ännu viktigare att minneskvädet var lätt att uttala då det förkunnades med munvig tunga. En tydlig, men karsk, melodi måste kunna skönjas om versen skulle anses som ett fullgott ordsmede enligt vikingarnas ideal.

Nedan följer den del av minnestexten som är utförd på vikingavers. De stavrimmande partierna är markerade med fetstil:

SaR flo æigi

at Upsalum.

Sattu drængaR

æftiR sin broður

sten a biargi

stoðan runum.

PeR Gorms Toka

gingu næstiR.

Förhoppningsvis kan ovanstående exempel sprida ljus över nordbornas eventuella bildningsgrad och ytterligare hjälpa till med att skapa en mer komplex bild av vikingarnas kulturella identitet.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

”Eskil satte denna sten till minne av sin omtyckte herre, Toke Gormsson. Han (Toke) tog ej till flykten i striden vid Uppsala. Kämparna reste stenen på högen i åminnelse av sin vapenbroder – vilket dessa runor bekräfta. De (kämparna) stred bredvid sin herre och han bredvid dem.”

Konungens hyllningstext åt den harmynte kämpen – Haddebystenen 3 (Sønderjylland, DR 3)

(Sida A) · *suin · kunukR · sati · stin · uftiR · skarþa sin · himþiga*
· *ias · uas · farin · uestr · ian · nu ·*

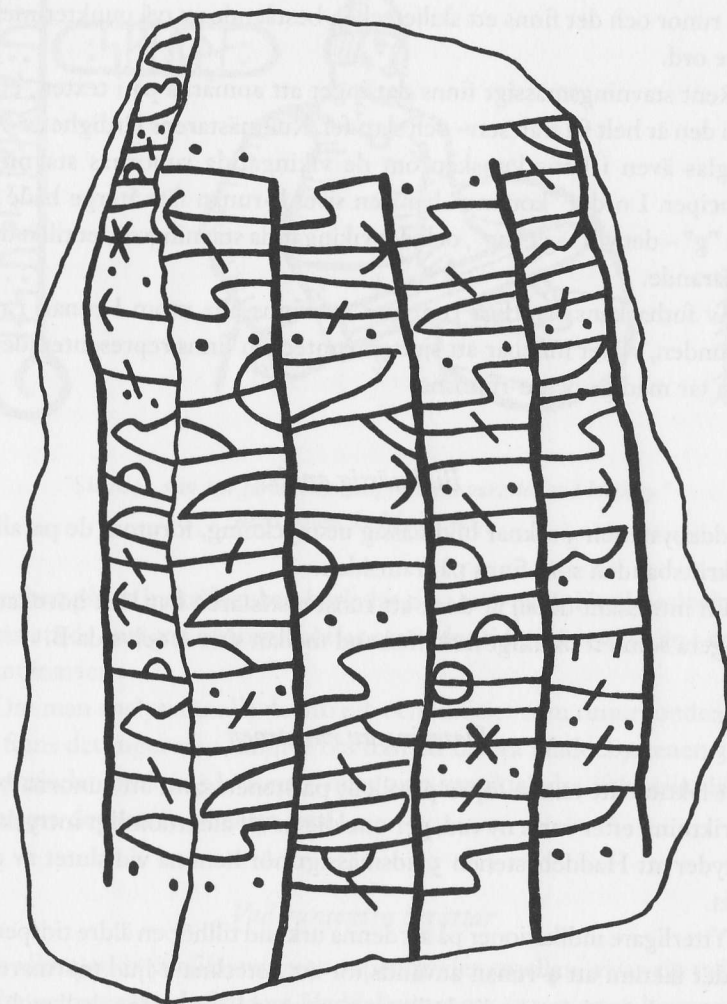
(Sida B) · *uarþ · tauþr · at · hiþa · bu*

*Sven kunungR satt i sten oftiR Skarða, sin hemþaga, ias/æs was farin
wæstr, ian/en nu warð dauðr at Heþaby.*

”Sven konung satte sten efter Skarde, sin hemtagare, som var faren västerut, men nu vart död vid Hedeby.”

Runologisk kommentar

På Haddebystenen 3 finner man två stungna runor, varav den ena är en stungen **k**-runa, det vill säga en **g**-runa, och den andra är en stungen **i**-runa, det vill säga en **e**-runa. När man granskar inskriptionens runformer närmare märker man att **m**-runan har ett ovanligt utseende. De båda bistavarna har nämligen bildat en sluten cirkel, vilket skiljer sig från den vanligare öppna formen på bistavarna.

Haddebystenen 3 (DR 3). Illustration: L. M. Enoksen.

Runtexten återges i parallella rader och dessa löper uppifrån och ned, vilket innebär att man som sedvanligt byter läsriktning vid den nästföljande raden. Inskriften är lätt att tyda eftersom den består av stora tydliga runor och det finns ett skiljetecken bestående av två punkter mellan varje ord.

Rent stavningsmässigt finns det inget att anmärka på i texten, eftersom den är helt fri från stav- och slarvfel. Runmästarens färdigheter återspeglas även i hans kunskap om de vikingatida runornas stavningsprinciper. I ordet ”konung” har den sista **k**-runan fått återge både ”n” och ”g” – det vill säga ”ng”, och det vikingatida stavningssättet tillät detta förfarande.

Av futharkens samtliga runtyper återfinns alla utom **I**-runan i runurkunden, vilket innebär att sjuutton runtecken finns representerade om man tar med **g**- och **e**-runorna.

Bildmässig analys

Haddebysten 3 saknar bildmässig utsmyckning, förutom de parallella inskriftsbanden som finns på framsidan.

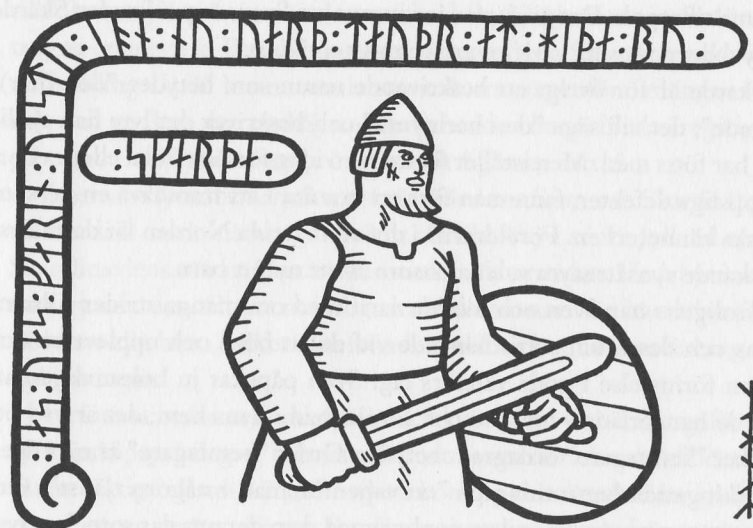
En intressant detalj är dock att runstensristaren har låtit hörnkanten fungera som ett osynligt inskriftsband mellan sida A och sida B.

Datering av runstenen

Det faktum att texten löper parallellt på stenen samt att runorna byter läsriktning efter varje ny rad, ger onekligen ett ålderdomligt intryck och antyder att Haddebysten 3 tidsmässigt hör hemma vid slutet av 900-talet.

Ytterligare indikationer på att denna urkund tillhör en äldre tidsperiod, är det faktum att **a**-runan används för att beteckna a-ljud (närmare bestämt ett kombinerat æ-ljud tillsammans med **i**-runan; **ias** skall troligtvis uttalas *æs*, fast det stavas *ias* och **ian** skall troligtvis uttalas *æn*, fast det stavas *ian*).

Men i kontrast till dessa ålderstigna runologiska särdrag innehåller inskriften två sorters stungna runor (nämligen **g**- och **e**-runorna), vilket

"Skarde – som var faren västerut, men nu vart död vid Hedeby."

Illustration: L. M. Enoksen.

är tecken på att inskriften kan härledas till 1000-talet. Det bör dock påpekas att de stungna runorna börjar användas tidigare i södra än i norra Skandinavien.

Om man analyserar alla de intryck och indicier som runurkunden ger oss finns det inget som hindrar oss från att datera Haddebysten 3 till tidsperioden omkring år 1000 – men man kan dock dra ifrån eller lägga till några decennier på detta årtal.

Vad runtexten berättar

Den vikingatida jämlikhetssynen vapenbröder emellan, visar sig tydligt på denna runurkund eftersom Haddebysten 3 är rest av en konung för att hedra minnet av sin trogne undersåte.

Konung Sven, vars namn betyder ”en ung man”, är troligtvis Sven Tveskägg som härskade över danernas rike i slutet av 900-talet och som dessutom ledde ett flertal vikingatåg i västerled mot England under

samma tidsepok. Det är därför intressant att Svens vapenbroder Skarde uttryckligen sägs ha varit en erfaren västerviking.

Skarde är för övrigt ett beskrivande namn som betyder ”den (har)skårade”, det vill säga ”den harmynte” och beskriver det lyte han tydligen har fötts med. Men istället för att som idag försöka dölja eller ta bort kroppsliga defekter, fann man förr en stor ära i att framhäva en persons fysiska kännetecken. Föräldrarna i det vikingatida Norden lät detta livsbejakande synsätt styra valet av namn åt ett nyfött barn.

Troligtvis har Sven och Skarde varit med om många strider tillsammans och dessutom suttit bänkade vid dukat bord och upplevt en och annan förlustelse i goda vänners lag. Sven påpekar ju bokstavligen att Skarde har förlänats husrum och förplägnad i hans hem; det är vad uttrycket ”hemtagare” ordagrant betyder. Ordet ”hemtagare” är nämligen en vikingatida benämning på ”en vapenför man i någons tjänst”. Om man tittar närmare på ordets uppbyggnad, kan det uttydas som ”en man som mottager hem (och undfägnad) av någon annan”.

Givetvis har Skarde återgäldat sin herres gästfrihet med att vara lojal mot honom och ställa sin rådighet och stridskraft till konungens förfogande. Deras samarbete har med andra ord varit till ömsesidigt gagn för dem båda. En ”hemtagare” kan alltså liknas vid det medeltida uttrycket ”hirdman”, det vill säga ”en medlem i en krigarskara som står under en stormans beskydd och tillhör dennes närmaste och mest betrodda livvakt”.

I runtexten sägs det uttryckligen att Skarde har färdats i västerled, och troligtvis har han gjort det vid sin konungs sida. Syftet med deras färder har väl varit de sedvanliga vikingaaktiviteterna – det vill säga att söka upp städer och borgar att plundra eller brandskatta dem. Sven och Skarde hade valt en livsfarlig tillvaro som sitt levebröd. Men å andra sidan var det givetvis en lukrativ sysselsättning om man hade tillräckligt med manskap och makt för denna typ av våghalsiga företag.

Det bör kanske påpekas att de krigiska avsikterna för en nordisk vikingakonung även kunde vara att befästa sin maktställning utomlands genom att erövra nya landområden från utländska härskare.

För en konung av Svens kaliber, det vill säga en härskare som styrde över ett stort rike eller en hel nation, innebar utlandsfärderna ett utmärkt

tillfälle att fylla på sin skattkista och öka möjligheterna att belöna sina trogna undersåtar. En god ekonomi var nämligen förutsättningen för att en hövding skulle kunna samla stora skaror vapenföra vikingar vid sin sida och ge dem den undfägnad de behövde samt erbjuda äregiriga krigare goda möjligheter att pröva sina färdigheter i strid.

Efter sina lyckade härjningar i västerled har Sven och Skarde återvänt till nordisk mark, närmare bestämt till Hedeby i södra Jylland som var Skandinaviens största handelsstad under vikingatiden. Hedebys lokalisering gjorde den till ett naturligt handelscentrum för handelsmän från världens alla hörn, vilket innefattade nordbor samt västerlänningar och sydlänningar.

Att kunna beskatta handelsmän och kräva dem på betalning för rätten till köpskapsprivilegier i staden eller att kontrollera handelsflödet var en annan viktig inkomstkälla för rikets konung och innebar att invånarnas säkerhet var värd att kämpa för. En beskattning kunde knappast beivras om konungen inte kunde garantera stadsborna deras trygghet. Handelsstäder var trots allt ett perfekt mål för plundring för vinningslystna vikingar, vilket återigen gjorde Hedebys handelsmän till attraktiva individer att pungslå.

Det var under en belägring av Hedeby, där konung Sven i egen hög person ansvarade för försvaret, som hans hirdman Skarde stupade i ädel kamp. Tydligt lyckades konungen behålla kontrollen över detta viktiga handelscentrum, men på bekostnad av sin trogne vapenbroders liv. För att hedra sin undersåtes minne lät Sven förfärdiga denna runurkund, som med all tydlighet visar att en vikingatida konung inte ansåg sig förmer än att han kunde sörja en trofast hirdmans död och dessutom ge honom ett gott eftermäle.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

”Konung Sven satte stenen till minne av sin hirdman Skarde, som erhöll husrum och uppehälle i konungens hem. Skarde var en erfaren västerfarare, men han ändade nu sitt liv i striden vid Hedeby.”

Vapenbrödernas hyllningssten åt sin jämlike –
Turingestenen (Södermanland, Sö 338)

(sida A) · ketil · auk · biorn · þaiR · raistu · stain · þin[a] · at ·
þourstain · faþur · sin · anutr · at · bruþur · sin · auk · hu[skja]rlaR
· hifiR · iafna · kitilau at · buanta sin buþr uaRu þaR bistra
mana · a · lanti auk · i liþi uti · hi[]tu sini huskarla ui[] ·

(sida B) han · fial · i · urustu · austr i · karþum · lis · furuki ·
lanmana bestr ·

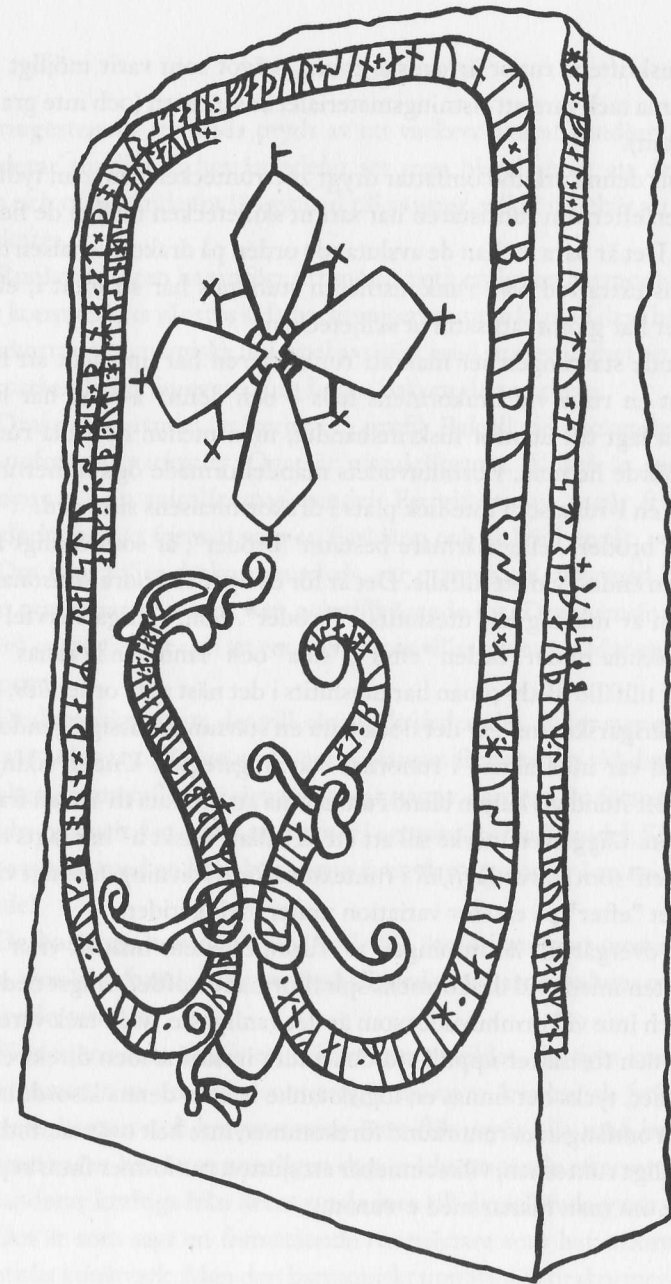
Ketill auk Biorn þaiR ræistu stæin þenna at Þourstæin faður sin, Anundr at broður sin auk huskarlar bæf(t)iR iafna, Ketillau at boanda sin. B(r)øðr waRu þeR bæstra manna a landi auk i liþi uti. Heldu sin(a) buskarla wel. Han fiell i orrostu austr i Garðum, liðs forungi, lan(d)-manna bestr.

”Ketil och Björn de reste sten denna åt Torsten, fader sin, Anund åt broder sin och huskarlarna efter (deras) jämlike. Kettilö åt (hus)-bonde sin. Bröderna voro de bästa män i landet och i (krigar)skaran utomlands. (Torsten) höllo sina huskarlar väl. Han föll i strid öster i Gårdarrike, (krigar)skarans främste (och av) landmän (den) bäste.”

Runologisk kommentar

I Turingestenen inskrift förekommer stungna runor – och samtliga är e-runor, det vill säga stungna i-runor. Vid en genomgång av de enskilda runtecknens ljudvärden märker man att **ǣ**-runan betecknar ljudvärdet ”o” – viket innebär att den har förvandlats till en **o**-runa. Att det är den yngre **o**-runan (och inte den ålderstigna **ǣ**-runan) vi har att göra med, förstärks av det faktum att runans båda bistavar genomskär huvudstaven och därmed befinner sig på ömse sidor om den.

Rent utseendemässigt är det **s**-runan som varierar sin form mest. På runstenens framsida är **s**-runorna nämligen spegelvänt återgivna jämfört med kantsidans inskription. Denna variation är dock fullt tillåten eftersom **s**-runan aldrig kan vara en vänderuna. Det kanske bör påpekas att

Turingestenen (Sö 338). Illustration: L. M. Enoksen.

vissa av inskriftens runor är ganska tunna, något som varit möjligt att åstadkomma tack vare att ristningsmaterialet är sandsten (och inte granit eller gråsten).

Trots att denna urkund omfattar drygt 200 runtecken kan man tydligt följa texten eftersom runristaren har satt ut skiljetecken mellan de flesta av orden. Det är bara mellan de avslutande orden på drakormshalsen och framsidans extra rad som runkonstnären stundtals har struntat i, eller helt enkelt har glömt, att sätta ut skiljetecken.

Angående stavningen ser man att runmästaren har upptäckt att han utelämnat en runa vid drakormens hals – och denna **a**-runa har han sedermera lagt till utanför inskriftsbandet, men mellan de båda runor där den hörde hemma. I ormhuvudets mandelformade öga finner man dessutom en **i**-runa som inte fick plats i drakormhalsens sista ord.

Ordet ”broder”, eller närmare bestämt ”bröder”, är som vanligt felstavat, men endast vid ett tillfälle. Det är för övrigt den andra konsonant-runan som av misstag har uteslutits i ”bröder”. Som riktiga slarvfel får väl den glömda runan i orden ”efter”, ”sina” och ”landmän” räknas.

Vid det tillfälle då **th**-runan har uteslutits i det näst sista ordet *liðs*, det vill säga ”krigarskarans”, är det dock bara en stavningsmässig egendomlighet som var inberäknad i runornas stavningsregler. Under vikingatiden var det stundtals kutym bland runristarna att utesluta **th**-runan framför **s**-runan. Lägg även märke till att ett så kallat ”falskt h” har lagts till i ordet ”efter” som stavas *hæf(t)iR* i runtexten. Rent stavningsmässigt visar dock ordet ”efter” på en stor variation under vikingatiden.

Om vi övergår till läsordningen av Turingestenens inskrift visar det sig att texten inleds vid drakormens spiralformade höftled längst ned till vänster och inte vid ormhuvudet som är det vanligaste. Men tack vare att inskriptionen fortsätter upp till vid den andra inskriftsraden direkt efter ormhuvudet, tycks det finnas en logisk tanke bakom denna läsordning.

I denna omfattande runurkund förekommer, inte helt oväntat, futharkens samtliga runtecken, vilket innebär att sjuutton runformer finns representerade om man räknar med **e**-runan.

Turingestenens framsida pryds av ett vackert utsirat rundjur. Om man studerar rundjurets beståndsdelar ser man bland annat att den har ett ben och tillhörande fot längst ned till vänster, vilket innebär att det är en drakorm.

Runkonstnären har utfört sitt mästerverk enligt en harmonisk estetik, där konstverkets vänstra sida harmoniserar utmärkt med dess högra sida. Drakormens dynamiska linjespel avslöjar med stor tydlighet att det är en framstående bildhuggare som ligger bakom detta arbete.

Drakormshuvudet är återgivet i profil. Baktill vid nacken har den en droppformad nacktofts. Ögat är mandelformat. Nosen är spetsig och utmynnar i en spiralformad rundel. En giftdropp utgår från nosen. Underläppen är formad som en fläskläpp och är böjd nedåt.

Om man följer drakormens hals, ser man en spiralformad kroppsled som utmynnar i ett kort ben och tillhörande fot. Drakormsfoten består av två spetsiga klor och en rundad tå som tillsammans bildar en greppande pose.

Drakormskroppen, det vill säga inskriftsbandet, följer stenens konturer ett helt varv. På den avslutande svansen finner man vid dess mitt två stycken sammanflätade droppsvansar, varav den ena är formad som en giftdropp och den andra utmynnar i en spiralformad rundel. Själva svansen avslutas med en böjd båge, som även den utmynnar i en spiralformad rundel.

Drakormens hals och svans hålls för övrigt samman med en rosettöglå, vars båda band går åt var sitt håll medan tofsarna avslutas med spiralformade rundlar.

På stenens övre del är ett kristet kors avbildat. De fyra korsarmarna hålls samman av en kedja som omgärdas av en kvadratisk fyrkant. Fyrkantens hörnor och korsarmarnas övre flik pryds alla med korstecken. Korsarmarna har ett synnerligen dynamiskt utseende eftersom armarna expanderar kraftigt från deras smala inre till deras breda yttre.

Det är som sagt en framstående runmästare som har utformat detta estetiska konstverk. Men den harmoniskt uppbyggda drakormen och dess inskriftsband har inte räckt till för hela minnestexten och därför har ett

·BNÞRNtħNÞtħBltRtYtH:t:ttttttNt:|ttt|:ntt|

"Huskarlarna – jämlika. Bröderna voro de bästa män i landet och i (krigar)skaran utomlands." Illustration: L. M. Enoksen.

extra inskriftsband på framsidan samt en del av hörnsidan tagits i anspråk av runristaren. Trots denna utökning har konstnären kunnat utföra sina tillägg enligt en väl avvägd estetik.

Datering av runstenen

Eftersom **a**-runan har ändrat ljudvärde till "o", och därmed blivit en **o**-runa, kan Turingestenen härledas till 1000-talets mitt eller senare. Det kristna kors som pryder monumentet talar också för en sådan datering.

Rundjurets utseende, det vill säga det faktum att det är en sirligt utformad drakorm med dynamiskt linjespel, är en yngre stilform som blev populär under 1000-talets mitt och perioden därefter. Mycket talar alltså för att denna ståtliga runurkund hör hemma i 1000-talets andra hälft.

Det skall dock påpekas att stungna runor och **o**-runan används mycket sparsamt i denna runrika inskrift. Dessutom har runristaren oftast använt **u**-runan för att beteckna ljudvärdet "o", vilket antyder att **o**-runan är en

nymodighet som ännu inte har tagits i fullt bruk. Med andra ord tycks denna inskrift troligen tillhöra inledningsfasen av 1000-talets mitt.

Vad runtexten berättar

Turingestenen är en ordrik runurkund som har viktig information att förmedla angående de egenskaper som vikingatidens vapenbröder ansåg utmärka en förträfflig krigarhövding. I denna inskription hyllar några vapenbröder sin stupade herre och låter eftervärlden med runornas hjälp få veta vad som förlänade hövdingen hans storartade eftermäle.

Om vi först och främst ser vem som låtit resa detta äreminne finner vi att två söner (Kettil och Björn) och deras moder (Kettilö) har velat hedra minnet av fadern och maken (Torsten). Dessutom finns Torstens broder Anund med som medresare av runmonumentet. Förutom brodern, de båda sönerna och hustrun passar även Torstens "huskarlar" på att hedra sin herre.

"Huskarlar" var en vikingatida benämning på hirdmän eller krigare och hade ungefär samma betydelse som "hemtagarna" (se Haddebystenen 3 s. 162). En huskarl var "en fri karl som tagit frivillig tjänst hos en husbonde eller hövding och stod till dennes förfogande". Huskarlarna (och hemtagarna) var alla fria män som slutit upp kring en storman och utgjorde hans beväpnade följe. De vapenföra kämparna åtnjöt fritt underhåll och levde som jämlikar i hövdingens hushåll. I gengäld var de skyldiga att bistå honom i alla hans förehavanden. Hövdingen belönade huskarlarnas trofasthet med dyrbarheter av guld eller silver samt vapen, och i gengäld prisade de hans storslagna givmildhet. Det är detta som åsyftas med orden "han höllo sina huskarlar väl".

Ett tydligt bevis på nordbornas självklara uppfattning om ett jämlikt förhållande mellan hövding och undersåte är de ord i runtexten som berättar att huskarlarna såg sig som Torstens jämlikar. Huskarlarna kallar Torsten "broder", vilket skall tolkas som att de var vapenbröder. Dessa stolta kämpar led knappast av någon falsk blygsamhet utan de prisar sig själva för att vara "de bästa män i landet och i krigarskaran utomlands". Med dessa oblyga självförhärlikande ord kan man säga att tidsperiodens anda gör sig gällande, eftersom den korta koncisa ordföljden symboliserar

det orubbliga självförtroende som avspeglas i vikingarnas bedrifter i när och fjärran.

Huskarlarna och deras hövding räknade sig uppenbarligen som rikets främsta män, och detta rykte hade de förtjänat i härnad med vapen i hand; att strida var nämligen vapenbrödernas yrke. Det var under en av dessa otaliga strider som huskarlarnas härförare, det vill säga Torsten, stupade på slagfältet. Platsen för denna ödesdigra kamp sägs ha legat "österut i Gårdarrike", vilket var den vikingatida benämningen på Ryssland. "Gårdarrike" eller mer ordagrant "Gårdarna", skall tolkas som "ett område där det fanns gott om befästa städer eller borgar", eftersom ordet betyder just detta.

Att Torsten sägs vara "krigarskarans främste" avslöjar att han var en erfaren härförare och att han som krigarhövding gick i främsta ledet i striden. Detta innebar givetvis att hans vapenbröder gjorde detsamma eftersom huskarlarna förväntades sluta upp vid sin herres sida och följa hans väg i kampen (jämför gärna med Hällestadsstenen 1 s. 154f.).

Under vikingatiden utförde nämligen hövdingen en härförares uppgifter i strid. Med detta menas att han tog kommandot i strid och ledde krigarföljet under kampen. En vikingatida hövding kunde enbart förtjäna sin rang och undersåtarnas respekt genom att visa sig vara framstående i strid.

I slutet av runtexten påstås det att Torsten "var den bäste av landmän" och det sistnämnda ordet tycks vara ett slags titel. Det finns olika teorier om hur benämningen "landman" skall tolkas, men själva ordet består av två led, det vill säga land och man, där det första betyder "fast mark", "land" eller "en bestämd del av riket". Den andra delen: man, betyder helt enkelt "man" eller "människa". Möjligtvis kan "landman" uttolkas som "en person som är i besittning av fasta landområden eller jordegendomar", men ordet har säkerligen haft en vidare betydelse (jämför gärna med benämningen boman s. 221f.).

Vad personnamnen beträffar, betyder Kettil – "kittel", "hjälm" eller "skydd". Kettil kan i vidare betydelse uttydas som "han som värjer" eller "han som står under (gudarnas) beskydd". Björn är detsamma som djurnamnet "björn" och är en kämpes namn.

Anund var ett mycket förnämt namn under vikingatid och tidig med-

eltid, men det är oklart vad namnet betyder. Möjligen är An en förkortning av ansur ("hednisk gud") eller Arn ("örn"). Und kan kanske härledas från ordet "vind", men det är långt från säkert.

Torstens namn är tvådelat och består av (guden) "Tor" och "Sten-(block)". Denne hövding hade med andra ord ett kraftfullt namn eftersom Torsten kan uttydas som "han som besitter Tors styrka och är orubb- lig som ett stenblock".

Kvinnonamnet Kettilö består av orden "Kittel" och "Ö", det vill säga "holme" eller "halvö". Det är intressant att den förstnämnda sonens namn har stora likheter med moderns namn och det är knappast någon tillfällighet.

Det kors som pryder runmonumentet antyder att någon av Kettil, Björn, Torsten, Kettilö eller huskarlarna har bekänt sig till den kristna tron – men valet av religion tycks inte ha påverkat runstensresarnas livssyn i nämnvärd utsträckning eftersom man har föredragit den urgamla traditionen att hedra de dödas minne med en runsten. Det finns inte heller något i runtexten som antyder en gudstro av det mer ödmjuka slaget.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Syskonen Kettil och Björn reste denna sten till minne av sin fader Torsten. Och Anund reste stenen åt sin broders (Torstens) minne. Huskarlarna reste stenen i åminnelse av Torsten som var deras jämlike. Kettilö reste stenen för att hedra Torsten, sin make. Vapenbröderna var alla kända som rikets bästa krigare, både inom och utom landet. Torsten förplågade sina huskarlar väl, ty inget saknades dem, varken mat, klädnad eller vapen. Han stupade i våldsam strid österut i Gårdarrike. Torsten var den främste i krigarskaran och den bäste av rikets landmän!"

Slutkommentar angående runurkunder som berättar om jämlika vapenbröder

Vikingarna hade en väl etablerad syn på jämlikhet, vilken tar sig tydliga uttryck i de runurkunder som har behandlats i detta kapitel. De vikinga-

tida nordborna uppfattade sig nämligen som var mans like, och denna livssyn var inte enbart förbehållen manliga vapenbrödraskap. Givetvis var även mannen och kvinnan jämlikar, vilket bland annat tog sig uttryck i att mödrar och döttrar hade lika stor arvsrätt som makar och söner under vikingatiden (se till exempel Hillersjöhällen s. 143f.).

Om vi sammanfattar huvuddragen i den information som förmedlats i ovannämnda runurkunder kan vi bland annat dra följande slutsatser:

- Den vikingatida jämlikhetssynen tog sig bland annat uttryck i att konungar kunde hedra sina underståtar med en runsten, och att vapenbröder kunde resa en minnesstod i sten till sin hövdingens ära.
- Vapenbrödraskapen hade en hierarkisk uppbyggnad, men jämlikhet rådde mellan medlemmarna.
- En vikingahövding och hans mest framstående krigare gick i främsta ledet i härnad och strid.
- "Huskarl" och "hemtagare" var den vikingatida benämningarna på krigare som tjänstgjorde hos en hövding eller konung.
- En god hövding som förplägade sina huskarlar och hemtagare väl fick ett gott eftermäle.
- "Dräng" var liktydigt med en kämpe och var en vikingatida hedersbenämning på en man som hade alla de egenskaper som en man borde ha enligt idealen under denna tidsepok.
- Vikingarnas minnestexter kunde ta sig poetiska uttryck och vara författade på vers.
- En vikingatida runurkund kan sakna utsmyckning. Men den kan också vara prydd med konstnärliga avbildningar och ornamentik.
- Enligt den inhemska hedniska traditionen visade man omsorg om den döde och lade stor vikt vid ett gott eftermäle åt den avlidne.
- Krigarkonungar eller konungaättlingar fick den sista vilan i stora gravhögar, det vill säga buktande högar som anlagts av torv eller sten.
- Nordiska vapenbröder kunde vara hedningar eller kristna, men deras livssyn och traditioner skilde sig inte nämnvärt åt.
- Runan **m** (som betyder "man", "människa") är, märkligt nog, den runform som varierar mest i de vikingatida vapenbrödernas runurkunder.

Runurkunder som berättar om hedniska budskap

Bakgrund – spåren efter nordisk hedendom

Nutida nordbor kommer dagligen i kontakt med de fornnordiska gudarna, eftersom de flesta namn på veckodagarna har ett hedniskt ursprung. Guden Tyr har gett sitt namn åt tisdagen, onsdagen har namngivits efter Oden, Tor hör torsdagen till och fredagens namn kan härledas till gudinnorna Frigg eller Freja.

Veckodagarnas hedniska gudanamn är för övrigt äldre än vikingatiden, men de används fortfarande, vilket gör att skandinaverna ständigt blir, om än omedvetet, påmind om de gamla gudarna.

Myten om vikingarnas huvudgud

Veckodagarnas namn sägs vara ett utmärkt bevis på att våra förfäder dyrkade flera gudar och inte hade endast en huvudgud. Men när historiska läroböcker redogör för den fornnordiska mytologin hävdar många forskare att vikingarnas främste gud var Oden. Detta påstående anses vara ett så väl dokumenterat faktum att få tvivlar på dess sanningshalt.

I åtskilliga århundraden har vi hört berättas om huvudguden Oden som sades vara hövding i krigarparadiset Valhall, som alla vikingar sträva efter att hamna i – givetvis efter att först ha stupat i ädel kamp på slagfältet. Upphovet till denna teori finns i medeltida texter från Island som påstås härstamma från vikingatiden och blev kända i de skandinaviska länderna på 1600-talet. I dessa sentida texter, som härstammar från 1200- och 1300-talen, porträtteras dessutom åskguden Tor som en stark, men trögfattad, komisk figur.

Men vad har vikingatidens nordbor att säga om detta? Hade vikingarna överhuvudtaget en gudstro eller var de otrogna barbarer som inte höll något för heligt? Finns det några samtida bevis för att Oden var den främste guden, eller hade möjligtvis någon annan gudom företrädde framför den enögde?

I nedanstående runtexter får vi veta vem som var vikingarnas huvudgud och vi får dessutom en inblick i deras synsätt angående heliga ting samt kännedom om vilken samhällstitel de framstående religionsutövarna uppbar.

Den Torsdyrkande drottningen – Læborgsstenen (Nørrejylland, DR 26)

(Sida A) **rhafnukatufi · hiau · runaR · þasi · aft**

(Sida B) **þurui · trutnik · sina**

Rhafnunga-Tofi hiau runaR þessi æft Þorwi, drottning sina.

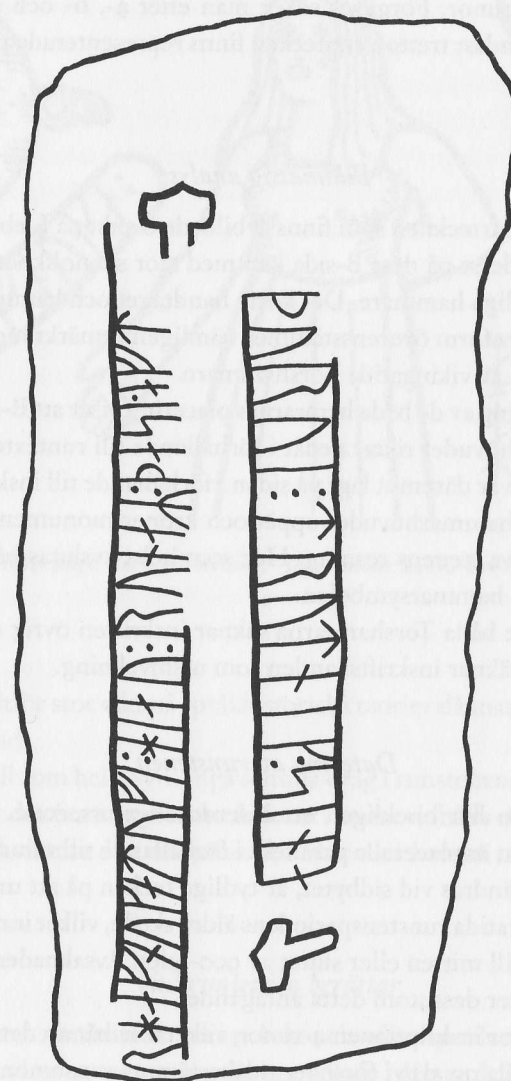
”Ravnunge-Töve högg runor dessa efter Torvi, drottning sin.”

Runologisk kommentar

Læborgsstenen saknar stungna runor och **ǰ**-runan. Samtliga ord är tydligt åtskilda av skiljetecken om ordet inte inleder en rad, vilket gör att inskriften är ganska enkel att läsa. Märkligt nog varieras skiljetecknens punkter från tre till en, men om man granskar deras placering tycks det främst bero på platsbrist eller slitage då skiljetecknen är färre än tre.

Det finns inga slarv- eller stavfel i den korta runtexten. En stavningsmässig egendomlighet är dock att **h**-runan har placerats efter **r**-runan – och inte tvärtom, i ordet *rhafn* (dvs. ”ravn”, ”korp”). I senare (läs medeltida) texter stavas detta ord nämligen oftast *brafn*.

Vid två tillfällen, det vill säga i orden ”Ravnunge” och ”drottning”, har **k**-runan använts för att beteckna det sammandragna ljudvärdet ”ng” – något som var fullt tillåtet enligt de vikingatida stavningsreglerna.

Læborgsstenen (Nørrejylland, DR 26). Illustration: L. M. Enoksen.

Eftersom denna runtext är så kortfattad saknas inte oväntat en hel del av futharkens runor. Förgäves söker man efter **ǰ**-, **h**- och **l**-runorna – vilket gör att endast tretton runtecken finns representerade på Læborgsstenen.

Bildmässig analys

De båda hammartecknen som finns avbildade överst på Læborgsstenens A-sida och nederst på dess B-sida kan med stor sannolikhet tolkas som guden Tors heliga hammare. Det korta handtaget och hammarhuvudets något knubbiga form överensstämmer nämligen utmärkt med de arkeologiska fynden av vikingatida Torshammare.

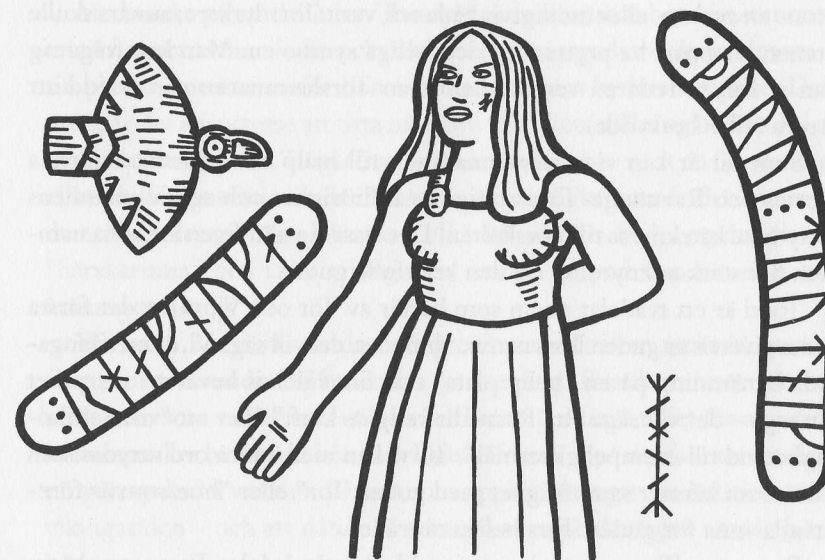
En granskning av de båda hamrarnas placering visar att B-sidans Torshammare har huvudet riktat nedåt i förhållande till runtexten. A-sidans hammartecken är däremot lagt på sidan i förhållande till inskriftsbandet, eller så pekar hammarhuvudet uppåt och kröner monumentet om man utgår från själva stenens resning. Hur som helst avslutas båda sidornas runtexter med hammarsymbolen.

Förutom de båda Torshamrarna saknar inskriften övrig ornamentik, om man inte räknar inskriftsbanden som utsmyckning.

Datering av runstenen

Læborgsstenen har onekligen ett ålderdomligt utseende. Att de raka inskriftsbanden är placerade parallellt i förhållande till varandra samt att läsriktningen ändras vid sidbytet, är tydliga tecken på att urkunden tillhör den vikingatida runstensperiodens äldre skede, vilket innebär att den kan härledas till mitten eller slutet av 900-talet. Avsaknaden av stungna runor förstärker dessutom detta antagande.

Tyvärr saknar inskriptionen **ǰ**-runor, vilket innebär att detta runtecken inte kan vägleda oss då vi försöker tidsbestämma runstenen. Visserligen kan **h**-runans direkta anslutning med r-ljudet i inledningsordet *rhafn*, det vill säga "ravn" eller "korp", tyda på ett äldre språkhistoriskt stadium, men under vikingatiden kunde h-ljudet antingen tas bort eller läggas till – allt efter runristarens tycke och smak, vilket gör att man kanske inte

"Ravnunge. Torvi, drottning." Illustration: L. M. Enoksen.

bör lägga alltför stor vikt på språkhistoriska teorier då man ämnar datera en runurkund.

I vilket fall som helst syns inga sentida drag i runstenens innehåll eller utseende, så det finns inget som hindrar oss att vidhålla det ovannämnda förslaget och datera den till 900-talets slut eller kanske till och med till dess mitt.

Vad runtexten berättar

Læborgsstenens inskrift är kort och koncis eftersom denna runurkund innehåller endast 44 runor, som är uppdelade i åtta ord. Men den korta texten och dess speciella hammartecken förmedlar ändå mycket information.

Med detta värdiga och korthuggna monument har Ravnunge-Tove velat hedra sin drottning Torvi. Av hammartecknet att döma har åtmin-

stone en av dem, eller möjligtvis båda två, varit Torsdyrkare; annars skulle stenen knappast ha pryts med den heliga symbolen. Man kan fråga sig om vi kan ta reda på vem av dem som Torshammaren var avsedd att hedra (eller beskydda).

Som tur är kan vi ta personnamnen till hjälp då vi försöker utröna Torvis och Ravnunge-Toves religiösa tillhörighet och se ifall namnens betydelse kan knytas till Torskulten. Det visar sig nämligen att båda namnen har stark anknytning till den kraftfulle guden.

Torvi är ett tvådelat namn som består av Tor och Vi, varav det första ledet givetvis är guden Tors namn. Slutledet, det vill säga Vi, är en vikingatida benämning på en "helig plats" och finns delvis bevarat i uttrycket (in)viga – det vill säga att "förmedla religiös kraft" eller att "visa samhörighet vid till exempel giftermål". Torvi kan med andra ord uttydas som "hon som känner samhörighet med guden Tor" eller "hon som är föreståndarinna för guden Tors heliga område".

Ravnunge-Toves namn består av olika beståndsdelar. Ravnunge betyder ordagrant "korpunge", där Ravn är en äldre benämning på fågelarten "korp", och ordet används fortfarande i danskan. Korpen var förr en helig fågel som ansågs vara mycket klok, och därför kan man möjligtvis antaga att tillnamnet Ravnunge har med esoterisk kunskap att göra – det vill säga vetskap som endast speciellt invigda förstår. Tove är en förkortning av namn som till exempel Torvid, det vill säga namn med Tor i förleden och en slutled som börjar på bokstaven V. I Torvid betyder "Vid" troligtvis "skog", "träd" eller "ved". Men andra ord kan Ravnunge-Tove uttydas som "korpungen är av Tors virke" eller "Tors skog inhyser korpungen".

Vid ett studium av namnen på runstensresaren Ravnunge-Tove och hans hedrade drottning Torvi är det alltså tydligt att båda har stark anknytning till guden Tor. Denna samhörighet förstärks ytterligare av de båda hammartecknen som finns inhuggna i stenen. Om Torstecknen är symboler för deras gudstro eller om de möjligtvis är till för att skydda stenen från åverkan, är de vanligaste tolkningsalternativ som brukar föreslås för Læborgsstenen. Vilket förslag som är det rätta är helt upp till betraktaren att avgöra, men om vi smälter samman alternativen till en enhet kommer vi troligtvis ganska nära den ursprungliga betydelsen.

Med tanke på att det är en Torsdyrkande man som har rest stenen till minne av en kvinna, som också har delat hans gudatro, kan det vara på sin plats att utröna varför hon förlänades denna hedersbetygelse. Dessutom är det av intresse att titta närmare på vilken ställning hon hade i det hedniska samfundet. Torvis titel avslöjar att hon har varit en "drottning", vilket kan sägas vara en kvinnas högsta värdighetsgrad. Benämningen drottning, det vill säga "drottens eller härskarens fru", betyder givetvis "härskarinna" och i det vikingatida samhället stod hon jämsides med konungen i rang.

Eftersom Torvi var en drottning och runinskriften tycks härstamma från 900-talets andra hälft, har det gjorts många försök att historiskt fastställa vem som var hennes make eller konung. Men istället för att utröna hennes makes härkomst bör man kanske fokusera på det faktum att drottningen tycks ha varit en person som uppbar sin egen ämbets titel under vikingatiden – och att dåtidens människor uppenbarligen aktade henne högt.

Ravnunge-Tove hedrar nämligen sin härskarinna med en runurkund som förmedlar minnet från den tid då nordborna tillbad sina inhemska gudar – och den främste av dessa gudamakter var Tor. Undersåte eller drottning – alla kunde de tillbe den kraftfulle gudomen. Torvis namn avslöjar tydligt att hon höll Tor i allra högsta ära eftersom namnet betydde "hon som känner samhörighet med Tor". Om drottning Torvi var en föreståndarinna för guden Tors heliga område får vi kanske aldrig veta, men om vi skall ge hennes namn den betydelse det hade under vikingatiden – så tycks hon trots allt ha varit det.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Korpunge-Tove högg dessa runor efter Torvi, sin drottning. (Tor beskyddar denna sten!)"

Tor beskyddar stenen! – Velandastenen

(Västergötland, Vg 150)

þurui · risþi · stin · iftiR · ukmut · buta · sin · miuk · kuþan ·
þikn · þur · uiki ·

Þorwi ræsti sten æftiR Ögmund, bonda sin, miok goðan þegn. Þor vigi.

”Torvi reste sten efter Ögmund, (hus)bonde sin, (en) mycket god thegn. Tor vige!”

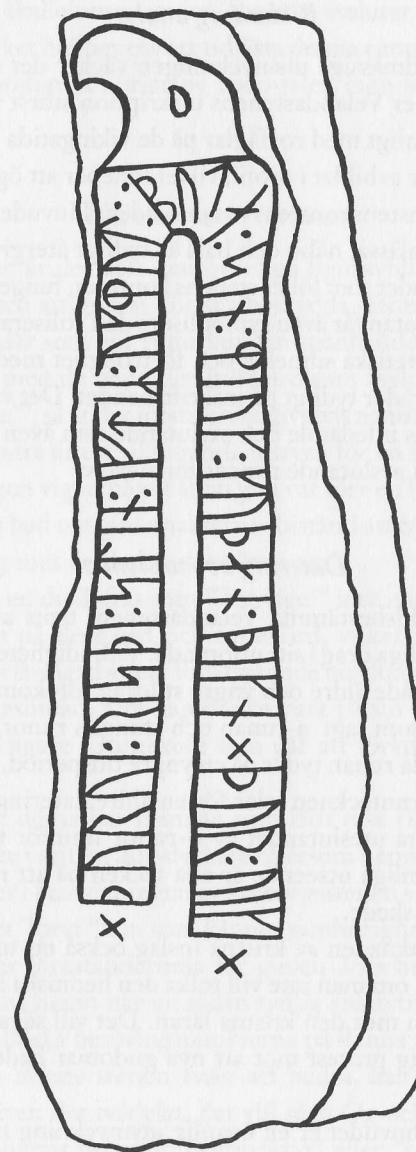
Runologisk kommentar

Velandastenen saknar både stungna runor och **ǧ**-runor. Själva inskriften är ganska enkel att tyda, eftersom varje ord i denna runurkund är tydligt åtskilt av ett skiljetecken. Märkligt nog förekommer dock två typer av skiljetecken på minnesstoden, nämligen kryss eller två punkter, varav de sistnämnda är vanligast.

Angående runtecknens utseende har **m**-runan en ålderdomlig form, där de bågformade bistavarna är sammanfogade och bildar en cirkel vid huvudstavens övre del. Av de övriga runorna, är det **b**-runan som så ofta visar den största avvikelser från normalformen eftersom dess båda bågformade bistavar har särats från varandra i mitten, och dessutom har bistavarnas ytterkanter fästs längre in på huvudstavens övre och undre del.

Det finns inga slarv- eller stavfel i runtexten. Visserligen har **n**-runan uteslutits i de båda orden ”Ögmund” och ”(hus)bonde”. Men enligt vikingatida stavningsregler är det fullt tillåtet att utesluta **n**-runan framför **t**-runan, och denna regel har alltså runristerskan anammat då hon förfärdigade sin runtext.

Av futharkens samtliga runtecken återfinns alla utom **ǧ**-, **h**- och **l**-runorna i denna runurkund, vilket innebär att tretton runtyper finns representerade på Velandastenen.

Velandastenen (Västergötland, Vg 150). Illustration: L. M. Enoksen.

Bildmässig analys

Angående den bildmässiga utsmyckningen väcker det sällsamma fågelhuvudet som kröner Velandastenenens inskription störst uppmärksamhet. Det är ganska ovanligt med rovfåglar på de vikingatida minnesstoderna.

Fågelhuvudet är avbildat i profil, vilket innebär att ögat är mandelformat precis som runstenskonstens ormhuvuden. Huvudet har en stolt resning. Rovfågelns hjässa, näbb och hals är tydligt återgivna av runkonstnären. Inskriftsbandet som följer stenens konturer, fungerar inte bara som bärare av runorna utan får även symbolisera den stiliserade fågelkroppen.

Konstnärens estetiska sinnelag och förtrolighet med den vikingatida runkonsten framträder tydligt på inskriftsbandet. Det visar sig nämligen att inskriftsbandets inledande och avslutande ram även har använts som den inledande och avslutande runans huvudstav.

Datering av runstenen

Det är svårt att tidsbestämma Velandastenen, trots att den har övervägande ålderdomliga drag i sitt utförande. Villrådigheten förstärks ytterligare genom att både äldre och yngre stildrag förekommer i runtexten. Inskriften saknar som sagt *a*-runan och stungna runor, och avsaknaden av den förstnämnda runan tyder på en yngre tidsperiod, men avsaknaden av de sistnämnda runtecknen talar för en äldre datering.

Det konsekventa uteslutandet av *n*-runor framför *t*-runan samt *m*-runornas ålderdomliga utseende är alla tecken på att runurkunden hör hemma i ett äldre skede.

Givetvis är avsaknaden av kristna inslag också ett tecken på att runstenen är gammal; om man inte vill tolka den hedniska åkallelsen som en medveten reaktion mot den kristna läran. Det vill säga att åkallelsen av Tor var en avsiktlig protest mot att nya gudomar hade tagits i bruk av nordborna.

Eftersom fågelhuvudet är en ovanlig utsmyckning får vi inte mycket hjälp av den vid ett dateringsförsök, men att den är avbildad i profil tyder på en yngre tidsperiod om man jämför med liknande runormshuvuden, vilket innebär att runstenen kan höra hemma i 1000-talets mitt eller senare.

Den hedniska åkallelsen av guden Tor, som avslutar runtexten, är inget sent särdrag – vilket hjälper oss att tidfästa denna runurkund till slutet av 900-talet eller möjligtvis början av 1000-talet, men inskriften kan dock vara yngre än så.

Vad runtexten berättar

På Velandastenen är det dels den ovanliga figuravbildningen samt den hedniska åkallelsen att guden Tor ska beskydda stenen och de personer som omnämnes där som gör runurkunden spännande.

Om vi börjar med de båda kärnfulla ord som avslutar runtexten, det vill säga "Tor vige!", så är det första ordet givetvis namnet på den kraftfulle guden och det andra är ett vikingatida uttryck för en helig handling. Att viga, eller att någon viger, något åt en gud var förr en helig handling som innebar "att man bad om gudamakternas bistånd att hjälpa till att skydda de saker och ting som det behövdes värna om".

Givetvis hade en dylik fras som "Tor vige!" inte något stort värde om man inte trodde på dess ord och innebörd, vilket innebär att denna runurkund var förfärdigad av en Torsdyrkande nordbo som avsåg att hedra minnet av en likasinnad. Det kan därför vara på sin plats att se om det finns något ytterligare i runtexten som går att förknippa med hednisk gudadyrkan.

Av namnet att döma har kvinnan som låtit resa runmonumentet till minne av sin make varit en Torsdyrkare eftersom hennes namn var Torvi. Som det påtalades i beskrivningen av Læborgsstenen s. 178f., betyder det tvådelade namnet Torvi "hon som känner samhörighet med guden Tor" eller "hon som är föreståndarinna för guden Tors heliga område". Att runstensreserskans namn har en sådan tydlig anknytning till guden Tor förstärker de hedniska beröringspunkterna på denna minnesstod.

Mannen, vars minne stenen avser att hedra, har namnet Ögmund. Detta namn är även det tvådelat, det vill säga Ög och Mund, varav det förstnämnda troligtvis betyder "övermäktig" eller "stor", och slutledet betyder "skydd" eller "värn". Det skydd eller värn som åsyftas med det fornnordiska ordet Mund, är förknippat med de hedniska gudamakterna och kan ha namngivits åt personer som varit beskyddare av heliga platser.

"Tor vige! (En) mycket god thegn." Illustration: L. M. Enoksen.

Med andra ord kan Ögmund uttydas som "den högeligen beskyddande" eller "den mäktige beskyddaren av den heliga platsen".

Om man jämför betydelse av Torvis och Ögmunds namn är det slående hur lika de är. Kvinnans namn antyder ju som sagt att hon har varit föreståndarinna av Tors heliga plats, vilket är helt i linje med mannens namn som säger att han har varit beskyddare av en helig plats. Namnets släktskap är alltför stor för att det skall vara en ren tillfällighet och hur som helst förstärker de det hedniska intryck som denna runurkund förmedlar.

Det finns ytterligare ett intressant ord i runtexten, nämligen uttrycket "thegn". Torvi nämner att hennes make Ögmund var "en mycket god thegn" och det är uppenbart att det sistnämnda uttrycket återger någon form av hedersrang eller samfundstitel i det vikingatida samhället.

Forskare har länge tvistat om vilken samhällsställning thegnarna hade, utan att lyckas komma fram till ett tillfredsställande svar. Men om man enbart utgår från våra runurkunder, framgår det med all tydlighet att samtliga thegnstenar (dvs. de runstenar som omtalar thegnar) saknar kristna inslag och är fullständigt hedniska i textinnehållet. Uttrycket thegn tycks ha varit en titel som förknippades med den inhemska tron, och hedersuttrycket "en mycket god thegn" var ett förträffligt eftermäle i det dåtida Skandinavien.

Torvi och Ögmund levde uppenbarligen i en värld där de urgamla gudamakterna var en påtaglig del av deras verklighet. Båda visade de Tor sin vördnad, och maken ber dessutom om gudomens bistånd för att skydda äreminnet åt hennes make för all framtid. Den korthuggna åkallelsen av Tor förmedlar nämligen en synnerligen kraftfull och värdig religiös manifestation.

Efter genomgången av runtexten, återstår det endast att kommentera den ovanliga fågelbilden som pryder inskriftsbandets topp. Med tanke på hur huvudet är utformat, talar dess tydligt markerade näbb för att det är en rovfågel, typ örn eller hök som har avbildats. Men var denna fågel hör hemma i den mytologiska sfären går inte att utröna. Det är svårt att veta om fågeln har en bestämd innebörd eller om den enbart är en estetisk utsmyckning. I vilket fall som helst har bilden förfärdigats av en mästertlig konstnär som har förmått att ge rovfågeln illusionen av liv samt en tydlig förnimmelse av mystik.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Torvi reste stenen efter Ögmund, sin make, som var en mycket framstående thegn. Tor beskyddar denna sten!"

Njut av Vinjuts kluriga text! – Landshammarstenen
(Södermanland, Sö 167)

uiniutr · raisþi · stain · at · kuþmunt · sun · sin · trik · kuþan

Winiutr raisþi stein at Guðmund, sun sin, dræng goðan.

”Vinjut reste stenen åt Gudmund, sonen sin, (en) dräng god.”

Runologisk kommentar

Landshammarstenens inskription saknar både stungna runor och flera andra runor, men det senare beror delvis på att runtexten är så kort. Alla ord i inskriften är tydligt åtskilda med skiljetecken – om inte ett ord inleder eller avslutar en ny rad. Denna bestämda avgränsning underlättar givetvis tydandet av runtexten.

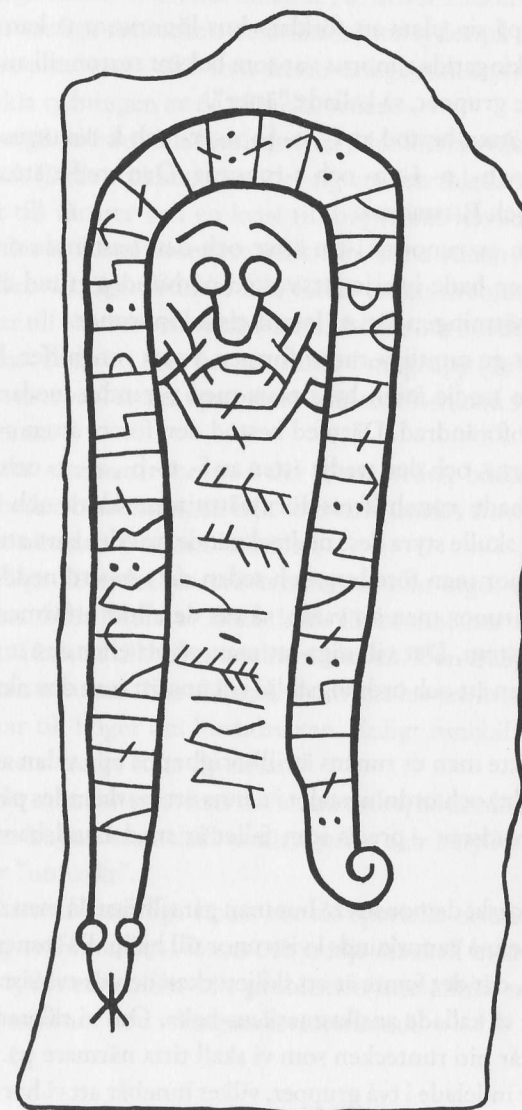
Med tanke på att runristaren har behärskat runchiffer (mer om detta nedan) till fullo, är det inte förvånande att runtexten är fullständigt fri från slarv- eller stavfel.

I det nästsista ordet, det vill säga ”dräng”, har **k**-runan använts för att beteckna det sammanslagna ljudvärdet ”ng”. Detta vidgade bruk av **k**-runan var fullt tillåtet enligt de vikingatida runornas stavningsregler.

Bland särdragen av utformandet av runtecknen, finns en tydlig tendens att flytta ned bistaven från huvudstavens topp, och detta berör **u**-, **r**- och **t**-runorna. I sedvanlig stil varierar **s**-runorna med spegelvända varianter i förhållande till varandra.

Av futharkens samtliga runtecken saknas **f**-, **ǰ**-, **b**-, **l**- och **R**-runorna, vilket gör att endast elva av de sexton runformerna finns representerade på denna korta inskrift.

Men trots avsaknaden av en tredjedel av runorna, finns det ovanliga runformer på denna runurkund. På Landshammarstenens mittfåra finns det nämligen så kallade ”kvistrunor” – en speciell form av lönnrunor som skall läsas som ett runchiffer.

Landshammarstenen (Södermanland, Sö 167). Illustration: L. M. Enoksen.

Exkurs: Hur man tyder lönnrunor

Det kan vara på sin plats att förklara hur lönnrunorna kan förstås och uttydas. De vikingatida runorna var som bekant sexton till antalet och de delades in i tre grupper, så kallade "ätter".

Den första ätten bestod av **f**-, **u**- **þ**-, **ǰ**-, **r**- och **k**-runorna. Den andra ätten bestod av **h**-, **n**- **i**-, **a**- och **s**-runorna. Den tredje ätten bestod av **t**-, **b**-, **m**-, **l**- och **R**-runorna.

Indelningen av runorna i tre ätter och den bestämda ordningsföljd som runtecknen hade i varje ätt, var en nödvändig grund eftersom det skapade förutsättningen för att kunna rista lönnrunor.

Men för att ge samtliga runor formen av ett runchiffer, lät man den första och den tredje ätten byta plats med varandra medan den andra ätten förblev oförändrad. Därmed bestod den första ätten av **t**-, **b**-, **m**-, **l**- och **R**-runorna, och den tredje ätten av **f**-, **u**- **þ**-, **ǰ**-, **r**- och **k**-runorna.

När man hade runchiffrets förutsättningar klara och visste vilka principer som skulle styra dess nedtecknande, var det bara att välja vilken typ av lönnrunor man föredrog och sedan rista in sitt meddelande. Vilken sorts lönnrunor man än valde, så var de alltid utformade enligt ett och samma system. Det vill säga att man på ett eller annat grafiskt sätt märkte ut vilken ätt och ordningsföljd i denna ätt som den aktuella runan hade.

Oftast märkte man ut runans ättillhörighet på ena sidan av en huvudstav (eller dylikt) och ordningstalet i denna ätt markerades på andra sidan av samma huvudstav – precis som fallet är med Landshammarstenens kvistrunor.

För att praktiskt demonstrera hur man går tillväga då man skriver lönnrunor, tar vi denna runurkunds kvistrunor till hjälp. På stenens mitt återges tio tecken, där det femte är ett skiljetecken och de två sista runorna är en del av den så kallade ansiktsmaskens haka. Om vi räknar bort skiljetecknet återstår nio runtecken som vi skall titta närmare på.

Tecknen är indelade i två grupper, vilket innebär att vi har med två ord att göra, och dessa tar fyra respektive fem runor i anspråk. Vid en närmare titt på dessa nio tecken visar det sig att det andra och tredje tecknet i det första ordet är vanliga runor, närmare bestämt **r**- och **i**-runor.

I det nästföljande ordet är även det första samt det fjärde och femte tecknet vanliga runor – i det här fallet, **k**-, **a**- och **n**-runor. Att man blandar samman vanliga runtecken med lönnrunor tyder på att runchiffret har varit avsett att läsas – eftersom de sedvanliga runorna uppenbarligen skulle förenkla tydningen av de aktuella orden.

Om vi övergår till de båda lönnrunorna i det första ordet, det vill säga det första och fjärde tecknet, visar det sig att den inledande kvistrunan har en kvist till vänster och en kvist till höger om huvudstaven. Detta innebär att det är ätt nummer ett samt den första runan i denna grupp som avses, det vill säga **t**-runan. Det första ordets avslutande kvistruna har tre kvistar till vänster och sex kvistar till höger om huvudstaven. Eftersom det endast är en ätt som har sex runor i sin grupp (de övriga två har endast fem runor var) är det uppenbart att det är **k**-runan som avses med denna kvistruna.

Då vi sätter samman runorna i det första ordet, bildas den vanliga vikingatida hedersbenämningen **trik** som skall uttalas *dr. eng* och betyder "dräng" eller närmare bestämt "kämpe".

Det nästföljande ordet har två kvistrunor, som utgör det andra och tredje tecknet. Den första av dessa båda lönnrunor har tre kvistar till vänster och två kvistar till höger om huvudstaven. Den tredje ättens andra runa är givetvis **u**-runan. Nästföljande kvistruna har tre kvistar till vänster och tre kvistar till höger om huvudstaven. Enligt runchiffersystemet är den tredje ättens tredje runa **th**-runan.

Om vi sätter samman runorna i det andra ordet, bildas den förstärkande benämningen **kuþan** som skall uttalas *goðan* och betyder "god", "förträfflig" eller "utmärkt".

Vet man bara att samtliga runor har sin speciella ordningsföljd samt kommer ihåg att futharkens första och tredje ätt skall byta plats då man skriver eller tyder runchiffer blir problemen inte alltför stora när man ställs inför lönnrunor i en vikingatida runurkund.

Bildmässig analys

Själva inskriftsbandet har formen av en orm som följer stenens konturer med en tydlig dragning åt vänster. Ormhuvudet ses uppifrån och pryds

därmed som brukligt är med två glosformade ögon. En kluven tunga, som har formen av en **R**-runa utgår från ormhuvudets nos. Ormens stjärt smalnar av vid änden och avslutas med en spiralformad rundel.

Förutom själva rundjuret, är stenen dessutom smyckad med en så kallad ansiktsmask – där man tydligt kan skönja ögonbryn, ögon, näsa, mustasch och skägg. Den nedre delen av ansiktsmaskens haka, eller hakskägget, är uppbyggd av två runor som avslutar själva runtexten.

Ansiktets mustasch och skägg har avbildats enligt den konstnärliga överlappningsprincip som var så populär under vikingatiden. De linjer som symboliserar skäggväxt överlappar varandra växelvis på ett sätt som tycks vara inspirerat av en flätad lädermask.

Trots runormens något primitiva utseende avslöjar ansiktsmaskens utförande att en framstående och fantasirik runkonstnär har förfärdigat detta runmonument.

Datering av runstenen

Eftersom Landshammarstenen saknar flera runor, den har ju som sagt endast elva runtecken i den korta runtexten, är det ganska svårt att datera runinskriften på runologiska grunder. Det är inte lätt att avgöra om avsaknaden av **a**- och **R**-runorna skall tolkas som att vi har med en yngre inskrift från 1000-talets senare hälft att göra, eller om det helt enkelt beror på att texten är så kortfattad.

Avsaknaden av stungna runor kan ju i motsats till detta tolkas som ett äldre drag, vilket gör att villrådigheten tycks öka då man försöker tidfästa denna runurkund med runologiska hjälpmedel.

Det hedniska textinslaget tyder möjligtvis på tidsperioden vid 900-talets slut eller 1000-talets början. Men om korstecknet som är ristat på en av stenens sidor är samtida med runorna hör minnestoden snarare hemma i mitten av 1000-talet eller senare.

Om vi tar stenens bildframställningar till hjälp tillhör ormhuvudet och ansiktsmasken en tidsperiod som sträcker sig från 900-talets slut till 1000-talets första hälft. Lönnrunorna är för övrigt ett särdrag som i monumental skrift blir vanligare i senare vikingatid, och detta faktum tyder därmed på att inskriptionen är yngre än det föregående förslaget.

Med andra ord härstammar denna runurkund från en tidsperiod som sträcker sig från slutet av 900-talet till omkring 1000-talets mitt eller senare, mer exakt än så går det nämligen inte att datera inskriften.

Vad runtexten berättar

Landshammarstenen har en förhållandevis kort text, men dess innehåll har åtskilligt att förmedla angående vikingarnas hedniska tro. Dessutom visar lönnrunorna att dåtidens nordbor kunde använda sina runor på ett mer gåtfullt vis – men avsikten var dock att denna rungåta skulle gå att lösa.

Om vi granskar den korta texten märker vi att en fader har rest stenen till minne av sin son. Faderns namn var Vinjut och sonen hette Gudmund. Intressant nog kan båda namnen knytas till det hedniska religionsutövandet. Vinjut är ett tvådelat namn, det vill säga Vi och Njut, varav det första ledet är den gamla benämningen på en ”helig plats (som var belägen ute i naturen)”. Det är påfallande att detta så vanliga ord (Vi)

”Vinjut. Gudmund.” Illustration: L. M. Enoksen.

fortfarande betecknar samhörighet i vår kultur. Dessutom finns ordet "vi" även bevarat i uttryck som (in)viga – det vill säga "att förmedla religiös kraft" eller "att visa samhörighet vid till exempel giftermål".

Ordet "njut" eller "njuta" har samma betydelse nu som då, det vill säga "att finna välbehag och glädje i något" eller "att hänge sig åt något tillfredsställande". Namnet Vinjut kan alltså uttydas som "han som njuter av den heliga platsen" eller "han som visar sin hängivenhet åt den heliga samhörigheten".

Fadern Vinjuts namn hjälper oss att förstå kynnet av den hedniska tron. Namnets ordagranna betydelse avslöjar att vikingarnas religionsutövande innebar synnerligen aktiva och glädjerika handlingar samt att de kände en starkt rotad samhörighet med sina heliga platser

Sonens namn, Gudmund, är även det tvådelat och består av orden Gud och mund. "Gud" har idag ungefär samma betydelse som i forna dagar, med den viktiga åtskillnaden att vikingarna dyrkade mer än en gud, men Tor var den gudom som stod högst i kurs. Ordet "Mund" är sedan länge utdött i dagens språkbruk, men på vikingatiden betydde det "skydd" eller "värn". Gudmund kan med andra ord uttydas som "han som står under gudarnas beskydd" eller "han som värnar om gudarna".

Det verkar knappast vara någon tillfällighet att både Vinjuts och Gudmunds namn har en så tydlig anknytning till den hedniska tron och dyrkandet av de heliga makterna. Det är inte omöjligt att fadern har tilldelats sitt namn i vuxen ålder, men sonen har kanske fått sitt förpliktande namn som barn. Möjligtvis har Vinjut varit en framstående hedning, som önskat att Gudmund skulle gå i hans fotspår eller så har namngivningen helt enkelt syftat till att gudamakterna skulle vaka över hans son.

Trots önskan om gudarnas bistånd, har sonen dött före fadern. Men när Vinjut avslutar sin son Gudmunds runristade äreminne, väljer han att förmedla en kortfattad och osentimental hyllning med lönnrunor. Detta originella förfarande var inte ett sätt för fadern att dölja sina ord utan skulle istället förstärka deras innebörd. Trots det tyder valet av kvistrunor på att Vinjut medvetet har velat försvåra det något för läsarna av runtexten.

Gåtor och lösandet av dem var en populär idrott för dåtidens nordbor. Den vikingatida futharken och dess ljudvärden var ju som bekant (se s. 47f.) uppbyggda enligt ett snillrikt system som aldrig hade tagits i bruk

om vikingarna inte hade tyckt om den form av gåtlösande som runtydning faktiskt är! Därför är det inte konstigt att nordborna fann stor glädje i att utveckla runornas svårtydbarhet ytterligare, i syfte att testa läsarens fantasi och förmåga att förstå lönnrunornas förtäckta budskap.

Intressant nog är runchiffrens uppbyggnad och principer desamma – oavsett geografisk utbredning, vilket i allra högsta grad förstärker deras släktskap med futharkens ljudvärden. De likartade grundsatser som styrde nordbornas lönnrunor och runtecknens ljudvärden antyder nämligen att invånarna i det vikingatida samhället kunde enas om saker som berörde deras språk och den grafiska förmedlingen av det.

Nordborna må ha ansett att de kom från olika landsändar och de skämdes inte för att framhäva sin härstamning, men det är uppenbart att skandinaverna uppfattade sig som ett och samma folk om man utgår från deras gemensamma språk eller de vikingatida runornas likriktade uppbyggnad och betydelse.

När dåtidens människor har tolkat lönnrunorna på Landshammarstenen, har de efter viss tankestimulerande möda kommit fram till att Gudmund givits det hedervärda omdömet "en god dräng". Detta hedersomnämning var en synnerligen ärofull kommentar, som sammanfattade vikingaandan med två kärnfulla ord. Med "en god dräng" avsåg man en dristig karl som drevs av en outgrundlig lust att utföra djärva bragder i okända trakter.

Det är uppenbart att Vinjut var stolt över sin son, eftersom "en god dräng", som sagt, var den vikingatida benämningen på en initiativrik man eller yngling som vågade se faran i vitögat utan att tveka på sin egen förmåga – och hade mod nog att pröva sin styrka i strid. Och kanske var det ett sådant vapenskitte som ändade Gudmunds liv.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Vinjut reste stenen till minne av sin son Gudmund – en riktig kämpe, som var som en man skulle vara."

En spåmans minnesstod – Baldringestenen

(Skåne, DR 294)

þurkiſl · ſati · kuſl · þauſi · aftiR · tuma · ſban · fruþaR · ſun ·
faþur · ſin · harþa · kuþan · þikn

*Torgisl satti kumbl þauſi æftiR Toma span, Froðar ſun, faður ſin – harða
goðan þegn.*

”Torgel satte kumler dessa efter Tume spå(man), Frodars son, fader
sin – (en) mycket god thegn.”

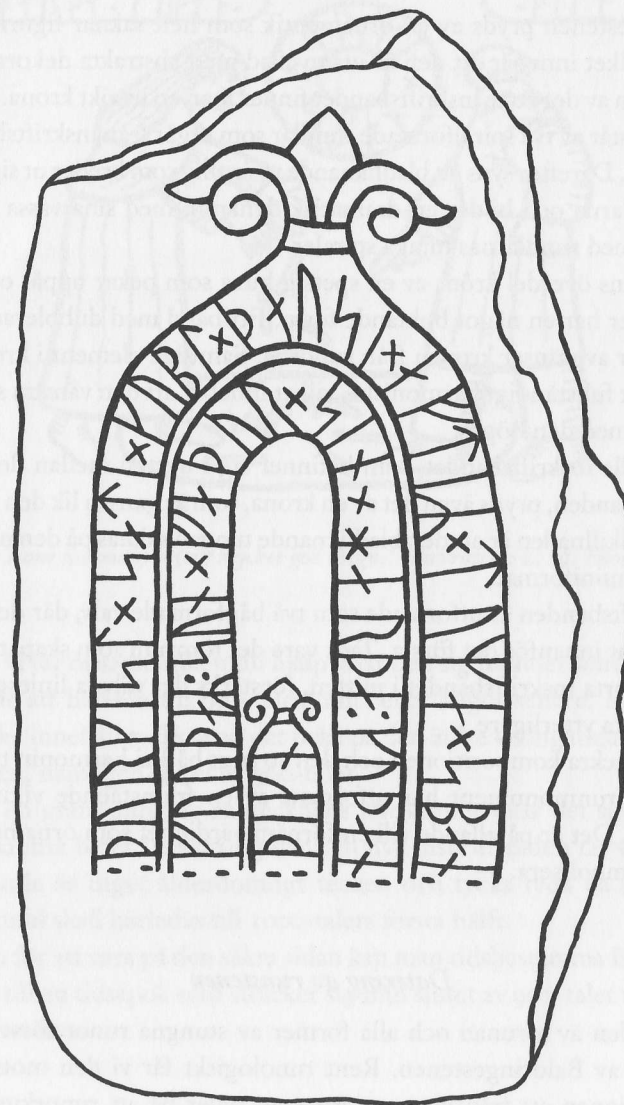
Runologisk kommentar

Baldringestenen inskription saknar stungna runor, och dessutom letar man förgäves efter **ǰ**-runan på denna minnesstod. Samtliga ord är tydligt åtskilda med skiljetecken, vilket underlättar tydningen av runtexten. En intressant detalj är att tre olika typer av skiljetecken förekommer på denna runurkund: kryss, runda punkter och tillplattade punkter.

Texten är fri från slarv- eller stavfel. Rent stavningsmässigt ser man dock vid ett tillfälle, i ordet **kuſl** som skall uttalas *kumbl* och betyder ”kumler” eller mer bestämt ”stenstoder”, att runristaren har låtit **b**-runan symbolisera de sammanslagna ljudvärdena ”mb”. Men detta vidgade bruk av **b**-runan var fullt tillåtet enligt de vikingatida stavningsreglerna.

När det gäller runornas utseende visar **b**-runan en något annorlunda form eftersom de båda bågformade bistavarna har glidit ifrån varandra vid huvudstavens mitt, men denna variation är ganska vanlig bland de vikingatida runtecknen. På **h**-, **n**- och **a**-runorna är bistavarna ibland placerade ganska långt ned på huvudstaven, vilket innebär att bistavarna befinner sig nedanför huvudstavens mittpunkt.

Av futharkens samtliga runtecken saknas endast **ǰ**-runan, vilket betyder att femton runtecken finns representerade på denna runsten.

Baldringestenen (Skåne, DR 294). Illustration: L. M. Enoksen.

Bildmässig analys

Baldringestenen pryds av en ornamentik som helt saknar figurmässiga inslag, vilket innebär att den är utsmyckad med abstrakta dekorationer. På toppen av det yttre inskriftsbandet finner man en utsökt krona. Denna krona består av två spiralformade rundlar som utgår från inskriftsbandets ytterlinje. Därefter syns en bladliknande utsirning som breder ut sig ovanför rundlarna och bildar en dramatisk dynamik med sina vassa tungor jämfört med rundlarnas mjuka spiraler.

Kronans överdel kröns av en spetsig huva som pekar uppåt och vars sidokanter har en något buktande form. Ett band med dubblrade vågräta linjer avgränsar kronan från runorna. Samtliga element i kronan är för övrigt fullständigt harmoniska, vilket innebär att den vänstra sidan är identisk med den högra.

Det lilla inskriftsbandet, som befinner sig i mitten mellan de övriga inskriftsbanden, pryds även det av en krona, som är ganska lik den översta kronan. Skillnaden är att den bladliknande tungan saknas på den nedersta kronan i miniformat.

Inskriftsbanden är utformade som två bågformade valv, där det andra är placerat innanför det första. Tack vare det tomrum som skapats ovanför det korta inskriftsbandet i mitten, förstärks det välvda linjespelet på stenens yta ytterligare.

Den vackra kompositionen och den strängt hållna harmonin tyder på att detta runmonument har utformats av en framstående vikingatida konstnär. Det är påfallande vilken förnäm värdighet som ornamentiken lyckas symbolisera.

Datering av runstenen

Avsaknaden av *a*-runan och alla former av stungna runor försvårar en datering av Baldringestenen. Rent runologiskt får vi den motstridiga informationen att frånvaron av *a*-runan tyder på att runurkunden är yngre, det vill säga från 1000-talets mitt, medan abskningen av de stungna runorna tyder på att den är äldre, det vill säga från slutet av 900-talet eller början av 1000-talet.

”Tume spå(man) – (en) mycket god tbegn.” Illustration: L. M. Enoksen.

Om vi tar ornamentiken till hjälp visar den sig ha ålderdomliga inslag som går att härleda till 900-talets mitt eller något senare. Runtextens hedniska innehåll tycks även det peka på den äldre vikingatida runstensperioden, nämligen slutet av 900-talet.

Vid en granskning av runtecknens läsriktning visar det sig dock att runorna inte byter läsriktning där den nya inskriftsraden tar vid. Detta förfarande är inget ålderdomligt tecken och tycks tyda på att denna runurkund skall härledas till 1000-talets första hälft.

Men för att vara på den säkra sidan kan man tidsbestämma Baldringestenen till en tidsepok som sträcker sig från slutet av 900-talet till början av 1000-talet.

Vad runtexten berättar

Baldringestenenens inskrift förmedlar intressant information om den vikingatida hedendomen och vilka färdigheter som premierades av dem

som hade kontakt med den översinnliga världen. På denna runurkund hedrar en son minnet av sin spåkunnige fader.

Sonen Torgel som förfärdigat runtexten har varit mån om att betona sin fader Tumes egenskaper som spåman, eftersom han väljer att ta med dennes tillnamn i inskriften. Faderns tillnamn var nämligen "Spå", vilket betyder "spåkunnig", "siare" eller "spåman". Torgel passar dessutom på att berätta att Tume Spå härstammade från Frodars ätt, vars namn (dvs. Frodar) kan uttydas som "den vise" eller "den kunnige".

Skälet till att Torgel uppger vem Tume (och han själv) härstammar ifrån är helt enkelt en självförhärlikande manifestation, som avser att betona den visdom som har frodats i deras ätt.

Att Tume Spå var en betydelsefull person i dåtidens samhälle avslöjar hans titel, och inskriftens sista ord påpekar att han var en "mycket god thegn". Som tidigare nämnts (se Velandastenen s. 184f.) var thegn en samhällstitel som enbart uppbars av hedningar. Dessutom finns det tecken på att samtliga thegnar var framstående individer som åtnjöt stor respekt och beundran i det dåtida Skandinavien.

När vi granskar de färdigheter som Tume sägs ha haft visar det sig att den enda upplysning vi har om honom är att han varit spåkunnig, och troligtvis är det denna egenskap som förlänat honom hederstiteln thegn. Att kunna sia om framtiden på ett trovärdigt sätt var en förmåga som uppenbarligen stod högt i kurs bland vikingatidens nordbor. Då som nu kände människor en skräckblandad fascination inför dem som kunde se saker som var fördolda för andra.

Huruvida Torgel har ärvt sin faders egenskaper får vi inte veta någonting om i runtexten. Men när Tume namngav sin son gav han honom ett namn med både hedniska och krigiska inslag. Torgel är nämligen ett tvådelat namn och det första ledet, det vill säga Tör, är givetvis detsamma som namnet på guden Tör. Det avslutande ledet, det vill säga Gel eller Gisl, betyder "spjut" eller "pilskaft". Med andra ord kan Torgel (eller Torgisl) uttydas som "Tors pilskaft" eller "han som har Tors styrka i sitt spjut".

I runinskriften finner vi inledningsvis några intressanta uppgifter om att runstenar kunde vara en del av ett större minnesmonument. Texten säger uttryckligen att Torgel "satte kumler dessa" till minne av sin fader. Kummel eller i flertal, kumler, är för övrigt en gammal benämning på

stora stenar och kan i det här fallet uttydas som "stenstoder" eller "minnesstoder". Att dessa kumler nämns i flertal tyder på att Tume spåmans minnesmonument ursprungligen bestod av flera stenstoder som placerats tillsammans enligt en estetik som dåtidens (och även nutidens) nordbor förstod sig på att uppskatta.

Vikingatidens nordbor hade en hel del möjligheter och traditioner för att visa de döda sin omsorg. De kunde nämligen på en och samma gång hedra de nära och kära med minnestext i runor på en sten som utsmyckats med vacker ornamentik och dessutom låta andra minnesstoder förstärka det monumentala uttrycket. Dåtidens människor saknade varken den kunskap eller fantasi som krävdes för att deras minnesmonument skulle ge ett storslaget intryck.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Torgel satte dessa stenstoder till minne av sin fader – Tume den spåkunnige, som var Frodars son. Tume var en utmärkt karl och han uppbar hederstiteln thegn."

Slutkommentar angående runurkunder som berättar om hedniska budskap

Det har skrivits åtskilliga böcker om vikingarnas inhemska religion, och i dessa skrifter avhandlas en och annan myt som påstås härstamma från vikingatiden. Men vid ett närmare betraktande av innehållet i dessa medeltida myter och en jämförelse med vad originalurkunderna berättar om samma ämne, märker man omgående att det inte är samma bild som förmedlas i de medeltida sagorna och på våra runstenar.

Det är många som känner till den fornnordiska gudaläran, och mest kända tycks de dråpliga berättelserna om guden Tör vara. Men dessa myter lyckas knappast att förmedla den syn som dåtidens människor hade på sin mest omtyckta gudom.

Om vi analyserar den information de vikingatida runtexterna ger oss förmedlar våra förfäder en annan bild än den som anses vedertagen bland de flesta människor idag. Därför kan man hoppas att framtidens forskare

kommer att lägga större vikt vid våra originalurkunder, det vill säga runinskrifterna, då de försöker utröna vikingarnas religiösa kulturliv. Det är på runstenarna som den verkliga uppfattningen om vikingarnas gudar och gudatro framträder i full dager.

Om vi sammanfattar huvuddragen i den information som förmedlats i ovannämnda runurkunder kan vi bland annat dra följande slutsatser:

- Tor var vikingarnas främsta gud och det fanns en religiös kult knuten till hans namn.
- Både kvinnor och män kunde dyrka den gudamakt som benämndes Tor.
- Den kortskaftade hammaren var guden Tors heliga symbol.
- Man kunde be om guden Tors bistånd och beskydd i en vikingatida minnestext.
- ”Tor” användes som förled i både kvinnliga och manliga namn under vikingatiden.
- Både män och kvinnor kunde ha ett namn som antyder viktiga religiösa uppgifter inom Torskulden.
- ”Vi” var den vikingatida benämningen på en helig plats där ceremoniellt religionsutövande förekom.
- Under vikingatiden kunde en manlig undersåte hedra sin drottning med ett hedniskt runmonument.
- En maka kunde hedra sin make med en minnestext som innehöll kraftfulla hedniska inslag.
- ”Thegn” var en titel i det vikingatida samhället som uppbars av män som var knutna till den hedniska religionen.
- Spåkkunnighet var en egenskap som beundrades av vikingatidens nordbor.
- Hedniska runurkunder kan vara prydda med figuravbildningar eller renodlad ickefigurativ ornamentik.
- Hedniska runurkunder har oftast en ålderdomlig stil i deras ornamentik och figuravbildningar.
- Hedniska runurkunder är ofta kortfattade.
- Om lönnrunor används i en runtext finns det oftast ledtrådar som hjälper tydaren att tolka texten. Avsikten var aldrig att dölja textinnehållet.

Runurkunder som berättar om vikingarnas kristendom

Bakgrund – den nya religionen

Vikingarna hade sin egen inhemska gudstro, men de kom givetvis även i kontakt med andra religioner under sina otaliga utlandsfärder. Ute i Europa var kristendomen den religion som hade flest tillbedjare och störst ämbetsmannamässig auktoritet bakom sig. Vid en och annan plundringsräd hade nordborna konstaterat att kristendomen var en välmående religion samt att kyrkorna ruvade på mången skatt.

När skandinaviska hövdingar och konungar mötte sina utländska motsvarigheter vid officiella sammankomster blev de varse att de flesta europeiska statsöverhuvuden var knutna till den kristna tron. Det är inte svårt att förstå att framstående vikingar kunde se ekonomiska fördelar med att tillhöra en sådan stark och politiskt välfungerande organisation som kristendomen trots allt var vid denna tid.

Vad var en kristen viking?

Från vikingatiden härstammar åtskilliga runurkunder som är märkta med kristna symboler och i vars texter man finner böner riktade till Gud. Det finns en historisk tradition inom historieforskningen som framhäver kristendomens betydelse som förmedlare av en mer högtstående kultur än vad dåtidens nordbor påstods känna till. De vikingatida skandinaverna framställs ibland som ociviliserade barbarer som inte kunde undgå att hänföras över den lärdom och kulturella resning som följde i kristendomens spår.

Men man kan fråga sig om det finns några bevis för att det var den kristna kulturella skolningen och den fromma livssynen som nordborna

ville anamma. Vad säger våra originalurkunder från denna tid om den kristne vikingens kynne? Kan man skönja någon märkbar skillnad i sedvänjor eller livssyn om man jämför en hednings runtext med en kristens? Eller är det möjligen så att kristendomens intrång till en början endast var ett religiöst mode som hade mycket liten inverkan på de urgamla sedvänjorna?

Runurkunderna är här den bästa källan till förståelsen om hur den nya religionen uppfattades och om hur den påverkade inställningen till livets viktigare frågor. I följande runurkunder ges det exempel på de kristna vikingarnas syn på svek, hämnd och förlåtelsebegreppet samt vad kyrkobyggnaderna kunde användas till.

Må Gud svika dem som svek Rodfos! –
Sjonhemsstenen 1 (Gotland, G 134)

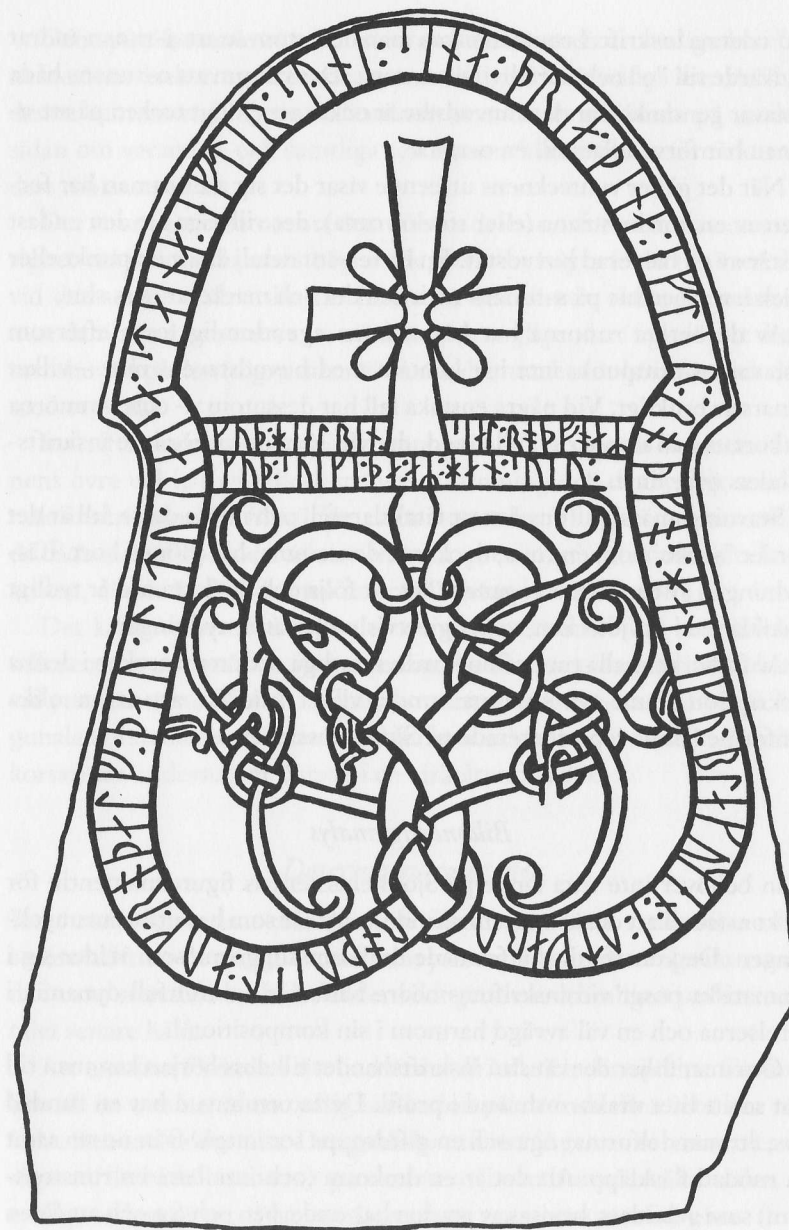
roþuisl · auk · roþalf · þau · litu · raisa · staina · eftir · sy[ni · sina
·] þria · þina · eftir · roþfos · han · siku · blakumen · i · utfaru
kuþ · hielbin · sial · roþfoaR kuþ · suiki · þa · aR · han · suiu ·

Roðvisl auk Roðalf, þau letu ræisa stæina æftir syni sina þria. Þenna æftir Roðfos, han s(w)iki blakumen i utfaru. Guð hielbin sial RoðfoaR. Guð swiki þa, aR han swi(k)u.

”Rodvisl och Rodälv, de läto resa stenar efter söner sina tre. Denna (sten är rest) efter Rodfos, honom sveko blakumän i utfärd. Gud hjälpe själ Rodfos. Gud svike dem, som honom sveko.”

Runologisk kommentar

Sjonhemsstenen 1 innehåller många runologiska egenheter. Denna runurkund har två olika typer av stungna runor, vilka benämns **y**-runor – det vill säga stungna **u**-runor och **e**-runor – det vill säga stungna **i**-runor. Ljudvärdet för **y**-runorna är ”y”, medan **e**-runans ljudvärde troligtvis är

Sjonhemsstenen 1 (Gotland, G 134). Illustration: L. M. Enoksen.

”æ” i denna inskrift. I runtexten kan man dessutom se att **ǰ**-runan ändrat ljudvärde till ”o” och har blivit en **o**-runa. Det faktum att **o**-runans båda bistavar genomkorsar dess huvudstav är också ett tydligt tecken på att **ǰ**-runan har förvandlats till en **o**-runa.

När det gäller runtecknens utseende visar det sig att **s**-runan har formen av en kortkvistruna (eller stavlös runa), det vill säga att den endast består av en halverad huvudstav. En intressant detalj är att en punkt eller prick har placerats på **s**-runans nedersta del och markerar dess slut.

Av de övriga runorna har **b**-runan en egendomlig form eftersom bistavarnas mittpunkt inte har kontakt med huvudstavens mitt – vilket annars är brukligt. Vid några enstaka fall har dessutom **u**- och **r**-runorna förkortats och uppnår ej full längd, det vill säga de vidrör inte inskriftsbandets övre linje.

Stavningsmässigt finns det ett fåtal slarvfel, och i båda dessa fall är det i ordet ”sveko” som en runa, dock inte densamma, har glömts bort. Läsordningen av runtexten är ganska lätt att följa och de flesta ord är tydligt åtskilda med skiljetecken, vilket givetvis underlättar tydningen.

Av futharkens alla runor finner man samtliga sexton runtecken i denna inskription, samt två stungna runor, vilket innebär att arton olika runformer finns representerade på Sjonhemsstenen 1.

Bildmässig analys

Man behöver inte titta länge på Sjonhemsstenens figurornamentik för att konstatera att det är en framstående konstnär som har utfört utsmyckningen. De konstfärdigt utformade drakormsslingorna som vrider sig i dramatiska poser vid inskriftens nedre hälft har en kraftfull dynamik i rörelserna och en väl avvägd harmoni i sin komposition.

Om man följer det vänstra inskriftsbandet till dess början kan man till slut se ett litet drakormshuvud i profil. Detta ormhuvud har en rundad nos, ett mandelformat öga och en giftdroppe som utgår från nosen samt en rundad fläskläpp. Att det är en drakorm (och inte bara en runstensorm) som avbildats, bevisas av att den har underben och fot och att foten vidrör det vänstra inskriftsbandet. Som vanligt har drakormsfoten två klor och en rundad tå, och dessa bildar en greppande pose.

Den spiralformade rundeln som avslutar svansen är vanliga komponenter i en drakorms utseende – men sällan är de så många som de är på denna minnesstod. Tre spiralformade svansar är avbildade på vardera sidan om varandra, och samtliga sex svansar harmonierar utmärkt med dess motsatta sida.

Det visar sig dessutom att den vänstra drakormsfoten har sin motsvarighet vid inskriftsbandets högra sida, och den högra foten rör även den vid den undre inskriftslinjen. Eftersom den vänstra sidan kontrasterar mot den högra kan man anta att det ursprungligen har funnits ett drakormshuvud på den högra sidan även om det numera är bortnött och därmed utplånat.

Inskriftsbandet som omgärdar runtexten följer stenens konturer. Stenens övre del har en fallosliknande utformning och det tydligt markerade inskriftsbandet förstärker detta utseende. Till slut sammanstrålar de båda inskriftsbanden vid stenens mitt, precis under den nedersta korsarmen, där de är fästade i två sammanbindande rosettöglor.

Det kristna korset som pryder stenens översta del och omgärdas av fallosens topp, består av fyra ansenliga korsarmar – som är inåtbuktade vid ytterkanterna. Mellan de stora korsarmarna finns ytterligare fyra diagonala korsarmar som är ovala till formen och mindre i storlek. Samtliga korsarmar är dessutom fästade i en cirkelrund kedja.

Datering av runstenen

Rent runologiskt kan man härleda Sjonhemsstenen 1 till 1000-talets senare hälft. Av de stungna runorna är **y**-runan (dvs. den stungna **u**-runan) den runa som tas i bruk sist under vikingatiden – nämligen under 1000-talet senare hälft.

Att **ǰ**-runan förändrat sitt ljudvärde till ”o”, och därmed har förvandlats till en **o**-runa, är en tydlig indikation på att inskriften inte kan vara äldre än 1000-talets mitt. Den grafiska utformningen av **o**-runan, det vill säga att de båda bistavarna genomkorsar huvudstaven, är även den ett tydligt tecken på att vi har med ett yngre runmonument att göra.

Givetvis förstärker de kristna inslagen, som utmärkes av korstecknet och den kristna bönen, dateringen till 1000-talets senare del.

Det strömlinjeformade drakormsmönstret är även det ett konstnärligt stildrag som hör slutet av vikingatiden till. Med andra ord så pekar samtliga beståndsdelar i detta minnesmonument på att Sjonhemsstenen i härstammar från 1000-talets andra hälft.

Vad runtexten berättar

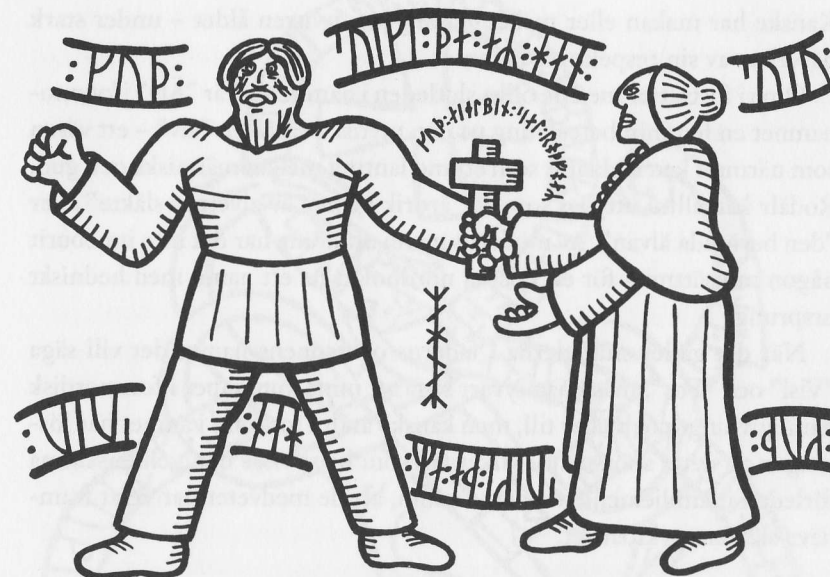
Sjonhemsstenen 1 är mycket intressant för dem som vill bilda sig en uppfattning om hur vikingarnas kristendom såg ut och hur den nya religionen påverkade de inhemska sedvänjorna. Om vi tittar närmare på det budskap som denna runurkund förmedlar märker vi omgående att vikingarna inte hade tagit det kristna förlåtelsebegreppet till sitt hjärta.

I inskriftens inledning förklaras det högtidligt att en fader och moder har låtit förfärdiga detta runmonument för att hedra minnet av sina tre söner. Runtexten berättar vidare att en av dessa söner, Rodfos, blev sviken under en utlandsfärd. De som utförde det försåtliga dådet uppges vara "blakumän", vilket anses betyda valacker (vlacher) eller närmare bestämt folk från Valakiet, i nuvarande Rumäniens sydligaste del.

Uppenbarligen har Rodfos föräldrar mottagit detta sorgebud utan att få möjlighet att hämnas på de usla stackare som förrådde deras son, eftersom det geografiska avståndet omöjliggjorde blodshämnd. Men när föräldrarna förfärdigade minnesstoden med den sedvanliga bönen om att den kristna guden må hjälpa den döde – passade de dessutom på att be Gud att han skulle svika dem som svikit deras son.

Blodshämnden ingick som en viktig del i den nordiska livsstilen och det är tydligt att den nya tron inte har lyckats förändra denna djupt rotade sedvänja. Att vända andra kinden till vid en oförrätt, som dessutom kostat en ättmedlems liv, var helt otänkbart för en vikingatida nordbo.

De vikingatida nordborna tycks ha haft lättare att förlika sig med konceptet "öga för öga, tand för tand" än förlåtelsebudskapet "att vända andra kinden till". Fadern Rodvisl och modern Rodälv ber alltså om Guds bistånd och hoppas att han skall hjälpa dem i denna familjeangelägenhet. Det är rörande att se föräldrarnas personliga syn på den kristna gudomens funktion, vilket antyder att de hade en förtrolig och

"Gud hjälpe själ Rodfos. Gud svike dem, som honom sveko."

Illustration: L. M. Enoksen.

ickeauktoritär uppfattning om gudamakterna och vad de kunde användas till.

Att själva runstenen var en del i ett större minnesmonument avslöjas av det faktum att runtexten berättar att det ursprungligen bestod av flera stenar – eftersom "stenar" nämns i flertal. Om man betänker all den omsorg (anlitandet av en ypperlig runkonstnär och uppförandet av en större monumental stenkrets) som lagts ned på detta minnesmärke – är det uppenbart att Rodvisl, Rodälv och Rodfos har tillhört en förnäm ätt.

Eftersom faderns, moderns och sonens namn inleds på samma vis, kan det vara intressant att se vad denna förled betyder. Förleden "Rod" är ett sedan länge utdött ord i de skandinaviska språken, men på vikingatiden kunde det betyda "beröm", "berömmelse", "ära" eller "seger". Att en förälder och ett barn har samma förled var inte ovanligt på vikingatiden – men det var ovanligare att man och hustru hade så snarlika namn.

Kanske har maken eller maken namngivits i vuxen ålder – under stark påverkan av sin respektives namn.

Om vi fortsätter med de olika slutleden i namnen, så är ”Älv” i kvinnonamnet en feminin beteckning på den mytiska varelsen ”alv” – ett väsen som närmast kan förklaras som ett mellanting mellan människa och gud. Rodälv kan alltså uttydas som en ”ärorik kvinna av alvernas släkte” eller ”den berömda älvan”. Av moderns namn att döma har det inte inneburit någon motsättning för en kristen nordbo att ha ett namn med hedniskt ursprung.

När det gäller slutlederna i faderns och sonens namn, det vill säga ”Visl” och ”Fos”, måste jag tyvärr säga att mina kunskaper i fornnordisk namngivning inte räcker till, men kanske andra forskare i ämnet har lösningen på detta spörsmål. I vilket fall som helst visar den gemensamma förleden i familjemedlemmarnas namn, att de medvetet har velat framhäva släktens ryktbarhet.

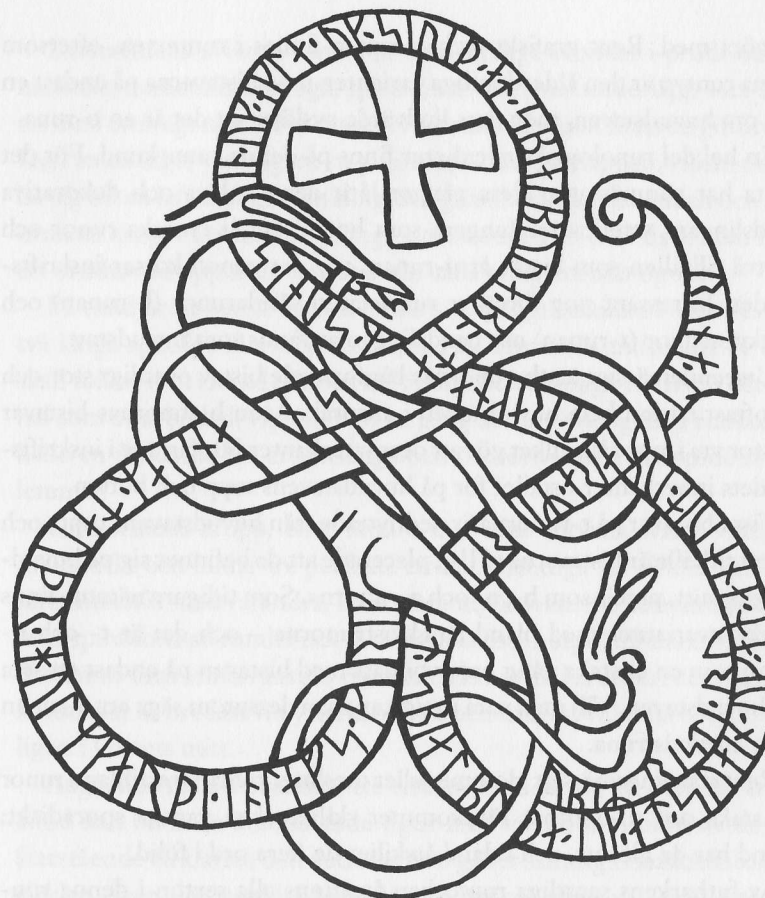
Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

”Rodvisl och Rodälv lät resa dessa stenar till minne av sina tre söner. Denna sten hedrar minnet av Rodfos, som färdades utomlands och blev försåtligt sviken av folk från Valakiet. Må Gud hjälpa Rodfos själ och svika de usla stackare som svek Rodfos!”

Han kämpade och dog i kyrkan – Sjustaristningen (Uppland, U 687)

runa · lit kiara · mirki at sbialbuþa · uk · at · suain · uk · at ·
antuit · uk at · raknaR · suni · sin · uk · ekla · uk · siriþ · at ·
sbialbuþa · bonta sin an uaR · tauþr · i hulmkarþi · i olafs · kriki
· ubiR · risti · ru

Runa let giera merki at Spiallboða ok at Svein ok at Andwett ok at RagnaR, syni sin(a) ok Egla; ok Sirið at Spiallboða bonda sin. (H)ann waR dauðr i Holmgarði i Olafs k(i)rirki. ØpiR risti ru(naR).

Sjustaristningen (Uppland, U 687). Illustration: L. M. Enoksen.

”Runa lät göra märke åt Spjallbode och åt Sven och åt Andvätt och åt Ragnar – söner sina, och Egla och Sirið åt Spjallbode – (hus)bonde sin. Han var död i Holmgård i Olafskyrkan. Öper ristade runorna.”

Runologisk kommentar

I Sjustaristningens inskrift förekommer stungna runor ganska sparsamt och då de förekommer är det e-runor, det vill säga stungna i-runor vi har

att göra med. Rent grafiskt tycks **ǰ**-runan finnas i runtexten, eftersom denna runtyp är den ålderdomliga varianten med bistavarna på endast en sida om huvudstaven, men dess ljudvärde avslöjar att det är en **o**-runa.

En hel del runologiska egenheter finns på denna runurkund. För det första har runmästaren flera gånger låtit den runlösa och dekorativa bandslingans ytterkanter fungera som huvudstav åt enstaka runor och vid två tillfällen som bistav åt **u**-runan, när det genomkorsar inskriftsbandet. Intressant nog föredrar runristaren vänderunor (**k**-runan) och kortkvistrunor (**t**-runan) när bandslingan används som huvudstav.

Utseendemässigt är **th**-runornas bågformade bistav ovanligt stor och tar oftast nästan hela huvudstaven i anspråk. Även **b**-runornas bistavar tar stor yta i anspråk, vilket gör att dess ytterkanter blir fästade i inskriftsbandets innerkanter i stället för på huvudstavens topp och botten.

Vissa bistavar på **t**-runorna är nedflyttade från huvudstavens topp, och vid ett tillfälle är bistavarna så lågt placerade att de befinner sig på huvudstavens mitt, precis som **h**-, **n**- och **a**-runorna. Som tidigare nämnts finns kortkvistvarianter med bland långkvistrunorna – och det är **t**- och **n**-runan som en enstaka gång har avbildats med bistaven på endast en sida om huvudstaven. Vill man vara petig kan man dessutom säga att **o**-runan är en kortkvistruna.

Rent stavningsmässigt glömmar eller utesluter runristaren ibland runor i enstaka ord. Dessutom förekommer skiljetecken ganska sporadiskt; ibland har de glömts, och ibland åtskiljer de flera ord i följd.

Av futharkens samtliga runtecken återfinns alla sexton i denna runurkund. Eftersom det dessutom finns några stungna **i**-runor i inskriften förekommer det sjutton runtyper på Sjustaristningen.

Bildmässig analys

Sjustaristningen är utförd på ett stort stenblock och konstnären har uppenbarligen varit en framstående runmästare. Detta minnesmärke består nämligen av en väldig drakorm, vars långa svans vrider sig i kraftfulla åttaformade cirklar. Drakormens hals, överkropp, mage, svans, ben och fot är tydligt markerade, och därmed är rundjurets anatomi ovanligt enkel att urskilja.

Drakormens avlånga huvud är som vanligt avbildat i profil och har nacktofs, mandelformat öga, spetsig nos och smal underläpp som avslutas med en svagt markerad rundel. Framtill vid nosen finns en giftdroppe. Dessutom utgår ytterligare en giftdroppe från överläppen, vilken utvecklar sig till en bandslinga som slingrar sig mellan inskriftsbanden och drakormens kropp. Denna bandslinga avslutas med en oval figur som liknar ett ormhuvud uppifrån, fast utan de båda obligatoriska ögonen.

På rundjurets ben är lår och underben tydligt åtskilda. Foten består av två långa spetsiga klor och en rundad tå. Huruvida mittdelen av benet skall tolkas som en vad eller en häl är inte helt klarlagt. Men om det är en häl som är avbildad, visar det än en gång att den vikingatida runkonsten hade en förkärlek för att förlänga och överdriva vissa kroppsdelar eller lemmar.

Drakormens kropp, eller rättare sagt dess enorma svans, vrider sig dramatiskt och bildar tre perfekta cirklar. Samtliga tre cirklar harmoniserar utmärkt med varandra. Dessutom utgör svansens utmynnande ände med spiralformad rundel också en harmonisk motpol till drakormshuvudet. Inuti drakormssvansens översta cirkel avbildas ett kristet kors, vars korsarmar är bredast vid ytterkanterna och smalast vid dess början, nämligen i korsets mitt.

Angående inskriftsbandets tre cirklar visar det sig att den ena cirkeln alltid kan bilda en åttalikhande figur med vilken som helst av de båda återstående cirkelarna, och detta faktum gäller samtliga runskriftsbärande cirklar. Även den runlösa bandslingan strävar efter att skapa åttor och cirkulära figurer. Det finns med andra ord åtskilliga åttalikhande figurer i kompositionen.

Det är inte svårt att se att Sjustaristningen håller ypperlig konstnärlig klass i sin dramatiska uppbyggnad och dynamiska estetik. Sällan har man skådat en mer kraftfull och graciös drakorm från vikingatiden än det rundjur som pryder denna runurkund.

Datering av runstenen

Det faktum att Sjustaristningens inskription innehåller **o**-runor, det vill säga att **ǰ**-runan har ändrat sitt ljudvärde till "o", antyder att vi har att

göra med en runurkund från mitten av 1000-talet eller senare. Förekomsten av e-runan, det vill säga den stungna i-runan, är dessutom en indikation på att runtexten tillhör en yngre tidsperiod.

De tydliga kristna inslagen, som till exempel korset och omnämnandet av en kyrka, är saker som också hör till slutet av vikingatiden. Tar vi dessutom urkundens bildkonst till hjälp vid dateringsförsöket avslöjar drakormens strömlinjeformade design; med sitt avlånga smäckra huvud och mandelformade öga samt dynamiska svans i harmoniserade åttor råder det knappast någon tvekan om att de konstnärliga stildragen tillhör 1000-talets senare del.

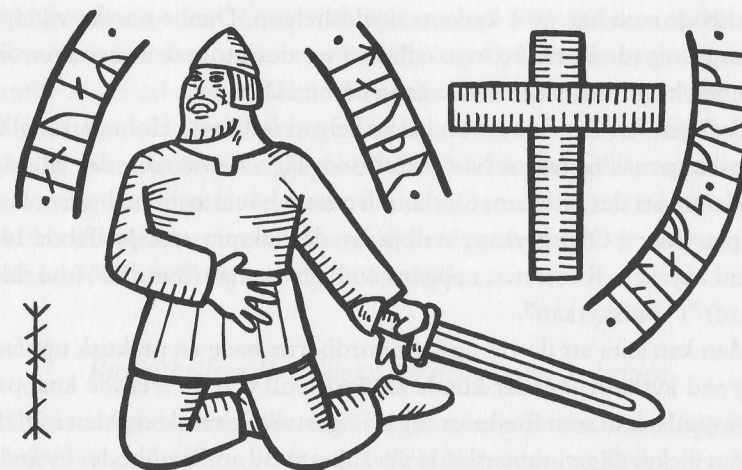
Alla indikationer talar alltså för att denna runurkund kan tidfästas till 1000-talets andra hälft, och snarare till slutet än början av denna period.

Vad runtexten berättar

Sjustaristningens textinnehåll är intressant på många sätt. För det första är det endast kvinnor som har låtit förfärdiga denna runurkund. En moder hedrar sina söner och två fruar hedrar sin (gemensamma?) make. Dessutom omtalas en kyrka, belägen i det avlägsna Holmgård, som fått sitt namn efter Nordens första kristna helgon.

Om vi börjar med modern sägs det uttryckligen i runtextens inledning att det är hon som är initiativtagare till detta minnesmärke. Moderns namn är Runa, och detta ord betyder inte bara "skrivtecken", utan har en mycket vidare betydelse. Runa är nämligen ett urgammalt begrepp som bland annat kan uttolkas som "hemlighet", "kunskap" och "färdighet". Med andra ord kan namnet Runa uttydas som "hon som besitter kunskapen om hemligheterna" eller "kvinnan som har både kunskap och färdighet".

Runa har uppenbarligen varit en fruktsam kvinna eftersom hon fått fyra söner – nämligen Spjallbode, Sven, Andvätt och Ragnar. Tragiskt nog har hon dock överlevt dem alla. Modern har visat stor fantasi och variation då hon har namngivit sina söner, eftersom de alla har ganska olika namn. Sven, och framför allt Ragnar, är typiska herremansnamn och förr i tiden gav man dessa namn endast till personer som tillhörde förnåma ätter.

"Han var död i Olafskyrkan." Illustration: L. M. Enoksen.

Sven är ett icke sammansatt namn som helt enkelt betyder "ung man". I namnet Ragnar finns kvarlevorna av den urgamla benämningen på de hedniska gudamakterna – som för övrigt finns bevarat i uttrycket "ragnarök", det vill säga "gudamakternas öde". Om man delar upp namnet i Ragn och Ar, så betyder förleden "gudar" eller "gudamakter" medan efterledet är en förkortning som anses betyda "krigshär" eller "värja" och "beskydda". Ragnar kan därmed uttydas som "han som beskyddar gudarna" eller "han som står under gudamakternas beskydd".

Andvätt är ett tvådelat namn, där förleden troligtvis betyder "emot" och slutledet kan uttolkas som "väga". Andvätt kan alltså uttydas som "han som väger (för och) emot". Av mansnamnen återstår då Spjallbode – som är inskriftens huvudperson, ty det är hans livsöde som får störst utrymme i runtexten. Tyvärr kan jag inte förklara vad hans namn betyder.

Men i vilket fall som helst nämns denne Spjallbode först av de fyra sönerna, och det är endast hans dödsätt som omtalas i urkunden. Det sägs uttryckligen att Spjallbode dog i Olafskyrkan i Holmgård, och både kyrkans namn och platsen där den var uppförd är intressanta uppgifter. Om vi börjar med kyrkans namn är det den norska krigarkonungen Olav

den helige som har varit kyrkans skyddshelgon. Denne norske vikingakonung stupade i strid år 1030 och han var dessutom den första nordbo som fick helgonstatus av den kristna påvemakten.

Tydligt har det funnits en kyrka helgad åt Olav i Holmgård, vilket var vikingarnas namn på Novgorod, som låg i Gårdarrike, det vill säga Ryssland. Att det inte bara förekom fromma böner och meditativa kontemplationer i Olafskyrkan, avslöjas av det faktum att Spjallbode blev dödad i kyrkan. Runtextern uppger nämligen att han "var död" (dvs. blev dödad) "i Olafskyrkan".

Man kan anta att de vikingatida nordborna hade en praktisk uppfattning vad kyrkobyggnader kunde användas till och de tvekade knappast att använda dem som försöksningar i ogästvänliga trakter. Men i Olafskyrkan gick tydligen vapenskiftet så våldsamt till att Spjallbodes liv ändades i det avlägsna Holmgård.

I dåtidens värld fanns det trots allt en fungerande nyhetsförmedling mellan Gårdarrike och Skandinavien, eftersom budet om Spjallbodes öde uppenbarligen nådde hembygden. Men denne kristne viking sörjdes dock inte bara av sin moder. Det finns andra kvinnor som hedrar hans minne i runtextern, nämligen Egla och Sirid.

Egla är en feminin variant av det osammansatta mansnamnet Egil, som betyder "fruktan" och "skräck" eller "spets" och "vapenegg". Kvinno-namnet Egla kan alltså uttydas som "hon som har förmågan att invagga skräck med sin vapenegg". Sirid är däremot en förkortad variant av det tvådelade namnet Sigrid. Förleden "Sig" betyder "seger", och efterleden "Rid" betyder "härskarinna". Sirid kan alltså uttydas som "den segerrika härskarinnan". Båda kvinno-namnen har en synnerligen kraftfull innebörd, och troligtvis har namnen avsett att återge kvinnornas karaktärsdrag på ett korrekt sätt.

En intressant detalj är att både Egla och Sirid kallar Spjallbode för "sin make", vilket antyder att han haft två hustrur. Hur detta månggifte fungerade i praktiken är svårt att uttröna – men de båda fruarna kunde uppenbarligen samsas med hans moder om att låta uppföra ett gemensamt minnesmonument till Spjallbodes ära.

Slutligen skall det även nämnas att runmästaren som har förfärdigat detta konstnärliga runmonument har signerat sitt mästerverk längst ned

till höger med orden "Öper ristade runorna". För att inte inkräkta på den minnestext som kvinnorna beställt har Öper ristat in sin signatur utanför inskriftsbandet. Denne framstående runkonstnär använder ett tillnamn, det vill säga Öper, som tycks antyda hans självförhärligande sinnelag. Namnet betyder "gaphals" eller "skrikaren" och är en passande benämning på en man vars konstverk är så dramatiskt utformade att de påkallar betraktarens uppmärksamhet än idag, drygt 900 år efter att han ristat in sitt konstfärdiga rundjur i stenhällen.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Runa lät göra detta minnesmärke till minne av sina söner Spjallbode, Sven, Andvätt och Ragnar. Sirid hedrar sin make Spjallbode – och det gör även Egla. Han (Spjallbode) blev dödad i Olafskyrkan i Holmgård. Öper ristade runorna på denna stenhäll."

Slutkommentar angående runurkunder som berättar om vikingarnas kristendom

När man granskar innehållet i kristna runurkunder, märker man ingen nämnvärd skillnad i attityd och livssyn mellan de hedniska och kristna minnestexterna. De historiker som har velat göra gällande att kristendomen gav nordborna den civiliserade skolning de så länge hade trängt efter förringar samtidigt våra förfäders urgamla kultur och sedvänjor.

Det sägs ofta att de kristna européerna introducerade skrivkonsten i Norden, men faktum är nordborna hade använt sina inhemska skrivtecken (runorna) i drygt ett årtusende innan de latinska bokstäverna togs i bruk i Skandinavien. För att ytterligare förtydliga detta tidsperspektiv, bör det påpekas att den latinska skriften ännu inte använts lika länge i Norden som runorna.

De vikingatida nordborna var både stolta och mycket medvetna om sin egen kultur, vilket innebar att deras sedvänjor och livsåskådning inte förändrades särskilt mycket när en ny religion fick fäste i hembygden. Det skulle först dröja tills vikingaandan var kväst innan kristendomen slutligen lyckades omvända skandinaverna till ett Guds- och överhets-

fruktande folk. Men då har vi hamnat i medeltiden, då vidskepelse och vanföreställningar fritt kunde förmedlas och frodas inom den kristna kultursfären under åtskilliga århundraden.

Om man sammanfattar information som förmedlats i runurkunderna i detta kapitel kan man bland annat dra följande slutsatser:

- Runurkunder med kristna inslag hör till slutet av vikingatiden.
- Kristna runmonument är oftast utsmyckade med konstfärdiga drakormar och estetiskt komponerade ormslingor.
- Ett kristet kors eller en kristen bön markerar att runstensresorna har bekänt sig till den kristna tron.
- Kristna vikingar utförde en form av verksamhet utomlands som kunde sluta med våldsam död för de inblandade.
- Det finns inga nämnvärda skillnader mellan en kristen och en hednisk vikings sedvänjor.
- Förlåtelsebegreppet, det vill säga "att vända andra kinden till" vid en oförrätt, ingick inte i vikingarnas kristendom.
- Vikingarna hade ett ickeauktoriativt förhållande till den kristne Guden och tillbad honom på ett förtroligt vis.
- Kristna nordbor kunde ha hedniska namn.
- En kristen viking kunde ha två fruar.
- Kyrkobyggnader var ibland skådeplats för aktiviteter som kunde sluta med dödlig utgång.
- Utomnordiska kyrkor kunde vara helgade åt en skandinavisk krigarkonung.
- Nyhetsförmedling mellan yttrevärlden och hembygden fungerade i det vikingatida Norden.
- Framstående runkonstnärer kunde anlitas av personer som ville använda deras kunskap för att förfärdiga ett minnesmonument.

Runurkunder som berättar om matglada vikingar

Bakgrund – vikingen hemmavid

Under senare år har man inom historieforskningen och arkeologin sökt finna och föra fram den fredlige vikingen i rampljuset. Modernt skolade forskare har påpekat att de flesta nordbor stannade hemma under den tidsepok vi kallar vikingatiden och att det endast var rikt och mäktigt folk som var inblandade i de beryktade utlandsfärderna. Det påstås alltså att de fattiga och medellösa höll sig på hemorten och knappast tog del i de dramatiska händelser som idag är historia.

Att vikingatidens nordbor inte direkt var några stugsittare avslöjas av alla de härjningar och långväga resor som de företog utomlands. Men ändå återvände vikingarna till sina hemtrakter efter de månads- eller årslånga färderna. Man kan då fråga sig vad de i så fall återvände till? För att bättre förstå vad som lockade hem de vikingatida nordborna, kan det vara på sin plats med en inblick i det sociala umgänget i hemtrakterna.

Myten om den fredlige vikingen

Dagens arkeologer och historiker vill gärna framhäva alla de tecken som tyder på att de hemmavarande nordborna levde ett stillsamt bondeliv under vikingatiden och att deras vardag flöt fram utan några större förströelser. De frodiga gästbudsskildringar, som ofta gått att finna i tidigare generationers historieböcker ses numera som nationalromantiskt trams och har förpassats ut ur historien av den seriösa forskargemenskapen.

Men stämmer den moderna uppfattningen överens med vikingarnas egen bild? Finns det möjligtvis några runurkunder som framhäver vikten av livsbejakande umgänge och samkväm i festlig anda? Eller var de vikingatida nordborna en tröstlös skara människor som knappast förstod sig på att njuta av livets goda? Är det ett riktigt påstående att vikingarna bara var några blodtörstiga barbarer som inte hade fantasi nog att roa sig på fredligt vis?

En viss villrådighet kan uppstå om man lyssnar till alltför många teorier som dessutom drar åt olika håll. Därför är det ett utmärkt alternativ att rådfråga de nordbor som levde och befann sig hemmavid under vikingatiden, och låta dem redogöra för de fredliga egenskaper som de ville framhäva för kommande generationer. Det kommer kanske inte som någon större överraskning att man under vikingatiden ärade dem som inte snålade med maten och kunde bjuda sina vänner på ett rejält gästabud.

Hustrun hedrar sin matglade make –
Sövestadsstenen 2 (Skåne, DR 291)

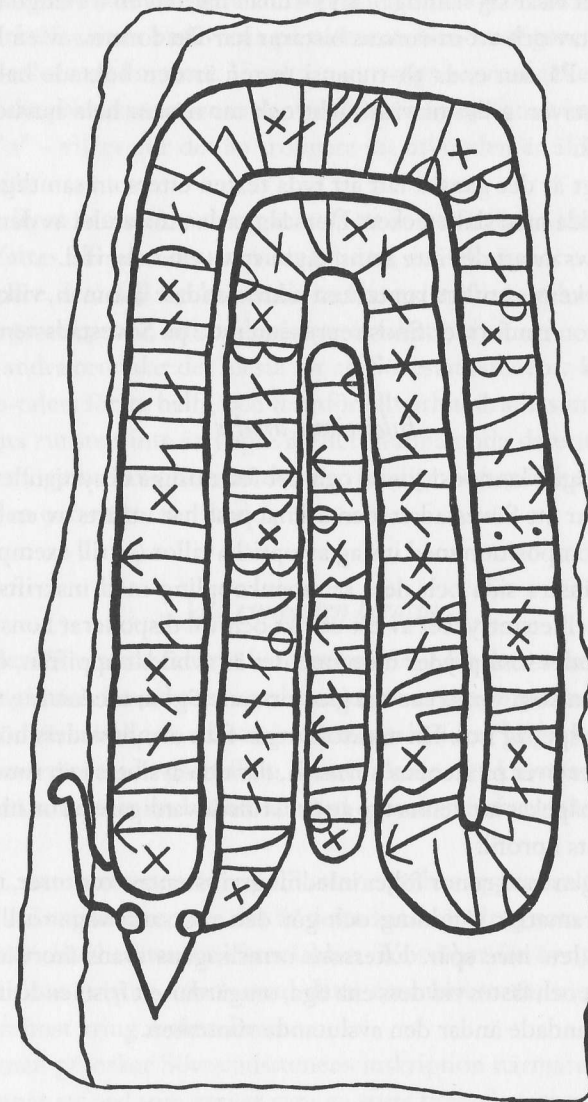
tuna · sati · stain · þansi · aftiR · bram · bunta · sin · auk · askutr
· sunR · hans · han · uaR · bastr · bumana · auk · miltastr · mataR

*Tonna satti stein þensi æftiR Bram, bonda sin, auk Asgötr, sunR hans.
Han waR bæstr bomanna auk mildastr mataR.*

”Tonna satte sten denna efter Bram – (hus)bonde sin och Asgöt, sonen hans. Han (Bram) var bäst (av) bomän och (giv)mildast (med) mat.”

Runologisk kommentar

På Sövestadsstenen 2 finner man varken stungna runor eller **ǰ**-runan, men å andra sidan saknar den inte ovanliga runformer. Om man studerar de runtyper som runmästaren har föredragit lägger man strax märke till

Sövestadsstenen 2 (Skåne, DR 291). Illustration: L. M. Enoksen.

att **s**-runan och **m**-runan är utförda på ett sätt som avviker från den gängse normen. Det visar sig nämligen att **s**-runan har fått en förlängd (eller en hel) huvudstav och att **m**-runans bistavar har fått formen av en heltäckande cirkel. På den enda **th**-runan i texten är den buktade halvcirkelformade bistaven sällsamt vidsträckt och tar nästan hela huvudstavens yta i anspråk.

För övrigt är det ganska lätt att tyda texten eftersom samtliga ord är tydligt åtskilda med skiljetecken. Det välgjorda utförandet av denna runsten framhävs av att det inte finns några stav- eller slarvfel.

Av futharkens samtliga runtecken saknas endast **a**-runan, vilket innebär att femton runformer finns representerade på Sövestadsstenen 2.

Bildmässig analys

Den väl avvägda kompositionen och det förträffliga utnyttjandet av stenens yta visar att Sövestadsstenen 2 knappast har utförts av en klåpare. Mästerlig komposition med inslag av optiska villor (se till exempel ormhuvudets vänstra sida och dess sammankoppling med inskriftsbandet) förstärker helhetsintrycket av ett utsökt och väl disponerat konstverk.

Ormhuvudet som pryder monumentet är avbildat uppifrån, och därmed kan man som vanligt se två glosformade ögon, medan huvudet utmynnar i en spetsig nos. En nacktofs utgår från ormhuvudets högra sida och fortsätter över på stenens hörsida, där den avslutas i en rundel. Det bör kanske påpekas att denna typ av nacktofs är vanligare på ormhuvuden som avbildats i profil.

Ormslingan med runor följer inledningsvis stenens konturer, men gör sedan en dramatisk vändning och går den motsatta vägen tillbaka på inskriftsbandets inre spår. Eftersom ormslingans svans återvänder till ormhuvudet och fästes vid dess ena öga, omgärdar ett fristående inskriftsband med rundade ändar den avslutande runtexten.

Datering av runstenen

Avsaknaden av stungna runor eller kristna inslag talar för en tidig datering, vilket innebär att den härstammar från 1000-talets första hälft eller

något tidigare. Det tveögda rundjuret ger också ett ålderdomligt intryck, eftersom denna form är äldre än de profilvända drakormarna.

De cirkelformade bistavarna på **m**-runan blir ovanligare ju längre in på 1000-talet man kommer. Vi saknar som sagt **a**-runan (eller **o**-runan) i denna inskription, men **u**-runan används konsekvent för att beteckna ljudvärdet "o" – vilket gör det än troligare att urkunden är äldre än 1000-talets mitt.

Visserligen är ormhuvudets nacktofs ett konstnärligt stildrag som brukar uppfattas tillhöra slutet av vikingatiden, det vill säga 1000-talets mitt eller senare. I så fall brukar dock ormhuvudet eller drakormshuvudet vara återgivet i profil, vilket alltså inte är fallet här.

Med andra ord talar det mesta för att Sövestadsstenen 2 kan härledas till 1000-talets första hälft, och framför allt århundradets inledningsfas. Att denna runsten inte är yngre än det ovannämnda dateringsförslaget råder det föga tvekan om, men den kan möjligtvis vara äldre, och i så fall tillhör den 900-talets slutskede.

Vad runtexten berättar

Innehållet i Sövestadsstenen 2 har stor betydelse för dem som vill fördjupa sig i den gästfria livsstil som styrde vikingarnas umgängesformer. Denna runurkund är nämligen ett utmärkt exempel på hur högt de vikingatida nordborna värderade gästfrihet; annars skulle det knappast ha ansetts värt att nämnas som en beundransvärd egenskap i eftermälet på en runsten.

Bram, som runstenen är rest till minne av, har uppenbarligen varit en givmild människa eftersom det är detta karaktärsdrag som hans hustru Tonna har velat berätta för eftervärlden. Tonna har för övrigt även velat hedra sin son Asgöts minne med detta runmonument, men runtexten kretsar främst kring maken Bram.

När man granskar Sövestadsstenens inskription närmare finner man bland annat ett ord som verkar vara en sorts titel eller ett uttryck för en samhällsställning, nämligen benämningen "boman". Om man uttyder själva ordet, märker man att det består av två led – bo och man. Ordet bo har ungefär samma betydelse som "boning", "bostad" eller "hemvist".

Slutledet i boman betyder givetvis "man" eller "människa". Namnet boman tycks alltså betyda "en man som har fast vistelseort" eller helt enkelt "en bosatt man".

Det råder dock olika uppfattning om hur uttrycket boman korrekt skall uttydas. Det ovanstående förslaget skall endast ses som en teoretisk möjlighet och inte som ett vedertaget bevis. Men hur som helst tycks Bram ha varit en välbärgad man som har haft gott om mat; annars borde det ha varit svårt för Bram att bli ryktbar för sin gästfria natur i sin omgivning.

Mången man och kvinna har uppenbarligen fått god förplägad vid Brams gästbord och det sägs uttryckligen i runtexten att Bram var "givmildast med mat". En förutsättning för den omnämnda gästfriheten är givetvis att man är i besittning av en plats där man bjuda in sina gäster, och man måste också ha något att bjuda på. Om boman kan tänkas vara en titel i det vikingatida samhället är det uppenbart att den hade med förmögenhet och fast egendom att göra.

Vilka maträtter det bjöds på hos boman Bram och hur festligheterna tog sig ut vid hans givmilda gillen kan man endast spekulera om. Men Brams namn tycks antyda att gillesvärden var en gladlynt och högröstad person, eftersom det är beskrivande och betyder "den (högljutt) brummande". Kanske ger Brams namn oss en ledtråd om den muntra och högljudda stämning som rådde vid hans gästabud. I vilket fall som helst verkar gästerna knappast kunnat beklaga sig över det mottagande de fick i Brams och Tonnas hem; annars skulle maken knappast ha fått det ypperliga slutomdömet – "givmildast med mat och den bästa av bosatta män".

Vi vet inte hur gästerna vid Brams bord har återgäldat hans gästfrihet, men det är väl inte omöjligt att de har gjort det på sedvanligt vikingavis – det vill säga genom att ställa sig till Brams och hans familjs förfogande då hjälp behövdes.

Eftersom det är husfrun Tonna som har rest minnesmärket och författat runtexten, tar hon också del av sin mans äreminne. Runstensreserskan hedrar indirekt sig själv eftersom det är hon som ger sin röst åt eftervärlden. Under vikingatiden ansågs det nämligen vara en beundransvärd bragd att vörda dem som förtjänade ett gott eftermäle, vilket är ett av de

"Han var bäst (av) bomän och (giv)mildast (med) mat."

Illustration: L. M. Enoksen.

främsta skälen till att det restes runstenar i slutet av denna tidsepok. Runurkundens vackra ord visar tydligt den omsorg Tonna kände för sin make Bram och sonen Asgöt.

Om vi återgår till de personnamn som förekommer i runtexten, så är Tonna ett förkortat (smek)namn av Torgun, varav Tor är ett gudanamn och Gun betyder "kamp" eller "strid". Tonna kan alltså uttydas som "hon som har guden Tors kämpalyne", och är ett synnerligen kraftfullt namn.

Sonen Asgöt har ett tvådelat namn, dess första led betyder "asagud" och efterled är folknamnet "götar", det vill säga "en man från Götaland". Asgöt kan därmed uttydas som "gudaättlingen som härstammar från göternas rike", vilket antyder hur högt Tonna och Bram värderade sin son.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Tonna satte denna sten till minne av sin make, Bram och åt hans son, Asgöt. Han (Bram) var den bästa av våra bosatta män och givmildast med mat då det bjöds till gästabud."

*Slutkommentar angående runurkunder som berättar
om matglada vikingar*

Den festglade och gästfrie vikingen är inte någon myt. Sövestadsstenen 2 avslöjar att givmildhet var en hedervärd dygd bland dåtidens nordbor.

Vill man få en mer sammansatt bild av vikingens lynne och karaktärsdrag kan man knappast förbigå de sociala umgängesformer som rådde i Skandinavien. Gästfrihet och givmildhet med mat var nämligen en viktig sedvänja bland de vikingatida nordborna, och detta faktum bör beaktas när man beskriver det dåtida samhället.

Om man sammanfattar informationen i denna runurkund kan man bland annat dra följande slutsatser:

- Jämlikhet mellan könen rådde när det gällde seden att resa runstenar. En kvinna kunde vara ensam initiativtagare till en vikingatida minnestod.
- Om en viking hade en gästfri natur och visade sig givmild med mat fick han ett gott eftermäle av sin omgivning.
- "Boman" var en vikingatida samhällstitel som var förknippad med ett materiellt välstånd.
- Vikingatida runstensornamentik kan vara sammansatt eller komponerad av två olika stilarter.
- En vikingatida kvinnas namn kunde ha en kraftfull betydelse och ett manligt namn kunde vara beskrivande.
- Förmögna nordbor gav ofta sina barn mäktiga namn.

Runurkunder som förmedlar esoteriska meddelanden

Bakgrund – att förstå innehållet i våra runurkunder

De runtexter som hittills har behandlats i denna bok har alla haft ett innehåll som ibland kanske varit förvånansvärt enkelt att tyda. Avsikten med detta förfarande har givetvis varit att ge läsaren goda möjligheter att närma sig våra runurkunder, utan att inskrifternas tydning eller tolkning vållar alltför stora problem.

Jag har ansett det vara mer pedagogiskt riktigt att koncentrera framställningen på runtexter som varit relativt lätta att tyda. Ett av mina mål med denna bok är att ge läsaren en bättre förtrogenhet med våra vikingatida runinskrifter. De flesta läsare håller förhoppningsvis med om att det inledningsvis är bättre att lyfta fram de runtexter som är lätta att förstå än att dröja kvar vid runurkunder som är svåra att tolka, och som även runexperter har problem med.

Runinskrifter som är lätta att tyda – men svåra att tolka

Ibland ställs runologer inför vikingatida runurkunder vars innehåll är synnerligen svårt att tyda eftersom texten inte har någon godtagbar språklig innebörd. Men förutom de inskrifter som är svåra att tyda på runologiska grunder finns det ytterligare en typ av runmeddelanden som ger runtydarna stort huvudbry.

Det finns nämligen runtexter som går utmärkt att tyda och vars sammantagna innehåll ger en fullständigt tillfredsställande språklig innebörd, men när det kommer till själva tolkningen av texten märker läsaren att han eller hon konfronteras med ett meddelande av esoterisk art.

Nedanstående inskrift får tjäna som exempel på de fall då nutidsmänniskan kommer till korta vid ett försök att tyda ett vikingatida budskap. Tusen år kan ibland vara en alltför lång period för att man skall kunna förstå den föreställningsvärld och bakgrund som utmynnar i ett meddelande som lämnar den oinvidige frågande inför budskapet.

För de personer som tror att vikingatidens nordbor var synnerligen okomplicerade varelser, vars kulturella skolning befann sig på ett primitivt plan, kan det vara intressant att granska en runurkund som både bildligt och bokstavligt talat gäcker dess uttydare.

”Det är sant, såsom det var sagt!” – Aspöristningen
(Södermanland, Sö 175)

kislauk · lit · kiarua · marki · þisa · aftiR · þorþ · auk · sloþi · lit
kiarua sant iaR · þet · sum sakat uaR · nuk · sum · huat · uaR ·
þet

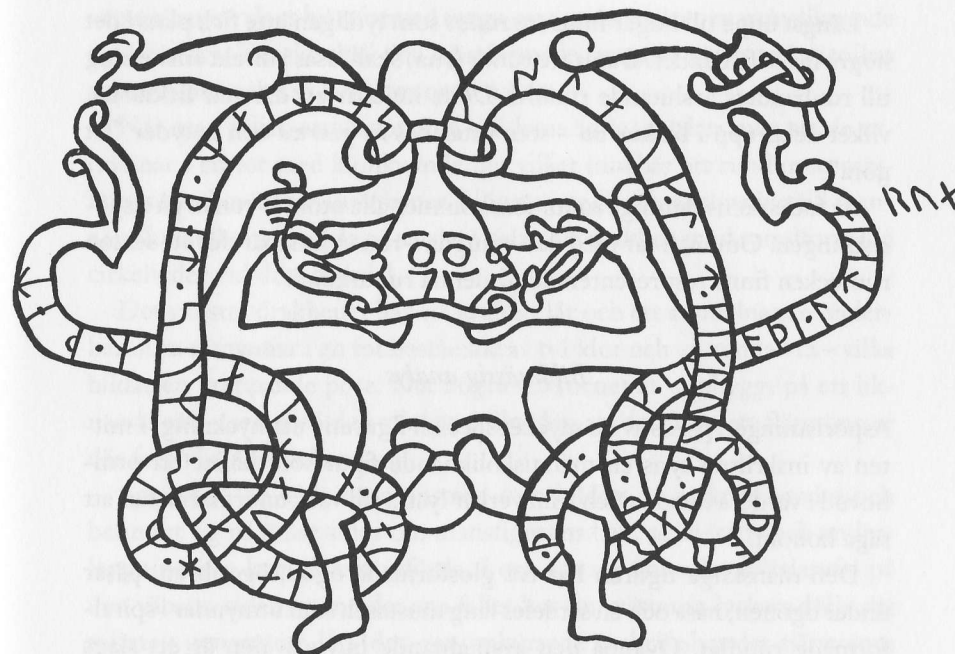
Gislaug let gjerwa mærki þessa æftiR Þorð, auk Sloði let gjerwa. Sant iaR þet sum sagat waR [a]uk/nuk sum hu(g)at waR þet.

”Gislög lät göra märken dessa efter Tord; och Slode lät göra (dem). Sant är det som sagt var – och såsom hugat var det.”

Runologisk kommentar

Aspöristningen innehåller några få stungna runor, närmare bestämt e-runor, det vill säga stungna i-runor, och även a-runan förekommer på denna runurkund. Fastän a-runan har ett ålderdomligt utseende med bistavarna på endast en sida av huvudstaven visar dess ljudvärde (”o”) att det är en o-runan.

Eftersom skiljetecken är utplacerade mellan i stort sett alla ord är det ganska lätt att tyda runurkundens textinnehåll. Ett stavfel finns i ordet ”hugat”, där k-runan har glömts i mitten. Dessutom tycks ett slarvfel

Aspöristningen (Södermanland, Sö 175). Illustration: L. M. Enoksen.

förekomma sista gången *auk*, det vill säga ”och”, återges i texten. Vid detta tillfälle har nämligen a-runan spegelvänts och ser som en n-runan.

Utseendemässigt visar s-runan en ganska stor variation och är ibland spegelvänd. Även u-runornas utseende varierar om man granskar huvudstavens och bistavens utformning. Vid en närmare titt på e-runorna, det vill säga de stungna i-runorna, ser man att stingningen inte har gjorts med den sedvanliga runda punkten, utan runmästaren har istället föredragit ett slags kort bistav som runans kännetecken.

Vid ett tillfälle, nämligen på inledningsrunan i ordet ”efter” – har runristaren föredragit en kortkvistrunas utseende vid uthuggningen av a-runan. I ordet ”hugat” har den vänstra ormkroppen, eller närmare bestämt en del av det vänstra inskriftsbandet, också fått tjäna som a- och t-runornas huvudstavar.

Längst uppe till höger finns tre runor som tydligen inte fick plats i det högra inskriftsbandet. Dessa tre runor (**rua**) skall läsas i direkt anslutning till runbandets avslutande runord. Detta innebär att där står **litkiarua**, vilket delas upp i **lit kiarua** – som uttalades *let giærwa* och betyder ”lät göra”.

Av futharkens samtliga runor förekommer alla utom **b**-runan på Aspöristningen. Om man tar med den stungna **i**-runan innebär det att sexton runtecken finns resresenterade på denna runurkund.

Bildmässig analys

Aspöristningen pryds av en mycket speciell figurativ utsmyckning. I mitten av inskriften syns en människoliknande figur som håller ett ormhuvud i vardera handen och som verkar lystra till vad runormarna har att säga honom.

Den mänskliga figuren har två glosformade ögon, ögonbryn, påsar under ögonen, näsa och en särdeles lång mustasch som utmytnar i spiralformade rundlar. Ovanpå den avsmalnande huvudsvålen är ett slags huvudbonad placerad. Huvudbonadens mittband får även tjäna som sammanbindande öglor åt de båda ormkropparna, det vill säga de inskriftsband som omgärdar runtexten.

På den människoliknande figuren syns – förutom huvud – hals, axlar, överarmar, underarmar, händer, överkropp, lår, underben och fötter. Dessutom utgår en väldig manslem från hans skrev, och denna har formen av en expanderande droppe (till sin uppbyggnad liknar den mannens huvudbonad). Manslemmen är för övrigt rejält åtsnörd vid roten, vilket möjligtvis bidrar till dess sprängfyllda utseende.

De båda runormarna har ett likartat utseende. Den vänstra ormkroppen befinner sig i perfekt harmoni med den högra ormens kropp. Ormhuvudena återges i profil och vardera huvud pryds av ett mandelformat öga. Båda runormarna har en lång nacktofts som slutar i en rundel längst bak på huvudet och som mansfiguren håller i ett fast grepp med sina händer.

Bägge runormarna har en uppåtböjd nos och en kort underläpp. Den högra runormen har giftgaddar i både under- och överläppen. Den vänstra

ormen har ett slags hjärtformad tunga som tycks slicka den mansliknande figurens öra. Kanske skall den hjärtformade tungan i själva verket tolkas som ett öra, och i så fall biter ormen i det.

När man följer ormkropparna till deras ände, märker man att de utmytnar i en fot med kloliknande tår, vilket innebär att rundjuren möjligtvis kan benämnas drakormar. Högst uppe, i nära anslutning till mannens huvudbonad, utgår på vardera sidan ett drakben med spiralformade cirkelleder vid dess överdel.

Det vänstra drakbenet har ett kraftigt lår och ett avsmalnande underben som utmytnar i en fot bestående av två klor och en rundad tå – vilka bildar en greppande pose. Det högra drakbenet är uppbyggt på ett liknande sätt, men med den viktiga skillnaden att det finns ett flätmönster där foten brukar befinna sig.

Angående de båda flätmönstren som bildats av inskriftsbandet och befinner sig på ömse sidor om mansfigurens ben, så är över- och underlappningarna konsekvent utförda. I och för sig finns det två slarvfel på den vänstra sidan, men i det ena fallet har runmästaren lyckats dölja sitt misstag genom att låta det genomkorsade inskriftsbandet tjäna som huvudstavar till två runor. Det andra misstaget finns på samma sida, vid människofigurens högra ben, där inskriftsbandets övre linje har råkat genomkorsa mannens underben.

Om vi vänder vår uppmärksamhet till den andra sidan, det vill säga åt höger eller mansfigurens vänstra sida, så märker man att den konturlinje som betecknar figurens överkropp inte utmytnar i hans ben på samma sätt som på motsatta sidan. Å andra sidan är även lårens insidor inkonsekvent utförda, om en perfekt harmoni har eftersträvat dem emellan.

Vid ett studium av Aspöristningens samtliga beståndsdelar är det intressant att den består av så många olika stilarter. Vi har en människofigur med mustasch och två glosformade ögon, ormhuvuden som är avbildade i profil med mandelformade ögon, olika typer av drakben och drakfötter, samt flätmönster och sammanbindande öglor.

Detta innebär att det råder föga tvekan om att det är en konstnär som har varit väl insatt i samtliga runstilar som varit gångbara i Norden under 1000-talet. Det är dessutom påfallande vilken estetisk harmoni som den vikingatida bildhuggaren har lyckats förmedla i sin originella konst.

Förutom dess perfekta komposition bidrar själva bildmotivet med sina underliga och gäckande figurer till att detta konstverk fortfarande känns fräscht, trots att nästan ett årtusende har förflutit sedan det tillverkades.

Datering av runstenen

Det faktum att Aspöristningens runtext innehåller **o**-runor, det vill säga **a**-runor med ljudvärdet "o", är ett tämligen säkert tecken på att inskriften hör hemma i 1000-talets mitt eller senare. Visserligen har **o**-runan ett ålderdomligt utseende, med bistavarna på endast en sida av huvudstaven, men vid runologiska dateringsförsök har trots allt ljudvärdet företrädare framför utformningen av den enskilda runan.

De stungna **i**-runorna, det vill säga **e**-runorna, är däremot svåra att använda i en tidsbestämning eftersom de uppträder redan i slutet på 900-talet och används sporadiskt under hela 1000-talet. Därmed kan man inte lägga lika stor vikt vid **e**-runorna, som till exempel **y**-runorna, när en exaktare datering eftersträvas.

Att **R**-runorna används så flitigt som slutrunor är ett ålderdomligt tecken, men detta bruk upphörde definitivt mot slutet av 1000-talet eller i början av 1100-talet – beroende på vilken landsända runristaren eller runristerskan kom ifrån. Därmed kan härledningsförsöket snävas in till 1000-talets andra hälft.

Om man dessutom tar den figurativa utsmyckningen till hjälp, visar framför allt ormhuvudena i profil med sina mandelformade ögon och nacktofsar samt de olika drakbenen och drakfötterna att denna runurkund härstammar från 1000-talets mitt eller senare.

Med andra ord tyder indicierna, det vill säga **o**-runorna och den figurativa ornamentiken, på att Aspöristningen har förfärdigats under 1000-talets andra hälft. Men dateringen ligger troligen närmare århundradets mitt än dess slut.

Vad runtexten berättar

Inledningsvis verkar Aspöristningens inskrift vara en traditionell vikingatida minnestext. Runtexten börjar nämligen på sedvanligt vis med en

↓ ↓ ↓ · Ψ ↓ ↓ · ↓ ↓ ↓ * · ↓ ↓ ↓ · ↓ ↓ ↓ · Ψ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓
· ↓ ↓ ↓ ↑ ↓ ↓ ↓ · ↓ ↓ ↓ · ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

"Sant är det som sagt var – och såsom hugat var det."

Illustration: L. M. Enoksen.

runristarformel som både omnämner de personer som låtit förfärdiga minnesmärket och meddelar namnet på den person som de avser att hedra.

Efter denna traditionella inledning förväntar man sig en kort kommentar om den äraades bedrifter eller dödssätt. Men istället för den sedvanliga avslutningen ställs man inför ett esoteriskt meddelande, det vill säga ett budskap som endast de speciellt invigda kan förstå.

Den avslutande meningen "sant är det som sagt var, och såsom hugat var det" eller i mer modern ordföljd; "det är sant som det är sagt – och såsom det var tänkt", är framställd på ett sätt som påminner om ett gammalt ordstäv, vars ursprungliga betydelse har gått förlorad genom årens lopp.

Det vållar som sagt inga större problem att tyda och förstå de ord som den avslutande meningen är uppbyggd av, men när det gäller själva tolkningen av ordens betydelse blir förhållandet det motsatta. Man önskar att man visste vad det var som sades så sant och vem som låg bakom denna tänkvärda tanke.

Om vi vänder blicken mot figuravbildningarna på denna runurkund är det påfallande att dess bilder helt och fullt harmonierar med textinnehållet. Det tycks vara mer än en slump att den människoliknande figuren uppmärksam lystrar till vad ormarna har att säga och att runtexten berättar om sanna saker som sagts på ett tänkvärt sätt.

Förutom det faktum att text och bild förmedlar ett gemensamt budskap är det uppenbart att detta esoteriska meddelande verkligen skulle höras av vikingatidens nordbor. Aspöristningens runor och figurativa ornamentik är nämligen inhuggna på en lodrät bergsvägg, väl synlig på långt avstånd. Själva ristningen är cirka två meter bred och omkringen en och en halv meter hög, vilket innebär att vi har att göra med en synnerligen omfångsrik runurkund.

Dessutom var Aspöristningen under vikingatiden belägen vid en sjö, och den nedersta delen befinner sig numera drygt två meter över marken.

Men om vi övergår till meddelandet i runtexten som bilderna förstärker tycks det vara svårt att förstå vad som egentligen menas. Säkerligen är vi i gott sällskap; troligen visste inte ens alla dåtidens människor vad som egentligen avsågs med denna, nästan retfullt gäckande, runristning.

Hur som helst är det en kvinna vid namn Gislög som låtit förfärdiga dessa sällsamma "märken" till minne av en man som hette Tord. Av Gislögs namn att döma, tycks hon ha varit en kraftfull kvinna. Hennes sammansatta namn, det vill säga Gis och Lög, kan nämligen uttydas som "hon som ingår äktenskap med spjutet" eller "kvinnan som är (stark) som ett spjuskraft". För Gis betyder nämligen "spjut" eller "spjuskraft" och Lög kan möjligtvis uttydas som "hon som ingår äktenskap".

Tord är däremot en förkortning av alla de namn som inleds med Tor och som slutar till exempel med "Mund" eller "Vid". Slutleden mund är ett numera utdött uttryck som på vikingatiden betydde "beskydd" eller "värn". Det andra alternativet, det vill säga Vid, har fordom betytt "skog", "träd" eller "ved".

Detta innebär att om Tord egentligen hette Tormund, så kan hans namn uttydas som "han som står under (guden) Tors beskydd" eller "han som känner vördnad inför Tor". Men om Tord istället hette Torvid, betyder hans namn "han som tillhör (guden) Tors skog" eller "han som är ett träd i Tors skog", det vill säga Tord har uppenbarligen tillhört den

skara som under vikingatiden kände stark samhörighet med den gudamakt som benämndes Tor.

Hur Slodes namn skall uttydas (förutom att det tycks vara ett manligt namn) är dock svårare att utröna. Jag måste villigt erkänna att mina kunskaper i fornnordisk namngivning inte räcker till för att ge ett tillfredsställande svar på vad hans ovanliga namn betyder. Å andra sidan stämmer det ganska väl med helhetsintrycket, att runtextens slutkommentar – det vill säga dess figurativa ornamentik och namnet på en av de personer som låtit förfärdiga runurkunden – skall ge ett synnerligen esoteriskt intryck.

Det är för övrigt ett påfallande särdrag att Aspöristningen totalt saknar kristna inslag i runtexten eller i sin ornamentik eftersom denna runurkund tycks härstamma från den tidsperiod (dvs. 1000-talets andra hälft) då kristendomen på allvar började göra sig gällande i Skandinavien. Men namnskick och grafiskt utförande avslöjar att runristningen är fullkomligt hednisk i sitt uttryck.

Runinskriften förtydligad och utförligare beskriven

"Gislög, och även Slode, lät göra dessa märken till minne av Tord.
Det är sant som det är sagt och såsom det var tänkt."

Slutkommentar angående runurkunder som förmedlar esoteriska meddelanden

Det kan kanske verka svårförståeligt och kännas främmande för dagens människor att närma sig vikingarnas esoteriska meddelanden. Men om man vill förstå den föreställningsvärld som präglade vardagen för dåtidens nordbor, kan det vara på sin plats att lyfta fram gåtornas och gåtlösningarnas roll i det vikingatida samhället.

Runtydning är nämligen ett utmärkt exempel på att vikingatidens skandinaver uppskattade och använde en gåtliknande metod som skrivsystem. Tydning och tolkning av runornas ljudvärden är inget annat än ett avancerat gåtsystem, och den ursprungliga betydelsen av ordet runa är dessutom "gåta" eller "hemlighet". Denna fornnordiska bøjelse för att lösa

gåtor och ställas inför problem som prövade intellektet, gjorde att vikingarna placerade runorna i tre olika ätter och utvecklade ett sinnrikt system att skriva lönnrunor och runchiffer (se s. 188f).

Den fornnordiska skaldediktningen med sina ”kenningar”, det vill säga gåtliknande liknelser eller omskrivningar (se s. 116), är ytterligare ett exempel på hur dåtidens människor tyckte om en konstyttring som krävde att åhörarna ansträngde sina geniknölar om de ville förstå det förtäckta budskap som deklamerades av skalderna. Dessutom var den vikingatida djuornamentiken (se s. 33f.), med sina intrikata flättnölar och konstfärdigt upplösta kroppsdelar, även den en sorts gåta – fast i det här fallet för ögat att lösa.

Tar man ovanstående exempel i beaktande är det inte längre så konstigt att man stundtals ställs inför esoteriska meddelanden när man granskar de vikingatida runurkundernas innehåll. Vi måste nämligen vara medvetna om att vikingarna endast riktade sina texter till dem som var invigda i det tankesätt som präglade deras skriftspråk.

Om man sammanfattar huvuddragen i den information som förmedlats i runurkunderna i detta kapitel kan man bland annat dra följande slutsatser:

- Figuravbildningar och textinnehåll bildar ibland en homogen enhet på våra vikingatida runurkunder.
- Olika stilarter av figurativ ornamentik kan pryda en senvikingatida runurkund.
- Samtliga ord i en vikingatida runtext kan vara korrekt uttydda, men det kan ändå vara svårt att tolka innebörden.
- Esoteriska budskap har varit avsedda att tydas av dåtidens människor eftersom de oftast är placerade på väl synliga platser.
- ”Märken” var en vikingatida benämning på den figurativa ornamentik som vi ibland finner på våra runurkunder.
- Både kvinnor och män kunde förmedla esoteriska meddelanden under vikingatiden.
- Alla vikingatida namn kan inte ges en tillfredsställande betydelse.
- Stungna runor kan i sällsynta fall ha en kort (och tjock) bistav för att markera dess stängning istället för den sedvanliga punkten.

Avslutande kommentarer angående *Vikingarnas egna ord*

Bakgrund – det subjektiva berättandet

Läsaren har nu förhoppningsvis fått en god inblick i hur vikingarna uppfattade sig själva och sin samtid. Det finns inga mer tillförlitliga originalkällor från nordisk vikingatid än runurkundernas oförfälskade och oensurerade information.

Visserligen är de flesta av våra runurkunder subjektivt självförhärliande till sitt innehåll och framtoning. Men är det inte så vi vill ha det? För vem förväntar sig att vikingarnas egna ord skall vara neutralt andefattiga då de berättar om någon frändes eller ättmedlems bedrifter. Den verklighet och livssyn som styrde skandinavernas handlande under vikingatiden, finns givetvis bevarad i runtexterna från denna tidsperiod.

Urvalsprincipen

Med tanke på de många runurkunderna (drygt tretusen) som finns bevarade från vikingarnas tidsepok hade kanske en och annan läsare önskat att fler än tjugo runinskrifter behandlats i denna bok. Det har dock varit min strävan att göra en väl avvägd del av det omfattande materialet från vikingatiden någorlunda lättöverskådligt; därav antalet runurkunder i denna bok.

Under resans gång, då samtliga över tretusen vikingatida runinskrifter skärskådades och katalogiserades utifrån deras specifika textinnehåll och grafiska utseende, blev det uppenbart att jag var tvungen att koncentrera mig på några specifikt utvalda ämnen. Annars hade risken varit stor att

källmaterialet skulle bli alltför otympligt för en pedagogisk sammanhängande framställning.

Allt eftersom bokens struktur tog form, stärktes jag i min uppfattning att ett subjektivt urval var ett måste. Jag insåg att den historiskt intresserade allmänheten troligtvis var mer angelägen att få de mest matnyttiga runurkunderna presenterade i ett kulturhistoriskt sammanhang – som förhoppningsvis var tillräckligt fantasieggande för att ge mersmak och locka till vidare studier.

Min tanke var dock att de runurkunder som presenterades skulle vara fullt tillräckliga för att ge läsaren en god inblick i vikingarnas sätt att betrakta sin samtid och dessutom visa prov på olika kulturella aspekter som präglade de dåtida nordbornas samhälle.

Efter en hård gallring lyckades jag inskränka mitt källmaterial till ungefär 150 runinskrifter, vilket med andra ord omfattade cirka fem procent av det sammantagna grundmaterialet. Nästa steg var att dela in runtexterna i olika ämnesgrupper, som till exempel utlandsfärder, religion, sedvänjor, jämlikhet, arvsrätt, giftermål, poetiska omskrivningar, beskrivande namn och dylikt.

Efter denna ämnesinventering lät jag urskilja och begrunda den geografiska spridningen av runurkunder som behandlade snarlika ämnen. Det var nämligen min avsikt att hela Skandinavien skulle vara representerat med runinskrifter då vikingarnas egna ord presenterades. Samtidigt som jag eftersträvade en geografisk spridning, lade jag mig även vinn om att minnesstoderna skulle uppvisa en konstnärlig variation rent grafiskt.

Jag hade nu lyckats skära ned antalet runurkunder till drygt femtio stycken, vilka jag mer ingående granskade och översatte till fornordiska och till ett modernt språkbruk. För att inte rucka på mina pedagogiska intentioner sållade jag bort de runinskrifter som var svårtolkade eller komplicerade att översätta. Ytterligare tio runmonument föll bort vid denna gallring och de återstående fyrtio runinskrifterna gjorde jag tuschillustrationer av.

Den grafiska återgivningen

Efter att ha experimenterat med olika teckningstekniker, kom jag slutligen fram till att en träsnittsliknande stil borde vara den mest användbara om man ville göra runtecken och konstnärlig ornamentik påtagligt iögonfallande för betraktaren. För att ytterligare förtydliga eventuell ornamentik och särskilja dem från runtecknen, återgav jag rundjur och inskriftsband med tjockare tuschlinjer än själva runorna. Av runstenen återgavs endast konturerna, men om runurkunden var förfärdigad på en stenhäll eller ett stenblock återgavs endast runmotivet och inte stenens konturer.

Det behöver kanske knappast påpekas att avbildningen av runor och ornamentik kräver en god känsla för detaljer. Runa för runa och bistav för bistav har nämligen metodiskt och oförtrutet genomgått i minsta detalj – för att i största möjliga mån undgå felaktig återgivning.

I de fall då runmonumenten var skadade eller viktiga detaljer hade blivit bortnötta av tidens tand, jämförde jag alltid det nuvarande tillståndet med äldre avbildningar och strävade efter att försöka återge de vikingatida originalurkunderna i ursprungligt skick. (Givetvis är alla dessa rättelser eller tillägg placerade inom klammer, [], då runtexten presenteras i translittererad form i fetstil.)

Den sista utgallringen

När jag så småningom hade slutfört samtliga illustrationer av de fyrtio runurkunderna var tiden mogen för den sista sovringen av mitt material. Det var främst textmässiga aspekter som fällde avgörandet om en runinskrift skulle medtagas eller ej. Dessutom var det viktigt att de kvarvarande runstenarna gav en fullgod insikt i vikingarnas liv och att de gav tillräckligt med information för att kunna sättas in i ett kulturhistoriskt sammanhang.

I detta sista förberedande stadium blev jag nödsakad att skiljas från en och annan favorit som inte uppfyllde alla de kriterier som krävdes för att bli utvalda till denna bok. Det som fällde det avgörande utslaget var helt och hållet minnesstodens textmässiga och grafiska kvaliteter.

Under hela det förberedande forskningsarbetet utvecklades en urvalsprincip som innebar att om två runstenar förmedlade likartad information så behöll jag endast en av dem. Hela tiden satte jag sammanhanget främst, vilket innebar att runurkunderna skulle ämneskategoriseras så att de i grupp kunde förtydliga ett kulturhistoriskt ämne. Den geografiska spridningen av runstenarna var som alltid en viktig aspekt att hålla fast vid, för att inte glömma den konstnärliga infallsvinkeln.

Efter den avslutande gallringen återstod tjugo runurkunder vilka fick utgöra grundmaterialet till *Vikingarnas egna ord*. Givetvis återstod själva författandet av boken. Men i alla de fall då det förberedande forskningsarbetet har varit metodiskt och korrekt utfört kan man säga att boken skriver sig själv – om författaren behärskar sitt ämne.

Slutkommentar

Med denna korta och koncentrerade exposé, har jag velat förklara mitt tillvägagångssätt då ursprungsmaterialet på 3 000 runurkunder – drogs ned till de exakt tjugo stycken inskrifter som finns representerade i denna bok.

För dem som vill gå vidare och fördjupa sig i det omfattande material som runinskrifterna utgör rekommenderar jag att ta en titt på den kommenterade litteraturlistan i urval (se s. 239f.). Där finns ett och annat tips på vederhäftig litteratur inom detta fantasieggande ämne.

När det gäller de sammanfattande slutkommentarerna, har jag stundtals byggt mina analyser på fler runtexter än de som finns representerade i boken, det vill säga att samtliga antaganden finns styrkta av fler runtexter än de ni finner här.

Kommenterad litteraturlista i urval

Bakgrund – vem läser litteraturlistor?

Min erfarenhet säger mig att de personer som finner nöje i att studera en litteraturlista ofta är intresserade av att fördjupa sina kunskaper i det ämne som behandlats i boken. Därför består nedanstående litteraturlista av ett urval intressanta och matnyttiga böcker för dem som vill skaffa sig ytterligare kunskap om våra runurkunder.

I avsikt att underlätta vidare studier finns vid samtliga böcker och bokserier en kommentar som framhäver och förklarar de olika böckernas största förtjänster. För att ytterligare lyfta fram de enskilda böckernas kvaliteter har antalet böcker i litteraturlistan dragits ned till ett minimum. Genom att endast presentera den i särklass bästa och viktigaste runlitteraturen kan läsaren vara förvissad om att samtliga titlar har ett högt läsvärde.

Det har varit min avsikt att hålla en konsekvent linje boken igenom, och därför har den samlade runlitteraturen fått genomgå samma hårda gallringskrav som denna boks runurkunder. Därför kan jag garantera att samtliga böcker i nedanstående litteraturlista både kan läsas och studeras med högsta behållning.

Nationella runverk

Danmarks Runeindskrifter. I–II + Registre. København 1941–1942. Av Lis Jacobsen och Erik Moltke, under medverkan av Anders Bæksted och Karl Martin Nielsen.

[I två tjocka volymer, där den första innehåller avbildningar och den

andra har ett textinnehåll, redovisas samtliga runinskriftioner som går att finna (eller har funnits) i det vikingatida danska riket. Detta innebär att förutom nuvarande Danmark, finns även Skånes, Blekinges, Hallands och Sönderjyllands runinskrifter med i de båda volymerna.

I första delen, som kallas "Atlas", finner vi utmärkta fotografier som bland annat återger hur runstenarna ser ut före och efter det att runtecknen har fyllts i med förtydligande färg. Om en runinskrift numera saknas återges den med en äldre avbildning, och finns flera att tillgå har man valt den tillförlitligaste avbildningen.

Den andra delen, vilken kallas "Text", presenterar runinskriftionerna landskapsvis och varje inskrift får ett nummer. Det är därför som till exempel Hällestadsstenen 1 benämnes DR 295, Århusstenen 6 benämnes DR 68 eller Haddebysten 3 benämnes DR 3. DR är givetvis en förkortning av *Danmarks Runeindskrifter*.

Förutom hänvisningar till tidigare litteratur om de enskilda runmonumenten så ges det en synnerligen saklig och vederhäftig information angående uttydning och tolkning av runtecknen och de ord de antas bilda. Efter det att samtliga runinskriftioner från urnordisk tid till medeltid har genomgått finner man en ordbok och grammatisk formlära som behandlar det forndanska språket – det vill säga urnordiskan och fornnordiskan.

Avslutningsvis finner man ett synnerligen utförligt och intresseväckande saklexikon som är drygt 140 sidor långt och förmedlar intressant vetenskap om många saker som berör runtexternas innehåll. Runverket *Danmarks Runeindskrifter* är med andra ord en guldgruva för alla som törstar efter mer kunskap om vilka budskap som runorna förmedlade.

När det gäller författarna av det danska runverket, det vill säga Lis Jacobsen, Erik Moltke, Anders Bæksted och Karl Martin Nielsen, kan den mesta litteratur som dessa runologer har skrivit om runor rekommenderas.]

Sveriges Runinskrifter. I–XV. Stockholm 1900–1981. Av Sven Söderberg, Erik Brate, Elias Wessén, Ragnar Kinander, Hugo Jugner, Sven B. F. Jansson och Elisabeth Svärdström.

[Sedan 1900-talets inledning har det svenska Runverkets främsta runologer varit upptagna med att landskapsvis presentera vederhäftiga

publikationer med Sveriges samtliga runurkunder. Hitintills har Ölands (1900–1906), Östergötlands (1911–1918), Södermanlands (1924–1936), Smålands (1935–1961), Västergötlands (1940–1970), Upplands (1940–1958), Gotlands (1962–1978), Västmanlands (1964), Närke (1975), Värmlands (1978) och Gästriklands (1981) runinskriftioner publicerats i sammanlagt femton välfyllda volymer.

Varje runsten får sitt unika nummer i de olika landskapen, vilket innebär att till exempel den sörmländska Gripsholmsstenen benämns Sö 179, den uppländska Hillersjöhällen U 29, den gotländska Sjonhemsstenen 1 G 134 och den västgötska Velandastenen Vg 150.

Eftersom *Sveriges Runinskrifter* har publicerats under ett helt sekel och de vetenskapliga avhandlingarna har författats av olika runologer är det inte konstigt att den textmässiga och vetenskapliga kvaliteten varierar från volym till volym. Vid de tillfällen där flera runologer har samarbetat om ett visst landskaps runstenar kan dessutom den innehållsmässiga kvaliteten variera från artikel till artikel i samma bok.

Högst vetenskaplig pregnans har de avhandlingar som har författats av språkgeniet Elias Wessén, och därefter kommer Sven B. F. Jansson som god tvåa. All runologisk litteratur som dessa båda herrar har författat kan läsas med god behållning.

De olika artiklarna i *Sveriges Runinskrifter* presenterar den tidigare litteraturen angående varje enskild runurkund och dessutom publiceras äldre avbildningar av runinskriftionen om sådana går att uppbringa. Därefter avhandlas varje enskild runa i den aktuella inskriften, vilket innebär att tveksamma tydningar eller tolkningar reduceras till ett minimum. Själva runurkunden presenteras mestadels med fotografier, och kvaliteten på dem blir givetvis bättre ju längre in på seklet som publikationerna utges.

Svårtolkade ord eller namn får utförliga förklaringar, vilket innebär att äldre mer eller mindre lyckade tolkningsförsök också ges utrymme i artiklarna. Beroende på vem som varit vetenskaplig ledare för de olika landskapen, kan själva translittereringarna och översättningarna ledsagas av transkriberingar, det vill säga normaliseringar, till fornnordiska. Tyvärr har man varit långt ifrån konsekventa då dessa normaliseringar till det vikingatida språkbruket har präntats ned, vilket innebär att en viss

förvirring uppstår om man jämför de olika volymernas transkriberingar med varandra.

Avslutningsvis vill jag betona att *Sveriges Runinskrifter* är den bästa källan till vår kännedom om de svenska runurkunderna. Det är detta litterära verk som den seriöse forskaren bör rådfråga om han eller hon vill ha ökad kännedom om innehållet i våra runstenar.]

Skandinaviska runverk

Liljegren, Johan G.: *Run-Urkunder*. Stockholm 1833.

[Johan G. Liljegrens bok från första hälften av 1800-talet är den enda publikation som redovisar samtliga (då kända) runinskriftioner både inom och utom de nordiska länderna. Liljegren har gått igenom all litteratur som fanns att uppbringa i ämnet av dåtidens forskarvärld, vilket innebär, att förutom tryckta verk så har han även tagit ett omfattande handskrivet material i anspråk. Enbart hans utförliga litteraturlista är guld värd för en runforskare.

Avbildningar av runinskrifterna saknas av förklarliga (dvs. kostnads-mässiga) skäl i denna innehållsrika bok på drygt 300 sidor. De enskilda runurkunderna presenteras endast i translittererad form. Detta är en av orsakerna till att boken fortfarande kan brukas av dem som förstår sig på runor (i translittererad form) eftersom nutida läsare inte behöver bli upprörda över förlegade eller felaktiga översättningsförsök.

Över 2 000 "jordfasta runmonument" – det vill säga runstenar – från Sverige, Danmark, Norge, Färöarna, Island, Grönland, England och Grekland redovisas i boken. Landskapsvis, häradsvis och sockenvis presenteras runinskrifterna. Parvis resta stenar och tillsammans hörande stenar får sina egna små kapitel. Ett tusental medeltida och yngre runinskrifter i sten, på bruksföremål eller som handskrifter redovisas också av Liljegren.

Det har hänt en hel del inom runforskningen sedan *Run-Urkunder* publicerades, och de i boken upptagna translittereringarna är långt ifrån fria från felaktiga återgivningar. Trots det kan den som letar finna massor av intressanta uppslag i denna nätta lilla handbok. Det ligger nämligen mycket sanning i Liljegrens ord: "Den, som ringa aktar Run-Litteraturen, skall måhända kalla den fragmentarisk, men den djupare Forskaren

har ofta funnit mera upplysning i dessa enkla, korta rader, än senare långa, intet sägande avhandlingar."

Liljegren var dessutom en av de första moderna fornforskare som betonade det unika värdet av våra runinskrifter eftersom de är Nordens äldsta originalurkunder. Förutom *Run-Urkunder*, författade Liljegren en synnerligen utmärkt runlärobok (se nedan).]

Populärhistoriska runöversikter

Enoksen, Lars Magnar: *Runor – historia, tydning, tolkning*. Lund 1998.

[Denna bok, som även finns utgiven som pocketutgåva, handlar mer om runornas och runforskningens historia än innehållet i runinskrifterna.

Här presenteras runornas historia med tonvikten lagd på deras utseende och ljudvärden i urnordisk-, senurnordisk-, vikinga- och medeltid. Boken innehåller en stor mängd exempel på runinskriftioner från de olika tidsperioderna, men fokus är som sagt lagd på runologiska spörsmål.

Förutom den utförliga presentationen av alla de viktiga skeenden som runorna har genomgått, avslutas boken med en ingående redogörelse för runforskningens historia från mitten av 1500-talet till slutet av 1900-talet.]

Liljegren, Johan G.: *Run-Lära*. Stockholm 1832.

[Johan G. Liljegrens *Run-Lära* är en av de bästa böcker som någonsin har publicerats om våra runor och de budskap som runurkunderna förmedlar. I denna faktaspäckade bok finner man ingående redogörelser om runminnesmärkena och deras innehåll. Vikingatida personnamn, husliga förhållanden, boplatser, egendomar, vikingatidens landskap och städer, sociala förhållanden, samhällstitlar, mänskliga egenskaper, utlandsfärder, resmål och dödssätt är ämnen som sakligt dryftas och beskrivs i denna bok (som ursprungligen var en prisbelönt avhandling från 1821).

Skälet till att vikingarna "reste sten", "högg runor" eller "ritade märke" ges en nykter och ändamålsenlig förklaring av författaren. Religion och

religiösa företeelser i samband med de dödas gravvård behandlas också i boken.

Läsaren får också en ingående redogörelse för allt som är förknippat med begreppet runor och den vardagliga eller översinnliga betydelse som förr i tiden sammankopplades med dessa tecken. Boken är rikt illustrerad med pedagogiskt intressanta runmotiv.

Det finns åtskilligt mer i *Run-Lära* än vad som ovan nämnts, men det vill jag spara åt dem som ämnar söka upp Liljegrens kunskapsfyllda bok.]

Register

- a-runans ljudvärde 63f
ǰ-runans ljudvärde 57f
abstrakta mönster 32f, 78, 122f, 196
aerodynamiskt utformade skepp 22, 125
Afrika 18
akademisk facklitteratur 16, 196
allitteration 116, 157
alstringsförmåga 92
alv 208
analyser 17, 82f, 117f, 149f, 171f, 199f, 215f, 224, 233f
ande 98, 104f, 132, 138f
ansiktsmask 190
antikvariat 15
arkeologiska fynd 88
arvejord 132, 137, 148
arvsdokument 136f, 143f, 148
arvsrätt 143f, 148, 236
asagudar 115f, 126, 132, 145f, 156, 171, 173f, 178, 182f, 199f, 208, 223, 232f
Ascomanni 27
Aspöristningen (Sö 175) 226f
Atlanthavets övärld 35
Avlande 144f, 193
Åvståndsvapen 27
b-runans ljudvärde 66f
Baldringestenen (DR 294) 194f
bark 16
bedrifter 18, 114
bergsvägg 232
bibliotek 15
bildkonst 32, 34f
bildmässiga analyser 85, 90, 94f, 100f, 107, 113, 122f, 129, 134f, 142f, 153, 160, 168f, 176, 182, 189f, 196, 204f, 210f, 220, 228f
bildningsgrad, vikingarnas 158
bildstenar 34f
bistavar 42f
bitande rundjur 135
björnskjortor 31
bladliknande utsirning 196
blakumän 202, 206
blodshämnd 206
bokstäver, att återge runor med 71f
bokstäver, latinska 71, 215
bolag 124
boman 218, 221f
bonader, strids- 31
borgar 105, 109f, 118, 162
brandskattning 98f, 104, 118, 162
bredyx 28

brittiska övärlden, den 21, 103f
bruksföremål 33
brynjor 31f
byar 127, 130f, 137, 148
byta ut runor mot bokstäver – se
translitterering
byteshandel 119
bål, lik- 156
bärsärkar 31
bön, kristen 98, 104f, 201f, 216
bönder 137

cirklar 107, 211
citationstecken 72

dansk tunga 21
dateringsförsök 76f, 85, 90, 95, 101,
108, 113, 123, 129f, 135f, 143,
153, 160f, 168f, 176f, 182f, 190f,
196f, 205f, 217f, 220f, 230
degenererat språkbruk 41
dialektala skillnader 48f, 90
diftonger 53f, 135
djurmotiv 33
djurornamentik 33f, 234
drakormar 36, 78, 80, 85, 134f,
141f, 166f, 204f, 210f, 216, 229
droppformade rundlar 107, 167
droppformad tå 135, 142, 211
drottningar 149, 154, 174, 177, 179
drunkningsdöden 144
dräng 72f, 150, 154, 172, 186, 193
drängeligt 111, 114f
dubbelstavning av konsonanter 51f
dubblade ljudvärden 47f
dubblade vokalrunor 111
Dublin 37

e-runans ljudvärde 68f
eftermäle 169, 172, 222
ekonomiska medel 119, 147, 163
elitstyrkor 28, 38
enhetliga system, runornas 42, 50,
188f
England 20f, 28, 37f, 98, 101f, 109,
161
Englandsfärd 101f
Engelsmän 49
engelska 20
enkelljudad vokal 53
esoteriska meddelanden 82, 225f
expansion, vikingarnas 18f, 35, 37f
export av varor 119

f-runans ljudvärde 54
faktabank 83
fallosliknande runstenar 205
"falskt h" 166
fantasidjur 35
felaktig placering av skiljetecken
127
fetstil 71f, 237
figuravbildningar 34f, 200, 228
finnar 138
fixstjärnor 25
flera ljudvärden samsas med en och
samma runa 48
flerdubbla ljudvärden, runornas 47f
flodsystem 18, 37, 125, 131
fläskläppsrundel 135, 204, 211, 228
flättnöster 33, 78, 94f, 107, 122,
129, 135, 190, 229, 234
foga samman runor till ord 51
fornnordiska skaldediktningen 116f,
146f, 157, 234
fornnordiska språket 39f

fortiden 83
Frankerriket 37, 109
frankiska svärds klingor 27
Frankrike 21, 109
franska, normandisk 20
Freja 104, 173
fredlige vikingen, den 217
Frigg 104, 173
Frö 126
frågeställningar 16f, 83f, 87f, 119f,
149f, 173f, 210f, 217f, 225f
futhark (fupark) 39f, 47, 49f
futharken, den 16-typiga 39f, 47,
49f
futharken, den 24-typiga 39f, 47,
49f
futharkordning – se ordningsföljd,
runornas bestämda
fyrkantiga runstenar 153
fysiska kännetecken 162
fågelhuvud 182, 185
fä-lagare 120, 124
Färöarna 20f, 35
föreställningsvärld, vikingarnas 35,
233f
företag, inkomstbringande 95f, 110,
119, 123f, 130f
företagsledare, vikingatida 120,
125
författare, vikingatida 146f
förlåtelsebegreppet, det kristna 206,
216
försvarsvapen 30
föräldrade uttryck 73, 85, 154, 157
förändringar av ljudvärdena 53f

g-runans ljudvärde 69
genomtänkta stavningsprinciper 48f

geografiska utbredning,
vikingafärdernas 18f, 88
geografisk spridning av runstenar
236, 238
germanska språkens ljudutveckling,
de 49
germanska språkgruppen, den 49
Gibraltar 18
giftdropp 94, 135, 142, 167, 204,
211
giftermål 144f, 214
givmildhet 218, 214
glosformade ögon, rundjur med 78,
80, 107, 123, 190, 220, 228f
Gotland 93, 96
Gotland, runinskrifter från 202f
Gorm 150, 154f
goter 49
gotländska bildstenar 34f
grammatik, förenklad 41
grammatik, vikingatidens 41
granit 147, 166
gravhög 156, 172
gravsätt 156, 172
grekiska övärlden 18
greppande rundjursfötter 78, 134f,
142, 167, 204, 229
Gripsholmsstenen (Sö 179) 111f
grund sjögång 24
Gud 98, 118, 132, 201f, 206, 208
gudanamn, hedniska 115f, 126, 132,
145f, 156, 171, 173f, 178, 182f,
199f, 208, 223, 232f
Guds moder 98, 104f, 118
gråsten 147, 166
Grönland 21, 37
Gårdarrike 37, 114, 127, 130f, 132,
164, 170f

gåtlösande 192f, 233f
gåtor 116, 192f, 233f
gäld 93, 96f
gästbud 217f, 222f
gästfrihet 221f
gotiska romantiken, ny- 16

h-runans ljudvärde 60f
Haddebystenen 3 (DR 3) 158f
halvstrofer i skaldekväden 116
hammare 92
hammartecken 176, 178
handelsförbindelser 21
handelsmän 88, 97, 131, 163
handels skepp 23f
handelsstäder 163
handtag, svärds- 26
hantverksyxa 28
harmonisk komposition 107, 123,
135, 167, 196, 204f, 211, 228f
harmynt 158, 162
Hebriderna 20f, 35
Hedeby 158, 161, 163
hedniska budskap 173f
hedniska gudar 115f, 126, 132,
145f, 156, 171, 173f, 178, 182f,
199f, 208, 223, 232f
hednisk gudadro 191, 200
heliga symboler 178, 200
hemtagare 158, 162, 169, 172
hierarki, krigar- 153f, 161f, 169,
172
Hillersjöhällen (U 29) 139f
hirdman 154f, 162f, 169
hjälm 26, 31, 102
holländare 49
Holmgård 209, 212f, 215
hov 126

hugga runor i sten 45, 92, 147
huggvapen 26f
huskarl 164, 168f, 171f
Husby-Lyhundrastenen (U 539) 98
huvudbonad 228
huvudguden 173f, 200
huvudstaven 42f
Hällestadsstenen 1 (DR 295) 150f
händer 228
härledningar, tidsmässiga 76f
härnad 155, 170
hövdingar 149, 153f, 169f, 172

i-runans ljudvärde 62f
ickeauktoriär gudadro 207, 216
ickeauktoriär hierarki 154
ideal, konstnärliga 32f, 85, 107,
113, 123, 134f, 164f, 182, 190,
196, 200, 204f, 210f, 216, 220,
228f, 234
ideal, mänskliga 114f, 125, 154,
170, 206f, 221f
identisk runstavning av nordiska
ord 49
illustrerade scener från runtexter
85f
import av varor 119
inledningsruna 56f
Irland 20f, 35, 173
Irländska Sjön 20
Island 20f, 35, 173
isländska 41
isländska sagor 17, 87, 91, 173
Istanbul 114

Jylland 98, 101, 103f, 163
jämlighetssyn, vikingatida 104, 144,
149f, 153f, 161f, 169, 171f, 224

k-runans ljudvärde 59f
kalifatet 18
karta över vikingarnas värld 19
Kaspiska havet 18, 114
kavle, svärds- 26
keltiska 20
kenningar 116, 233f
Kiev 21, 37
Kjulastenen (Sö 106) 105f
klammer 72, 237
klinkmetoden, den överlappande 23
klor, rundjurs 134, 142, 167, 204
klädedräkter 35
knapp, svärds- 26
kolonisation 21, 35
kommunikation, runristad 39, 47f,
103f, 214
kommunikationsnät 103f, 214
kompanjonskap 124f
kompletterade inskrifter 72, 120, 139,
150, 164, 202
komposition, konstnärlig 32f, 85,
107, 113, 122f, 134f, 167f, 182,
189f, 196, 200, 204f, 210f, 216,
220, 224, 228f, 234
Konstantinopel 21, 28, 37, 114
konsonantiskt "i" 62
konstyttringar, vikingatida 32
konungar 37, 149, 154, 161f, 172,
179
konungasagor, skandinaviska 17, 91
korp 115, 176, 178
kors, kristet 80, 100, 135, 167, 205,
211, 216
korsliknande figur 107
kortkvistrunor 42f, 134, 204, 210,
227
kroppsliga defekter 162

kroppsskydd 26, 31f
krigare 97, 102, 115, 154
krigarfolk 25
krigiska aktiviteter 88, 92, 96f, 101f,
108f, 114f, 148, 154f, 162, 169f,
214, 216
krigskonst 38, 103, 109f, 118, 169f
krigsskepp 23
krigsutrustning 25f
kristendom, vikingarnas 84, 104,
118, 171f, 201f
kristna runstenar 98f, 132f, 164f,
202f, 208f
kristna symboler – se kors, kristet
kulturell bildning 50, 117, 158, 201,
233
kulturliv 19, 34, 82f, 117, 157f, 200,
236f
kumler 77, 194, 198f
kursiv stil 50, 72f
kvinnor 116, 143f, 148, 177f, 200,
212f, 221f, 224, 232, 234
kvistar, runans – se bistavar
kyrkor 209, 213f, 216
köl, skepps- 23
köpehandling 120, 130f

l-runans ljudvärde 67
lagar 17, 19, 91, 149
lagstiftning 19
lagstämman – se ting
landmärken 25
landmän 164, 170f
Landshammarstenen (Sö 167) 186f
lastkapacitet, skeppens 23
lid 38, 166
likartade ljudläten 48
likartade utseende, runornas 42f

likartade ämnen 84, 236, 238
 likheter med dagens nordiska språk 40f
 likheter mellan de vikingatida runformerna 42f
 livgarde 21, 37, 155
 ljuda 48f
 ljudvärden, de stungna runornas 68f
 ljudvärden, runornas 54f
 lojalitet 37, 154, 162f, 169, 222
 långbåge 29f
 långkvistrunor 42f
 långskepp 23
 långväga kommunikation 50, 103f, 214
 lånord, nordiska 19f
 Læborgsstenen (DR 26) 174f
 läsriktning 78, 105, 141, 146, 152, 160, 166, 188f, 228
 läsriktning, ändrad 78, 152, 160
 lätthanterliga skrivtecken 47f, 103, 214
 lönnrunor 186, 188f, 200, 234

m-runans ljudvärde 67
 Man, ön 20
 mandelformat öga, rundjur med 78, 80, 94, 135, 142, 166f, 182, 204, 228f
 manslem 228
 Medelhavet 18
 medeltida källor 17, 87, 91, 173
 medeltida landskapslagar 17, 91
 medeltiden 13, 16, 87, 91f, 173
 mejsel 92
 melodi 41, 116, 157

memorera runtyperna, underlättnader i syfte att 47
 Miklagård 28, 37, 114
 minskning av antalet runor 47
 moderna språkforskningen, den 49
 modernisering av stavningen 47f
 monoftong 53f, 135
 mustasch 190, 228
 mytologi, fornnordisk 16, 83, 115, 126, 132, 145f, 156, 171f, 173f, 178f, 182f, 191f, 199f, 208, 223, 232f
 mångdubblade ljudvärden 47f
 månggifte 214
 människoliknande figur 228f
 märke 77, 226, 232f
 mästarsignering på runstenar 146f, 215
 mödom 139, 141, 144f
 mössa, strids- 26

n-runans ljudvärde 61
 nacktofs 94, 135, 167, 228
 namnens betydelse, person- 85, 92, 102, 108f, 110, 115f, 118, 126, 132, 138, 145f, 148, 156, 212f, 216, 222f, 224, 232f
 nasalt "a" 57
 nationalromantik 76
 nationsgränser 103
 navigation 25
 nid 125
 Norahällen (U 130) 132f
 Nordamerika 18, 21, 37
 nordiska språk 20f, 39f
 nordiska uttryck 19f
 nordisk lag 16, 21, 37
 normalisering 72f

Normandie 21, 37, 149
 normandiska historiekrönikörer 149
 norrönt mål 20
 nostofs 94, 220
 Novgorod 21, 37
 närbesläktade ljudvärden 48
 näsa 190, 220
 närstridsvapen 26f
 näver 16
 Nørrejylland, runinskrifter från 120f, 174f

o-runans ljudvärde 58
 odal 132, 136f, 139
 Oden 173f
 officiell minnesurkund 154
 oflyttbar stenhäll 130, 136, 143, 148
 Olafskyrkan 213
 Olav den helige 213f
 olikheter i språket 41
 omgiften 143f, 148
 oniding 120, 125
 oornamenterade runstenar 78, 90, 100, 118, 153, 160, 172, 200
 ordböjning, gammal 73
 ordexempel 50f
 ordfogning 51
 ordföljd, ursprunglig 72f
 ordningsföljd, runornas bestämda 43, 188
 ordstäv 231
 ordval i vikingatida minnestexter 77
 organiserad nydaning av runorna 47
 Orienten 97
 Orkneyöarna 20f, 35
 ornamentik 33f, 78f, 85, 107, 118, 122f, 148, 172, 172, 196, 224, 234

palatalt "R" 68
 parallella rader, runtexter i 78, 153, 160
 parentes 73
 personligt uttal 53
 personnamn, vikingatida 85, 92, 102, 108f, 110, 115f, 118, 126, 132, 138, 145f, 148, 156, 212f, 216, 222f, 224, 232f
 pilbåge 26, 29f
 pilspetsar 29
 poet, vikingatida – se skald
 poetiska omskrivningar – se kenningar
 praktisk stavningsreform, en 48f
 profil, rundjurshuvud i 78, 129, 135, 142, 167, 204, 211
 projektiler 29

r-runans ljudvärde 58f
R-runans ljudvärde 68
 Ragnarök 213
 rang, social 161f, 170, 177f, 184f, 198, 200, 221f, 224
 religiösa symboler 80, 178, 200
 reling 24
 riddarväsendet 38
 ringbrynjor 31f
 ristarformel, gemensam 77
 rista runor i trä 45, 92, 147
 Rollo 149f
 Rosettögla 167, 205
 Rumänien 206
 Runa, namnet 212
 runalfabetet, det 16-typiga 39, 47, 49f
 runalfabetet, det 24-typiga 39, 47, 49f

runchiffer 186, 188f
rundjur 35, 78f, 85, 94f, 129, 134,
142, 167, 190, 196, 204, 220, 228
rundjurskropp 78, 129, 142, 204,
211
rundlar 78, 94f, 107, 122f, 134, 142,
167, 190, 196, 204, 220, 228
runformerna, de olika 42f
runlära 47f
runologiska hjälpmedel 79f
runologiska kommentarer 79f, 85,
89f, 94, 98, 100, 105f, 111, 113,
120, 122, 127, 134, 141, 152, 158,
160, 164, 166, 174, 176, 180, 186,
188f, 194, 202, 204, 209f, 218,
220, 226
runornas antal förkortas 47f
runornas ljudvärden ökar, de
enskilda 47f
runornas stavningsregler 50f, 90,
111, 160, 174, 186, 194
runreformen, den vikingatida 47f,
230f
runristarformeln, den vikingatida 77
runristarnas stavning, språkliga
förändringar som påverkar 53
runristerska 111
runstavar 51
runtydning 48, 233f
Ruotsi 21
rus 21
ryska 20
Ryssland 18, 21, 37, 114, 131, 170
ryttare 38
rättsdokument 136

s-runans ljudvärde 64f
salar 157

samarbetsvillkor 124f, 154f, 162f,
170f, 222
samer 138
sambällsställning – se rang, social
samma runa betecknar olika
ljudvärden 48, 100, 111
sammanslagning av ord 52, 94,
100, 111, 127
sandsten 166
Saxland 109, 126
Saxo Grammaticus 91
sedvänjor 16, 19, 149, 156, 202,
206, 216, 221f, 236
segel 22f, 125
senurnordiska tidsperioden, den 39
Shetlandsöarna 20f, 35
Sicilien 22
signering av runtexter 146f, 215
Sjonhemsstenen 1 (G 134) 202f
Sjutaristningen (U 687) 208f
själ 98, 104f, 202, 208
självförhålligande, vikingarnas 131,
169f, 198, 235
sjöduglighet 22f
sjöfarare 22f
sjörövare 92
skadad runurkund 122, 141 – se
även kompletterade inskrifter
skald 146f
skaldekunst 116f, 146f, 157, 234
skaldekväde 116f, 157f
skandinaviska språkområdet, det
49
skattläggning 96
skeppskonst 22f, 125
skiljetecken 52f, 194
skillnader mellan de vikingatida
runformerna 42f, 94, 107, 113,

120, 122, 127, 152, 180, 186, 194,
204, 209, 220
skinnbeklädnad 26
skridfinnar 138
skrivmaterial 16, 92, 147
skyddshelgon 214
skyddsvapen 30f
Skåne, runinskrifter från 88f, 150f,
194f, 218f
sköld 26, 30f, 102
sköldbuckla 30
slarvfel 94, 107, 127, 127, 134, 152,
166, 204, 226
slutruna i ord 59, 68
släktskap med dagens språk 39f
smeder, vapen- 27
smidigare målföre 39
snabbgående skepp 24
solens rörelser 25
spegelvänd runa 227 – se även
vänderunor
spetshammare 93
spiralformade höftleder 134, 142,
166f
spiralformade rundlar 78, 107, 122f,
134, 142, 167, 190, 196, 205, 228
spåman 194, 197f
spjut 26, 28f, 102
språkliga förändringar 39f
språklig påverkan 19f
stam, runans – se huvudstaven
statsöverhuvuden, europeiska 201
stava 51
stavelser 53, 113
stavfel 94, 107, 127, 127, 134, 152,
166, 204, 226
stavningen förenklas 48
stavningsregler, runornas 50f, 90,

111, 160, 174, 186, 194
stavningsprinciper, den vikingatida
runreformens 47f
stavlösa runor 42, 44f, 46, 105, 204
stavrim 116, 157
stenografitecken 44
stildrag, bildmässiga 32f
stormaktstiden 87
strandhugg 18, 21, 35, 97
stridsyx 28
stungen i-run 68, 94, 107, 134, 152,
166, 204, 206
stungen k-run 69, 105, 141, 152
stungen m-run 120, 152
stungen u-run 69, 98, 100, 141, 152
stungna runor 68f, 98, 100, 141, 234
stupade vänderunor 152
styrbord 24
styråra 23
städer 137, 148, 163
Svarta havet 18, 114
Svealand 102
svak 138, 206
svärbegripliga uttryck 110, 225f,
231f
svärtolkade inskrifter 82, 225, 231f
svärd 26f, 102
Särkland 111, 114, 117f
Södermanland, runinskrifter från
105f, 111f, 164f, 186f, 226f
Söderöarna 20, 35
Sønderjylland, runinskrifter från
158f
Sövestadsstenen 2 (DR 291) 218f

t-runans ljudvärde 65f
th-runans ljudvärde 56f
thegn 180, 184f, 194, 198, 200

tillbedjan, hednisk 178f, 182f
 tilläggsord 73
 ting 38
 Tingalidet 28, 38
 tolka runtexter 71f, 233f
 Tor 116, 132, 146, 156, 171, 173,
 178f, 198f, 223, 232f
 Torsdyrkan 178f, 183f
 Tors hammare 176
 Tor vige 180, 183f
 Torsästrastenen (U 614) 93f
 transkribering – se normalisering
 translitterering 71f, 84, 237
 transportmedel 125
 trä 16, 92, 147
 träsnidare 35
 tunga 229
 tungans placering (vid uttalet) 48,
 68
 tungomål som vikingarna talade,
 det 39f
 tungrott mälände 39
 Turingestenen (Sö 338) 164f
 tuschteckningar av runurkunder 84,
 237
 tveeggad svärds klinga 26
 tveljudande vokaler 53
 tyda runor 48f, 233f
 Tyr 173
 tyskar 49
 Tyskland 109, 126

u-runans ljudvärde 55f
 umgängesformer, vikingarnas 217f,
 221f, 224
 underlätta stavningen med runor 48
 underlätta tydningen av en runtext
 52

underläpp 94, 107, 135, 204, 211,
 211, 228
 underdånighet, oförmåga att visa
 149f
 Uppland, runinskrifter från 93f,
 98f, 127f, 132f, 139f, 208f
 Uppsala 150, 155f
 upplysningstiden 87
 upptäcktsresande 88
 urgermanska runor 39, 47
 urnordiska o-runan 137
 urnordiska runor 39, 47
 urnordiska språket, det 40f
 urnordiska tidsperioden, den 39
 utelämna skiljetecken, att 100, 134,
 141
 uteslutande av runor 57, 61f, 64f,
 66f
 utlandsfärder 18f, 35, 83, 97, 105,
 108f, 111, 114, 117f, 125, 127,
 130f, 162, 164, 170f, 217, 236
 utländska regeringsrepresentanter
 149
 utomnordiska språkområdet, det 49
 utseende, runornas 42f
 uttal, dåtidsmänniskornas 41
 uttal, uttröna – se normalisering
 uttalsmässig variation 48f
 utanför inskriftsbandet, runor 105,
 111, 166, 209, 228

Valhall 173
 vapen 25f
 vapenbröder 73, 97, 102, 149, 153f,
 161f, 169f
 vapensmeder 27
 Valakiet 206f
 varianter av runtecknen 42f, 74

variation av runornas utseende 42f,
 74, 94, 107, 113, 120, 122, 127,
 152, 164, 172, 180, 186, 194, 204,
 209, 220
 variation i stavningen 48, 90
 varjag 37
 veckodagarnas namn 173
 Vedahällen (U 209) 127f
 Velandastenen (Vg 150) 180f
 vi 178, 183, 191f, 200
 vidareutveckling av
 kortkvistrunornas utseende 44
 vidskelpelse 216
 viking, begreppet 87f
 vikingaaktiviteter 87f
 vikingahistoria, komprimerad 35f
 vikingakolonier 20f
 vikingatida tidsperioden, den 18f
 vikingarnas språk 20f, 39f
 vikingatidens inledningsfas 39, 50
 Vinland 37
 Vite Krist 16
 vokalrunor 48f
 vänderunor 152, 164
 väring 28, 37
 väringagardet 28, 37
 Västergötland, runinskrifter från
 180f
 västerled, vikingafärder i 18f, 105,
 108f, 118, 158, 161f
 Västra Ströstenen 1 (DR 334) 88f

y-runans ljudvärde 69f
 yxa 26f, 102
 yxmän – se Ascomanni

åkallelse, Tors- 182f
 ålderstigna ord 73, 85, 154, 157
 Århusstenen 6 (DR 68) 120f
 åror 22f, 125
 åskguden 173
 åttalikhande figurer 94, 129, 135, 210f
 återgivning av runstenar (i bild) 84,
 237
 åtskilja ord, att 52

äganderätt 136f
 äldre avbildningar 72
 älg 137
 älva 208
 ändrad betydelse av ord 20, 25, 74
 ära 114, 125, 207
 ätter, runornas 188f
 ättsamhället, det vikingatida 136f

ökning av antalet runtecken 49
 ögla 94, 167, 205, 229
 ögonbryn 190, 228
 öra 229
 österled, vikingafärder i 18f, 83, 97,
 111, 114, 117f, 127, 130f, 164, 170f
 Östeuropa 97
 överlappningar 95, 129, 135, 190
 översättning till nutida svenska 51,
 72f, 84f